

Virginia Woolf Wat sprankelen haar liefdesbrieven aan 'vlam' Vita

BOEKEN C10-11

Kerstbomen Van afdankers kun je zelfs bier maken

ECONOMIE 24-25

Dienstplicht

Heftig protest
orthodoxe
joden in Israël

IN HET NIEUWS 8-9

Grok

Wereldwijde
ophef om
chatbot Musk

IN HET NIEUWS 10-11

Babynamen

Noor en Noah
populairst in
afgelopen jaar

BINNENLAND 15

INTERNATIONALE ORGANISATIES

Verenigde Staten trekken zich verder terug van het internationale toneel

De VS hechten steeds minder belang aan klimaat, ontwikkelingshulp, vrijhandel, democratiebevordering en mensenrechten.

Ruben Stift, Hugo Schiffrers en
Mark Beunderman

AMSTERDAM

Uit 66 internationale organisaties zullen Verenigde Staten zich terugtrekken, zo maakte de regering-Trump woensdag bekend. De organisaties - waarvan ongeveer de helft onderdeel van de Verenigde Naties - „dienen niet meer de belangen van de VS”, aldus het Witte Huis.

Vorig jaar stapten de VS al uit de Wereldgezondheidsorganisatie, de VN-Mensenrechtenraad en werelderfgoedorganisatie Unesco. Met de nieuwe stap trekt het land zich opnieuw terug uit een breed scala aan instituten, gericht op samenwerking bij onder meer klimaat, veiligheid, handel en mensenrechten.

Volgens de Amerikaanse minister Marco Rubio (Buitenlandse Zaken) zijn de organisaties „anti-Amerikaans, nutteloos en verspil-

lend”. De VS gaan geen „globalistische bureaucraten” meer subsidiëren, aldus Rubio op X.

Klimaat: UNFCCC en IPCC

Nooit eerder stapte een land uit het mondiale klimaatverdrag UNFCCC. Met hun vertrek zullen de VS, als een van de grootste uitstoters van broeikasgassen, als enige land ter wereld geen deel uitmaken van de belangrijkste internationale klimaatonderhandelingen.

Het verdrag uit 1992 „biedt de ruimte voor landen om met elkaar in gesprek te gaan over klimaat”, aldus Rosa van Driel, klimaatexpert van ngo CARE Nederland. Dat gebeurt onder meer jaarlijks bij de COP-conferentie en leidde bijvoorbeeld tot het klimaatakkoord van Parijs (2015), waarin landen zich committeren aan het behalen van specifieke klimaatdoelen.

„Hoewel Trump eerder al uit het Parijs-akkoord was gestapt, waren

ze nog wel lid van het UNFCCC en mochten ze gewoon aanschuiven bij onderhandelingen”, zegt Van Driel. Nu trekken de VS zich geheel terug. „Dat maakt het heel lastig om adequaat klimaatbeleid te voeren. Het hele punt van het UNFCCC is dat je klimaatverandering alleen gezamenlijk kan aanpakken.”

Opvallend is dat de belangrijkste financiële instellingen van de wereld ontbreken in de lijst

Trump heeft ook stappen genomen om de VS uit het IPCC te trekken, het panel van de VN dat onderzoek doet naar de gevolgen van klimaatverandering en maatregelen die overheden daartegen zouden kunnen nemen. In februari verbodde Trump Amerikaanse weten-

schappers al deel te nemen aan vergaderingen van de organisatie. Daarbij is hij gestopt met de financiering van veel belangrijk klimaatonderzoek binnen de VS zelf.

Economie en handel: Unctad

Het Amerikaanse vertrek bij de VN-organisatie voor handel en ontwikkeling (Unctad) springt in het oog. Met onder meer onderzoek en technische bijstand probeert deze tak van de VN ontwikkelingslanden meer van de wereldhandel te laten profiteren. Ook geldt de organisatie bij mondiale discussies over handel en economische ontwikkeling als spreekbuis voor het 'Mondiale Zuiden'.

Tegelijk vormen de data over handelsstromen en invoerheffingen die de Unctad verzamelt een belangrijke bron voor beleidsmakers en economen. De Amerikaanse terugtrekking eruit illustreert zowel de afkeer van Trumps

regering van ontwikkelingshulp als het Amerikaanse afscheid van de internationale vrijhandelsorde.

Opvallend aan de lijst van 66 door de VS verlaten organisaties is dat de belangrijkste financiële instellingen van de wereld ontbreken: het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Project 2025, het beleidsdocument dat een belangrijke leidraad vormt voor de regering-Trump, bepleit een Amerikaanse exit uit IMF en Wereldbank en „vervanging” van de WTO.

Vooralsnog lijkt het belang van Trump ermee gediend lid te blijven van deze clubs. Het IMF, dat landen met financiële problemen bijstaat, is onder meer een belangrijk vangnet onder de steun die de Amerika-

Lees verder op pagina 2

IN HET LAND
ROTTERDAM

SHEILA KAMERMAN

Hulpgeroep in de flat

Ioeiemorgen, hoe gaat het?" „Ik kan niet uit bed komme." „Zal ik helpen?" „Wat? Ik versta je niet, ik heb m'n oorbellen niet in."

Ik zoek het gehoorapparaat van mijn buurvrouw (92) in haar huiskamer, waar de verwarming op 22 staat. Buiten ligt Rotterdam onder een dik pak sneeuw. Als ik ze heb gevonden, prompt ze ze in haar oren. Nu kunnen we praten. Mijn pantoffels, roept ze. Ik zet ze tussen haar rollator en haar bed. Rechttop zitten gaat nog wel. Gaan staan wordt 's ochtends steeds lastiger. Aan haar sjoeren helpt niet. Dat doet eerder kwaad dan goed aan al die broze botjes. Wiebelend als een tuimelpopje komt ze overeind. Dan staat ze rechttop en grijpt de rollator.

Elke dag komt er iemand van de wijkverpleging haar steunkousen aantrekken en 's avonds weer uittrekken. Ze kijken meteen of alles goed gaat en helpen een handje als dat nodig is. Vandaag komt er niemand. De sneeuw ligt kniehoog, de wijkverpleging gaat alleen naar urgente cliënten. Een dagje zonder steunkousen gaat best.

Pasje voor pasje naar de woonkamer. Naar buiten kunnen we niet, constateert de buurvrouw na een blik uit het raam. Haar „karretje" (rollator) loopt meteen vast in de sneeuw. Dus hoeft ze zich niet aan te kleden, vindt ze. Ze blijft vandaag in haar ochtendjas.

„Heb je wat nodig van de supermarkt, buurvrouw?" „Boter!"

„Een kuipje margarine?" Ben je betoeterd? Echte boter! Achter haar rollator schuifelt ze naar de koelkast om het laatste stukje te laten zien. Zie je? Deze. Het is een rol boter, in zo'n goudkleurige verpakking. Ik krijg cornavibes. In die tijd deden we in onze flat bij toerbeurt boodschappen voor haar. Iedereen wist: als zij Maria-biscuitjes wil, kom dan niet aan met kaakjes van een ander merk.

Verder nog iets nodig? Nee hoor, zegt ze. Ik heb nog frietjes

voor de frituur, brood en kipfilet in de vriezer. Ze belooft met haar rollator van de voordeur tot het einde van de woonkamer te lopen en weer terug, om in beweging te blijven nu ze niet naar buiten kan. „Tien keer, buurvrouw, echt!" „Vijf keer! Dan moet ik zitten hoor."

'Ligt er buiten sneeuw, val ik binnen op m'n giechel', foetert de buurvrouw

Later die dag is het de onderbuurvrouw die thuiswerkt vanwege de sneeuw die het hulpgeroep hoort. Onze buurvrouw is gevallen en kan niet overeind komen. Er werken meer mensen thuis in de flat, en met z'n drieën tillen we haar in een stoel. Ze heeft last van haar rug en hoofd, maar er lijkt niets gebroken. „Ligt er buiten sneeuw, val ik binnen op m'n giechel", foetert ze.

De dokter belooft langs te komen. Om 18.00 uur is ze er nog niet. „Het is te glad", moppert de buurvrouw. De dokter zegt vrolijk als ze tegen zevenen met muts op binnenkomt dat ze slippen in de sneeuw juist wel spannend vindt. „Je bent ondeugend", vindt de buurvrouw.

De dokter zegt met een knipoog tegen de buurvrouw dat ze haar even gaat martelen en drukt voorzichtig op de pijnlijke plekken. Veel pijn, maar er lijkt niks gebroken.

Later in de avond gaat het niet meer. Ze komt zelfs niet meer uit haar sta-op-stoel. De dienstdoende huisarts komt langs. Zij oordeelt dat mevrouw niet alleen kan thuisblijven. Tegen twaalfen glijdt een ambulance de verlaten straat in. Ik zet de verwarming op 17 graden.

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

Democratie is voor VS niet meer zo van belang

» Vervolg van voorpagina

nen zelf geven aan de Argentijnse regering van de rechtse president Javier Milei. Zonder IMF-steun zou Argentinië failliet gaan. Het Witte Huis ziet de Wereldbank als vehikel om de Chinese invloed in arme landen en ontwikkelingslanden tegen te gaan. De handelsregels van de WTO negeert Trump volledig, maar de handelsorganisatie blijft voor de Amerikanen een plek om kritiek te uiten op het handelsbeleid van China.

De regering-Biden noemde in 2021 de International Law Commission (ILC), die de VN ondersteunt bij het opstellen van internationale verdragen, nog „van levensbelang". Daar kijkt haar opvolger anders naar. Het Amerikaanse vertrek uit deze en andere organisaties die zich richten op democratie en rechtsstaat, markeert dat de regering-Trump weinig op heeft met het internationaal bevorderen van deze thema's.

Ook opmerkelijk op de lijst is het Interna-

tional Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA). Onder Biden voegden de VS zich nog als waarnemer bij deze organisatie, die sinds 1995 landen ondersteunt bij verkiezingen. „We ondersteunen het hele verkiezingsproces", zegt Sam van der Staak, directeur Europa bij het IDEA. Actueel voorbeeld: Oekraïne heeft het IDEA gevraagd te helpen bij mogelijke verkiezingen in het land.

Het IDEA heeft een groot netwerk. „We staan in contact met politieke partijen en kiesraden over de hele wereld", zegt Van der Staak. „Hierdoor kunnen we ook goed vergelijken onderzoek doen. Als een overheid vraagt welke software nodig is voor cybersecurity bij verkiezingen, kunnen wij op basis van wat andere landen doen advies geven." Dat de VS uit deze organisatie stappen, is vooral een „symbolisch signaal", zegt hij. „De VS leverden al geen financiële bijdrage, dus wij overleven het wel." Het IDEA houdt ook de staat van democratieën bij. Saillant detail: in 2021 voegde het de VS nog toe aan zijn lijst met „afglijdende" democratieën.

OLYMPISCHE SPELEN

Suzanne Schulting ook als shorttracker naar de Spelen

AMSTERDAM

Het was géén selectiemoment, benadrukte technisch directeur Remy de Wit van schaatsbond KNSB donderdag nog maar eens. Maar het NK shorttrack van afgelopen weekend lijkt toch een beslissende rol te hebben gespeeld voor de selectie van de Nederlandse shorttrackers richting de Winter spelen van Milaan-Cortina, die over vier weken beginnen.

Vier dagen na afloop van de nationale kampioenschappen maakte de schaatsbond donderdag bekend dat Suzanne Schulting ook als shorttracker naar de Spelen mag, nadat ze zich eerder al als langebaanschaatsster had gekwalificeerd. Ze heeft een aanwispel op de 1.500 meter gekregen.

Schulting won afgelopen weekend de

Nederlandse titel op de 1.500 meter en overde brons op de 1.000 meter, de afstand waarop ze tweevoudig olympisch kampioen is. Dat deed ze na dit seizoen slechts vier dagen als shorttracker getraind te hebben. Schulting besloot zich dit seizoen op het langebaanschaatsen te focussen.

Maar nadat Schulting na een dramatische seizoenstart toch een olympisch startbewijs op de 1.000 meter wist te bemachtigen, gaf ze zich op voor het NK en liet daar zien nog altijd tot de nationale top te horen. Daarna stelde de KNSB de bekendmaking van de olympische selectie uit - tot vandaag.

„Het was knap wat Suzanne [op het NK] heeft laten zien en dan vooral op de 1.500 meter. Daarbij is ze zeesvoudig olympisch medaillewinnaar en heeft ze natuurlijk een schat aan ervaring", geeft De Wit als verklaring voor de keuze voor Schulting. (NRC)

ZES VRAGEN OVER SNEEUW OP HET DAK

Meer hallen uit voorzorg dicht na instorten Utrechts sportcentrum

Afgelopen dagen zijn er meerdere daken ingestort na zware sneeuwval en de risico's blijven. Wat valt daartegen te doen?

Koen Marée

AMSTERDAM

Het dak van het Utrechtse sportcentrum Hal22 stortte woensdagavond in, vermoedelijk als gevolg van een te zware sneeuwlaag. Meer sporthallen blijven donderdag uit voorzorg dicht. Hoe zit het met de bouwregels, en wat gaat de voorspelde sneeuw- en regenval de komende dagen voor gevolgen hebben? Zes vragen over de risico's van sneeuw op de daken.

1 Wat is er woensdag in Utrecht gebeurd?

In sportcentrum Hal22 waren bezoekers rond 19.00 uur druk aan het sporten, toen het dak begon te kraken. Medewerkers gingen meteen over tot ontruiming van het complex, waarin onder meer padel- en squashbanen, een bowlingcentrum en een fitnesshal zijn gevestigd. Niet veel later kwam het dak naar beneden.

Omdat niet meteen duidelijk was of er nog mensen vastzaten onder het puin, rukten de hulpdiensten groot uit. Om 22.00 uur was duidelijk dat iedereen het pand op tijd had kunnen verlaten. Voor eigenaar Perry Overeem van de Utrechtse Horeca Groep, die de hal in 2022 samen met acteur Barry Atsma en oud-voetballers Marco van Basten en Frank Rijkaard opende, was dat een opluchting, zo zei hij tegen meerdere media. „Verder is het vreselijk. Het is een stukje levenswerk." Of het pand nog te redden valt, moet nog blijken.

2 Wat is bekend over de oorzaak?

Vermoedelijk is de dakconstructie bezweken onder het dikke pak sneeuw, al moet dat nog verder worden onderzocht. Overeem wilde er woensdag nog geen uitspraken over doen, en was donderdagmiddag te druk met de nasleep van de instorting om te reageren.

Het gebeurt vaker dat daken in Nederland na hevige sneeuwval inzakken. Zo sneuvelden afgelopen weekend twee tentdaken van tijdelijke ijsbanen in Epe en Vught, bezweken woensdag een kassencomplex in Waspik en een buitenruimte van een Welkoop-filiaal in Oosterwolde, en stortten woensdag daken in van een Zaltbommels transportbedrijf en een koeienstal in Hilversum. Ook bij deze locaties wordt de oorzaak nog onderzocht.

3 Wat zeggen de Nederlandse bouwvoorschriften over sneeuw op dakconstructies?

Hoeveel sneeuw een dak aan moet kunnen, hangt af van de functie

Het dak van het Utrechtse sportcomplex Hal22 stortte woensdag in, vermoedelijk als gevolg van te veel sneeuw. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

van het gebouw. Zo staan in het bouwbesluit strengere regels voor locaties waar instorting gevaar oplevert voor mensenlevens, zoals concertzalen en hoogbouw, dan voor bijvoorbeeld kassen of industriegebouwen. De „ruime vuistregel" is dat een dak minimaal 56 kilo neerslag per vierkante meter aan moet kunnen, legt Wico Ankersmit, directeur van de vereniging Bouw- en Woningtoezicht Nederland (BWT) uit. Dat komt neer op een hoogte van 56 centimeter verse gebonden sneeuw.

In Utrecht is de afgelopen dagen minder dan 56 centimeter sneeuw gevallen. Ankersmit: „Ik durf dus al snel de conclusie te trekken dat er iets niet goed was in het gebouw. Dat kan een constructiefout zijn, dat kunnen bouwfouten zijn." Door

de wind of de vorm van het dak is de sneeuw mogelijk gaan ophopen en een kuil ontstaan, schetst hij. „Zo kan de belasting op bepaalde punten zwaarder zijn geworden."

4 Welke gebouwen lopen meer risico?

Vooral panden met een lichte dakconstructie. „Dan moet je denken aan sporthallen en loodsen", zegt Ankersmit. Hoewel die moeten voldoen aan de technische vereiste om 63 kilo neerslag te kunnen dragen, rust het dak vaak op één grote overspanning. „Je wil natuurlijk geen kolommen in een sporthal."

Meerdere gemeenten houden sinds donderdag binnensportlocaties uit voorzorg gesloten. Zo zijn in Tilburg niet alleen de gymlokalen, maar ook ijsbanen en zwembaden tot nader order dicht. Ook in Dongen en Maarssen gaan sporthallen in ieder geval donderdag niet open. Daarnaast waren de Ikea-vestigingen in Groningen, Utrecht en Breda donderdag dicht. „Uit voorzorg, er is geen instortingsgevaar", benadrukt een woordvoerder. Het bedrijf bekijkt volgens een sneeuwprotocol per dag of de winkels weer opengaan.

Een ander risico vormen zonnepanelen op daken. „Daken van industrie- en sporthallen zijn de laatste jaren volgelegd met zonnepanelen. Dat is een vergunningsvrije bouwactiviteit, maar zorgt wel voor extra belasting", zegt Ankersmit. Een gebouweigenaar moet licht bepalen of de dakconstructie sterk genoeg is om daarnaast ook nog een grote hoeveelheid neerslag

aan te kunnen, maar dat gebeurt niet altijd. „Toen het in 2021 flink sneeuwde, zagen we meerdere instortingen van daken die ook redelijk vol lagen met zonnepanelen."

5 Is de regelgeving in landen waar meer sneeuw valt strenger?

Ja. De richtlijnen zijn Europees bepaald en per land toegespitst op de klimaatomstandigheden. „In Oostenrijk kun je zo twee meter sneeuw hebben, dat is hier ondenkbaar", vindt Ankersmit. „Wij hebben dan weer sterkere gebouwen aan de kust, omdat daar een hardere wind kan waaien." Bij het opstellen van de richtlijnen zit altijd een afweging tussen de kosten en de noodzaak: hoe steviger een gebouw moet zijn, hoe meer of duurder materiaal moet worden gebruikt.

6 Wat gaat het weer van de komende dagen doen met de dakbelasting?

Donderdag zijn de temperaturen iets boven nul, maar de komende dagen wordt meer vrieskou, (natte) sneeuw en regen verwacht. „Dat gaat extra risico's meebrengen", denkt Ankersmit. „Als ontdooiende sneeuw weer bevriest en daarbovenop nieuwe sneeuw valt, kan de soortelijke massa drie keer zo zwaar worden als bij enkel verse sneeuw." Het lijkt dan mee te vallen met de sneeuw op het dak, maar de belasting is dan toch hoog. „Een dak kan dan sneller bezwijken." Eigenaren van gebouwen met lichte dakconstructies doen er volgens hem nu al goed aan om hun daken sneeuwvrij te maken.

Acht keer in de afgelopen dagen begaf het dak het

Ingestorte daken na sneeuwval

NRC 090126 / RB

INTERVIEW **DENNIS LEHTONEN** FINSE FOTOGRAAF IN GROENLAND

'Ik heb geen enkele Groenlander ontmoet die deel wil zijn van de VS'

Dennis Lehtonen woont sinds drie jaar op Groenland. Hij ziet grote zorgen bij de bewoners over Trumps dreigementen.

Veerie Schyns

AMSTERDAM

Het was zijn grote nieuwsgierigheid naar het onbekende Groenland die fotograaf Dennis Lehtonen (30) in 2023 deed besluiten te verhuizen. Een concreet plan had hij niet: Lehtonen wilde zo veel mogelijk van het grootste eiland ter wereld zien. Inmiddels woont hij er al bijna drie jaar, heeft hij in zeven visfabrieken en in een slachthuis gewerkt en op nog meer plekken gewoond. Hij verbleef onder meer in Nutaarmiut, een nederzetting met slechts dertig inwoners aan de westkust.

Sinds een maand woont hij in Kullorsuaq, op een eiland aan de westkust. Hij verblijft bij een familie in huis – hotels en vakantieaccommodatie zijn buiten de Groenlandse hoofdstad Nuuk nauwelijks te vinden. „Een verblijfplaats vinden is altijd een uitdaging, ik heb ook weleens in een washok of een woonkamer geslapen”, zegt Lehtonen telefonisch, in een serie van zeker vijftien korte telefoongesprekken door de haperende verbinding.

Op zijn huidige adres, in een voor Groenlandse begrippen grote nederzetting met ruim vierhonderd inwoners en faciliteiten als elektriciteit en stromend water, geniet hij momenteel van zijn wintervakantie. Maar hoewel Kullorsuaq op negenhonderd kilometer boven de poolcirkel ligt, voelt het niet echt als winter, vertelt Lehtonen. „Vorig jaar was het in dezelfde periode -37 graden in deze omgeving, nu is het met ongeveer 0 graden heel warm. Dat is slecht voor het zee-ijs, en betekent dat wij niet zo makkelijk naar nederzettingen in de omgeving kunnen met sledehonden of een sneeuwmobiel.”

Geschrokken

De Amerikaanse president Donald Trump spreekt openlijk over zijn belangstelling om Groenland in te lijven bij de VS. Maar waar hij het vorig jaar nog had over Groenland „kopen”, zei hij deze week dat hij de inzet van militaire middelen niet uitsluit om het eiland in te nemen. Daar zijn de Groenlanders van geschrokken, vertelt Lehtonen. „Veel mensen snappen wel de interesse in de locatie en de mineralen, maar zijn verbaasd over de dreigementen. Plotseling staan de Groenlanders in het middelpunt van de belangstelling.”

Daar zitten ze volgens Lehtonen niet op te wachten. De bevolking van ongeveer 58.000 mensen bestaat voor het overgrote deel (bijna 90 procent) uit Inuit. „Ik heb nog geen enkele Groenlander ontmoet die deel wil uitmaken van de VS.”

Door de ontwikkelingen in Venezuela en de ontvoering van president Nicolás Maduro zijn de zorgen in Groenland toegenomen,

De Finse fotograaf Dennis Lehtonen op Groenland, een kop van een ijsbeer in de vriezer en een met ijs bedekte woning. FOTO'S PRIVE-ARCHIEF, DENNIS LEHTONEN

zegt Lehtonen. „Sommige mensen vrezen dat Groenland hetzelfde kan overkomen.” Het liefst willen de Groenlanders onafhankelijk zijn, zegt hij, want de relatie met Denemarken is ook ingewikkeld. „Veel mensen zijn teleurgesteld, maar uiteindelijk horen de Groenlanders wel liever bij Denemarken dan bij de VS.”

Kaffemik

Lehtonen omschrijft de Groenlanders als hele warme, vriendelijke en gastvrije mensen. Hij werd overal met open armen ontvangen en hoorde er snel bij, zegt hij. De Groenlanders leven hecht met elkaar samen in de nederzettingen op het eiland. „Er zijn veel bijeenkomsten en evenementen. De Groenlanders noemen dat *Kaffemik* [dat letterlijk ‘via koffie’ betekent], dan worden er thuis veel mensen uitgenodigd om te eten, kaarten en muziek te maken of te luisteren.”

Uiteindelijk horen de Groenlanders wel liever bij Denemarken

Die gemeenschapszin maakt dat Lehtonen zich snel thuis voelde, zelfs op de meest afgelegen en verlaten plekken, maar hij ziet ook de keerzijde. „Veel mensen worstelen ook om de dagen door te komen. Ze houden zich bijvoorbeeld bezig met handwerk, zoals dekens maken van zeehondenhuid, maar de winters duren lang. Ik zie ook depressiviteit, en mensen die de dagen vooral slapend doorbrengen.” Groenland heeft een van de hoogste zelfmoordcijfers ter wereld.

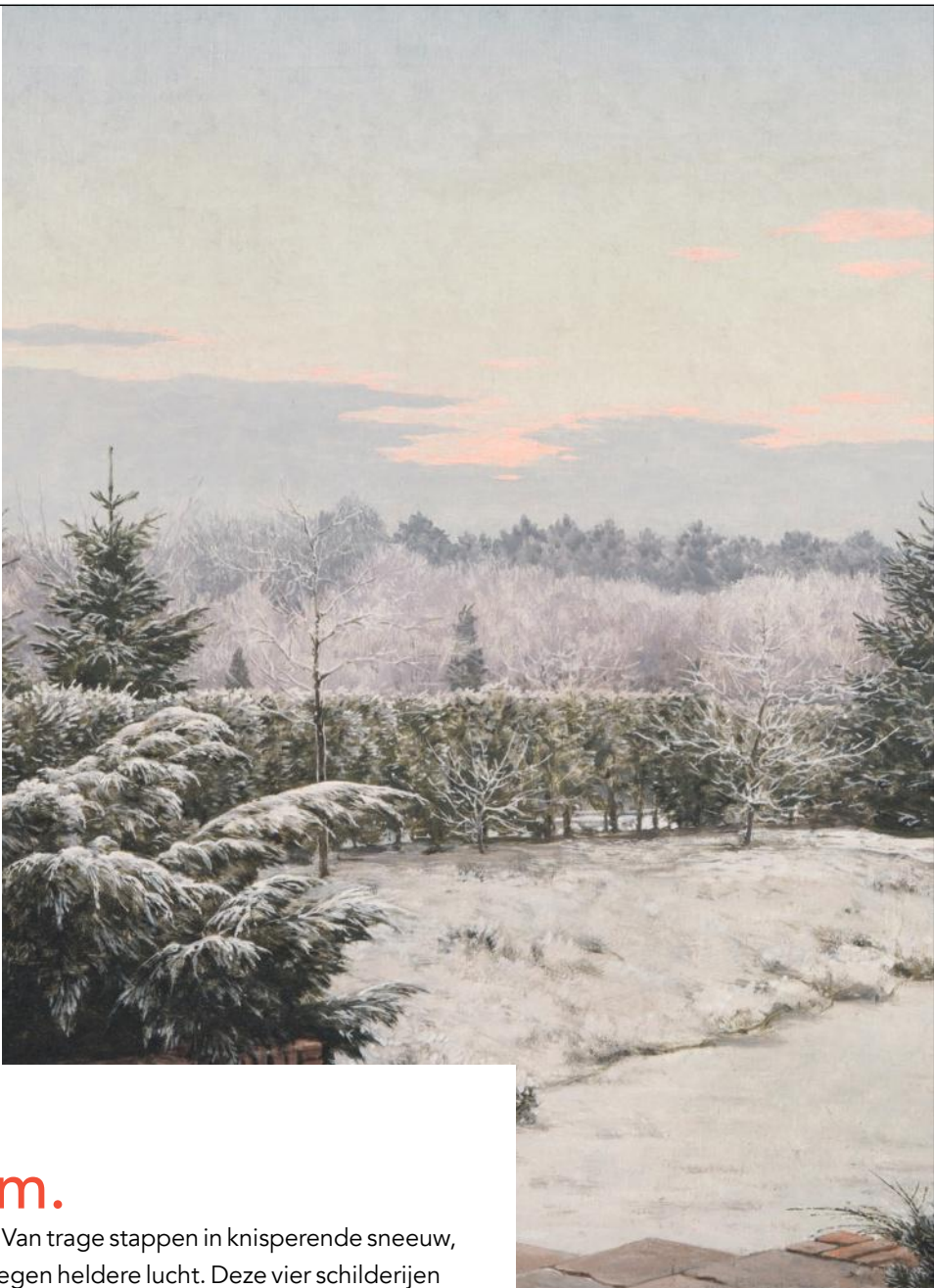
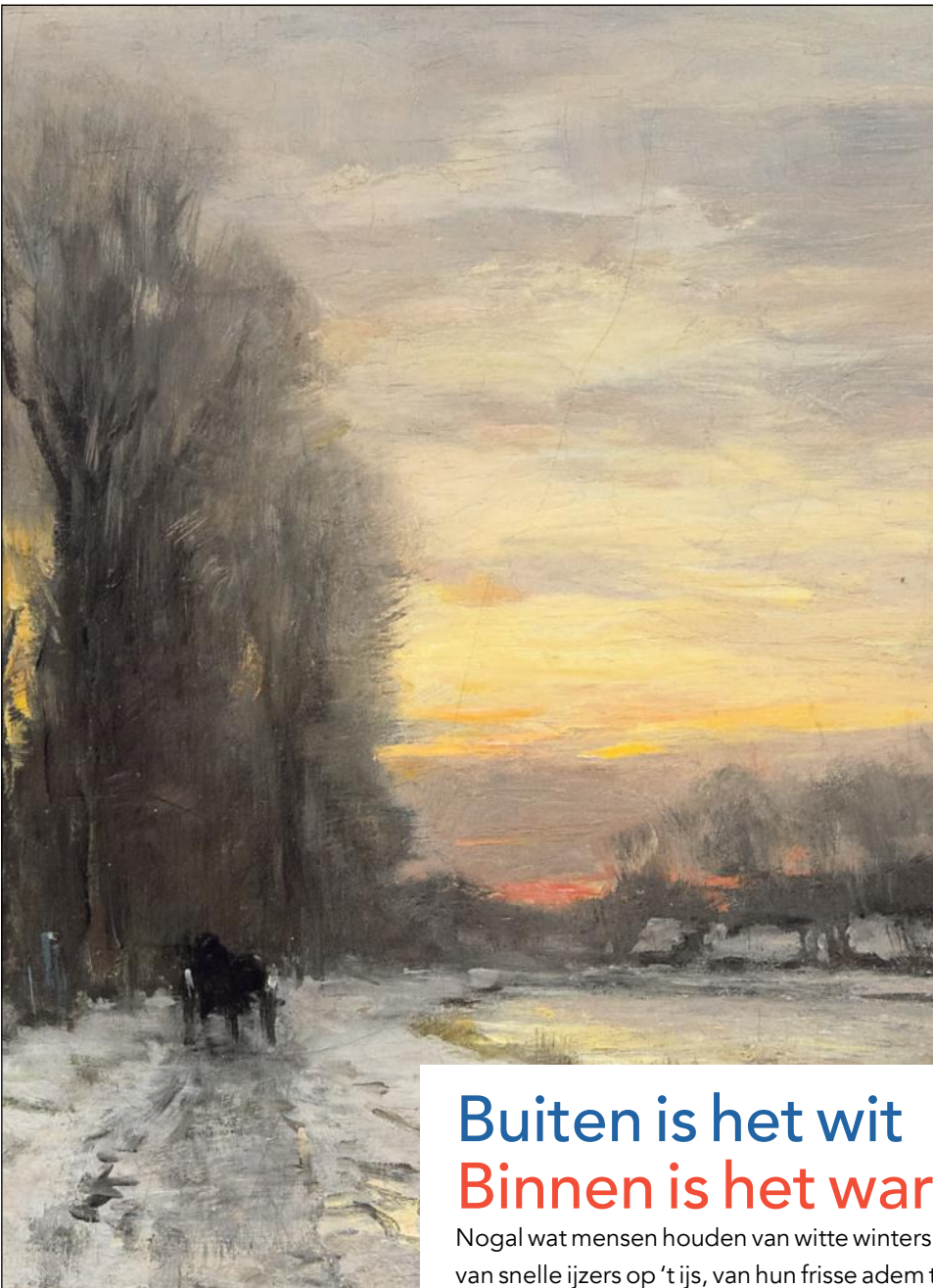
Daarbij gaat het leven in kleine, afgelegen nederzettingen gepaard met uitdagingen. Voorziening van levensmiddelen is erg duur en op veel plekken is geen gezondheidszorg. De tandarts komt daar één keer per jaar langs, maar voor noodgevallen ben je aangewezen op een helikopter, „als het weer het toestaat”. Op sommige plaatsen komt schip dat het afval verzamelt ook slechts één keer per jaar.

Visfabriek

Toch weerhouden die ongemakken Lehtonen er niet van zijn verblijf op Groenland voort te zetten. Ook over de mogelijke gevolgen van een Amerikaanse inname van Groenland blijft hij nuchter. „Als Fin kan ik hier nu gewoon wonen en werken, maar ik heb geen visum voor de Verenigde Staten. Dat wordt wel ingewikkeld.” Zodra het winterseizoen afloopt, is hij van plan om weer aan de slag te gaan in een visfabriek. „En ik zal Groenland blijven verkennen.”

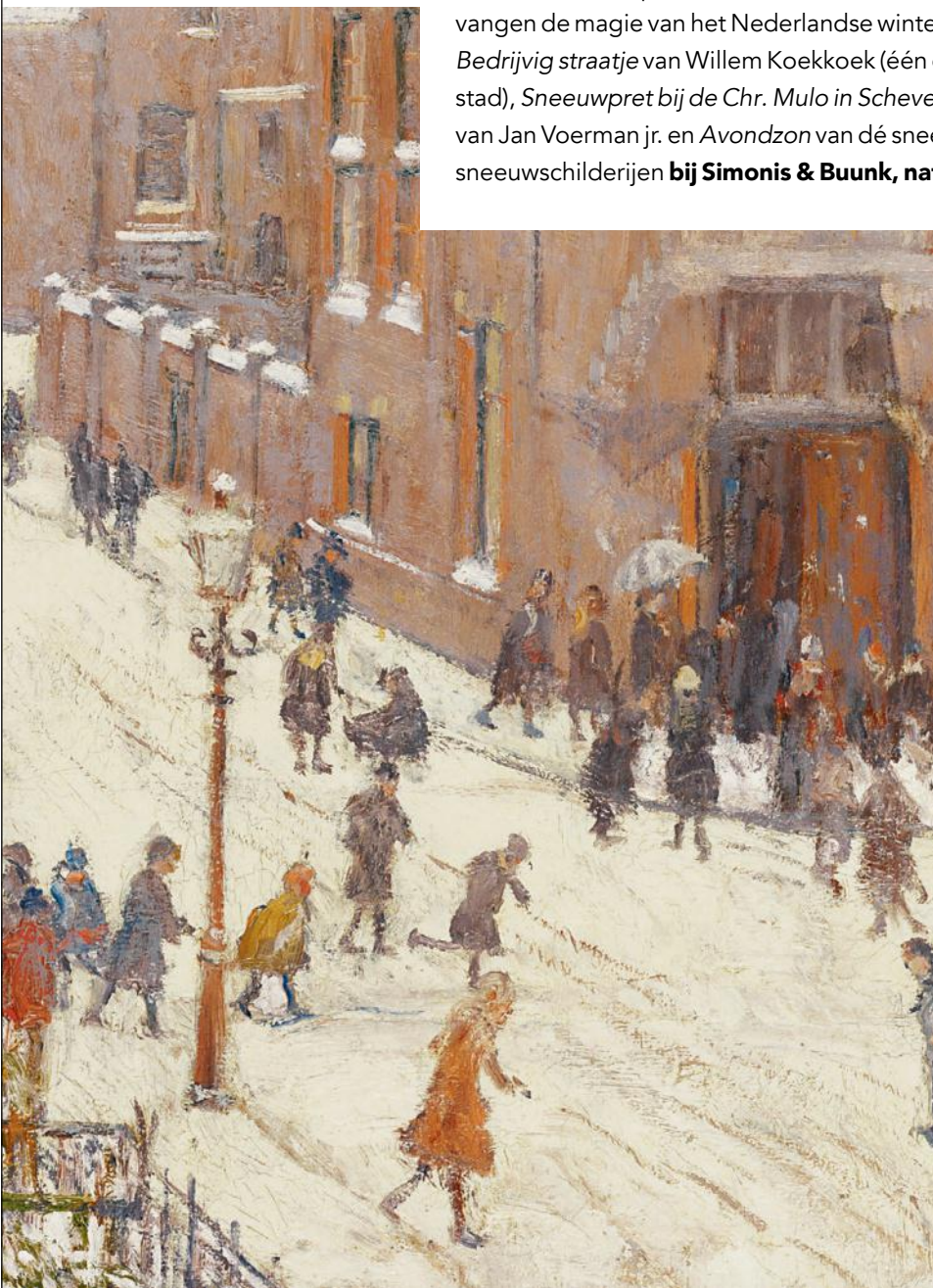
[+] **VS ambassadeur** pagina 8

Advertentie

Buiten is het wit Binnen is het warm.

Nogal wat mensen houden van witte winters. Van trage stappen in knisperende sneeuw, van snelle ijzers op 't ijs, van hun frisse adem tegen heldere lucht. Deze vier schilderijen vangen de magie van het Nederlandse winterlandschap, elk op een eigen manier: *Bedrijvig straatje* van Willem Koekkoek (één de beste vertolkers van de Oudhollandse stad), *Sneeuwpret bij de Chr. Mulo* in Scheveningen van Ko Cossaar, *Serene wintertuin* van Jan Voerman jr. en *Avondzon van dé sneeuwschilder* Louis Apol. Ontdek alle sneeuwschilderijen **bij Simonis & Buunk, natuurlijk.**

**Kom kijken, kijken en
misschien wel kopen**

Open: dinsdag t/m zaterdag 11-17 uur

SIMONIS & BUUNK
een keur aan kunst

Notaris Fischerstraat 27 en 30

6711 BD Ede Tel. 0318 652888

www.simonisbuunk.nl

GESCHIEDENIS

Thucydides, Hitler, Trump: alleen het recht van de sterkste doet ertoe

De mens probeert al eeuwen paal en perk te stellen aan het recht van de sterkste. Dat valt niet mee.

Hitler, Cicero, Thucydides en Nietzsche.
OTO'S GETTY IMAGES, BEWERKING NRC

Bart Funnekotter
AMSTERDAM

Internationaal recht? Hou toch op. Het enige recht dat ertoe doet, is het recht van de sterkste. Nu de Verenigde Staten van Trump de president van Venezuela hebben ontvoerd en Groenland in het vizier hebben – terwijl Rusland Oekraïne tracht te veroveren en China weer eens militaire oefeningen hield rondom Taiwan – klinkt in steeds meer commentaren bovenstaand geluid. De tijd van de *rules-based order*, als die er ooit al was, lijkt voorbij. En Europa kan zich hier beter als de wiedeweerga op instellen.

Dat het recht van de sterkste meestal triomfeert boven meer verheven noties van wat rechtmatig is, valt analisten van de geopolitiek al langer op. De eerste historicus die dit op papyrus zette

was de Griekse generaal Thucydides (ca. 460-400 v.Chr.) in zijn boeken over de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta (431-404 v.Chr.). Athene was indertijd het machtigste land van de Delische Bond (een soort NAVO) en het eiland Melos had geweigerd zich daarbij te voegen, tot grote ergernis van Athene. In 416 kwam het tot een crisis: het democratische Athene eiste dat Melos zich onderwierp, of anders...

In een passage die bekendstaat als de Melische dialoog beschrijft Thucydides hoe de ‘onderhandelingen’ verliepen. De Meliërs beweerden dat zij het recht aan hun zijde hadden en ze weigerden zich door Athene als slaven te laten behandelen. De Atheense onderhandelaars barstten nog net niet in lachen uit, lezen we tussen de regels door. Ze zeiden tegen de Meliërs dat ze geen moeite gingen doen om met fraaie voorwend-

Met Darwins evolutieeler kreeg het recht van de sterkste in de 19de eeuw een biologisch sausje

sels een juridisch sluitende reden voor hun invasie te geven. „Julie weten net zo goed als wij dat het recht er alleen toe doet tussen hen die even machtig zijn. Verder geldt dat de sterken doen wat ze willen en de zwakken lijden wat ze moeten.”

De Meliërs hielden hun poot stijf, waarna de Atheners hun vloot ont-scheepten en het eiland zonder veel moeite onderwierpen. Ze doodden alle volwassen mannen, maakten de vrouwen en kinderen tot slaaf en vestigden vijfhonderd Atheense kolonisten op Melos.

Het idee dat de sterken kunnen doen wat ze willen, gaat in de Griekse schriftelijke cultuur terug tot vóór de ‘uitvinding’ van de geschiedschrijving door Herodotus en Thucydides. De dichter Hesiodos bijvoorbeeld zette al in de zevende eeuw voor Christus ‘De fabel van de nachtegaal en de havik’ op schrift. De havik vangt hierin de nachtegaal, die piept dat hij bereid is om mooi te zingen voor zijn vrijheid. De havik antwoordt dat de nachtegaal zijn snavel moet houden: hij is gevangen door een machtiger vogel, die met hem kan doen wat hij wil. En de havik heeft een lege maag, geen lege oren, laat hij weten.

Griekse denkers bleven ook na de Peloponnesische Oorlog geboeid door de notie dat het enige recht dat ertoe doet het recht van sterkte is. In *De Staat* van Plato (ca. 427-347 v.Chr.) zegt de sofist Thrasymachos dat rechtvaardigheid niets anders is dan datgene waaruit de sterkste het meeste voordeel kan halen. Socrates sputtert tegen dat waarheid en deugd belangrijker zijn, maar zijn eigen lot (hij werd gedwongen de gifbeker te drinken) suggereert anders. (Bijna 2.500 jaar na Thucydides gaf de Griekse minister van Financiën Yanis Varoufakis zijn boek over de Eurocrisis de titel *And the Weak Suffer What They Must?*, waarin hij concludeerde dat er sinds de klassieke Oudheid weinig veranderd is.)

Zoals veel Griekse noties kwam ook het idee van het recht van de sterkste bij de Romeinen terecht. *Vae victis*, wee de overwonnenen, zei een zegenvierende krijgshoofd volgens de historicus Livius (59 v.Chr.-17 n.Chr.) tegen zo’n overwonnenen, toen die klaagde dat hij oneerlijk werd behandeld. Tegelijkertijd waren er ook denkers als Cicero (106-43 v.Chr.), die oorlog wilde koppelen aan het natuurrecht – en dan niet het gedeelte van de natuur waar haviken nachtegale opaten, maar het gedeelte waarin iedereen bijdraagt om het goede, orde, rust en vrede te bereiken. Zonder een *iusta causa* mocht een leider niet ten oorlog trekken, schreef hij in *De Officiis*. Gebiedshonger gold niet als zo’n gerechtvaardigde grond.

De natuurlijke staat van de mens

De strijd tussen het botte recht van de sterkste en het natuurrecht belandde via de Renaissance ook in het vroegmoderne Europa. Niccolò Machiavelli (1469-1527) schreef in zijn *De Prins* dat mensen door heersers „óf gekoesterd óf vernietigd” moesten worden, omdat ze anders wraak zouden nemen. De filosoof Thomas Hobbes vertaalde in 1628 Thucydides voor het eerst in het Engels. In zijn klassieke werk *Leviathan* (1651) schreef hij dat de natuurlijke staat van de mens „een oorlog van allen tegen allen” is, die alleen door een sterke vorst kon worden ingetoomd.

De Nederlandse rechtsgeleerde Hugo de Groot keerde zich in zijn *De iure belli ac pacis* (1625) met een beroep op religie en het natuurrecht juist tegen het idee van het recht van de sterkste. Als staten een oorlog wilden beginnen, moesten ze daar een legitieme reden voor hebben, betoogde hij. Van de argu-

mentatie van de Atheners in hun ‘dialoog’ met de Meliërs was De Groot niet onder de indruk.

Aan het eind van de Dertigjarige Oorlog (die ook het eind van de Tachtigjarige Oorlog was) deden de Europese mogendheden in 1648 een poging om een halt toe te roepen aan het constante bloedvergieten op het continent. Bij de Vrede van Westfalen ontstond het idee dat iedere staat soeverein was over zijn eigen grondgebied. Dat systeem ontwikkelde zich in de decennia erna verder, maar leidde in de praktijk niet tot de uitbanning van veroveringsoorlogen.

De Republiek der Nederlanden bijvoorbeeld, officieel erkend in 1648, moest zich in 1672 alweer verdedigen tegen een gecoördineerde aanval van zowat al haar buurlanden onder leiding van Lodewijk XIV van Frankrijk, het sterkste land van Europa dat geen enkele schroom voelde zijn macht te laten gelden.

Het recht van de sterkste kreeg in de negentiende eeuw een biologisch sausje nadat Charles Darwin (1809-1882) zijn evolutieel aan de wereld had gepresenteerd. Mensen die hem niet goed begrepen, meenden dat Darwin betoogde dat alleen de sterksten konden overleven, terwijl de essentie van zijn evolutietheorie juist was dat organismen die zich het beste konden *aanpassen* de meeste kans hadden op voortbestaan.

De naoorlogse rechtsorde

De Duitse filosoof Friedrich Nietzsche (1844-1900) moest van Darwin weinig hebben, maar had wel een grote afkeer van zwakte. Volgens hem draaide alles in het menselijk bestaan om de *Wille zur Macht*. Adolf Hitler gooide Darwin en Nietzsche in zijn *Mein Kampf* op een hoop en kwam tot de conclusie dat niet staten maar volkeren al eeuwen om hun voortbestaan vochten. Wie die strijd verloor, „is gewogen en te licht bevonden voor het geluk op deze aardse wereld behouden te blijven. [...] De wereld is er niet voor laffe volkeren”.

Tijdens de door Hitler ontkende Tweede Wereldoorlog stelden het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten het Atlantisch Handvest op, waarin ze de contouren schetsten van de naoorlogse rechtsorde. Zij streefden naar een vrede die „alle naties de middelen zal bieden om veilig binnen de eigen grenzen te wonen”. Dat principe werd verder uitgewerkt in het Handvest van de Verenigde Naties uit 1945. Alle deelnemende landen committeerden zich aan de vrede en zegden toe de soevereiniteit van alle lidstaten te respecteren.

Nu lichtten de VS al eerder de hand met dit principe, maar onder Donald Trump vindt Amerika het zelfs niet langer nodig om Cicero en Hugo de Groot indachtig een juridische reden voor hun optreden te geven. Stephen Miller, de plaatsvervangend stafchef van het Witte Huis en een belangrijke adviseur van president Trump, deed de afgelopen dagen uitspraken die wel wat weg hadden van de door Nietzsche en Hitler geuite sentimenten. In een interview met CNN zei hij: „We leven in de echte wereld, die wordt geregeerd door kracht, die wordt geregeerd door macht. Dat zijn de ijzeren wetten van de wereld sinds het begin der tijden.”

Terug naar Thucydides. Welke boodschap wilde hij eigenlijk overbrengen? Classici zijn het erover eens dat de Griekse historicus zijn Melische dialoog niet bedoelde als een handleiding, maar juist als een waarschuwing. Dit was het moment dat het verval van Athene inzette, niet alleen in morele zin, maar ook in de praktijk. Athene zou de Peloponnesische Oorlog namelijk uiteindelijk verliezen.

Samen tegen eenzaamheid. Samen tegen lepra.

Lepra maakte Vina eenzaam en onzeker.
Help voorkomen dat mensen zoals Vina in een isolement raken.
Uw gift geeft zorg, steun en hoop.

Help Vina

Doneer nu

PROFIEL **KEN HOWERY** AMBASSADEUR VS IN DENEMARKEN

Techmiljardair moet Trumps Groenlandbeleid uitleggen aan de Denen

Trump's obsessie met Groenland zou worden aangewakkerd door *tech bro's*. Ook de Amerikaanse ambassadeur komt uit de techwereld.

Merijn de Waal

AMSTERDAM

'Gesprekken over de passende Amerikaanse rol in Groenlands toekomst zijn recentelijk levendig ['spirited'] geweest', erkende Kenneth Howery vorig jaar. De techmiljardair werd in de Senaat gehoord over zijn voor- dracht door president Trump als nieuwe ambassadeur in Kopenha- gen. Groenland is „cruciaal voor de Arctische veiligheid van de VS”, legde Howery in de buiten- landcommissie uit. En „via open dialoog en samenwerking kunnen we kansen vinden om onze ge- deelde veiligheid en welvaart te bespoedigen”.

Aan het begin van 2026 klinkt de Amerikaanse retoriek rond het autonome Deense territorium veel minder diplomatiek. Sinds de geslaagde ontvoering van de Ve- nezolaanse autocraat Maduro, za- terdag, blaakt het Witte Huis ogenschijnlijk van zelfvertrou- wen. Het lijkt door te willen pak- ken met een volgende geopolitie- ke trofee: annexatie dan wel aan- schaf van Groenland, waarover Trump ook in zijn eerste termijn al meermaals begon.

Howery kent zowel Trump als Scandinavië en de Arctische regio goed. In Trumps eerste ambtster- mijn (2017-'21) was hij ambassa- deur in Stockholm en wist toen de Zweden over te halen tot fors ho- gere defensie-uitgaven en het we- ren van Chinese technologie uit 5G-netwerken. Trump was zo te- vreden met hem dat hij hem in deze tweede termijn in Kopenha- gen wilde hebben.

In de Amerikaanse diplomatie is het bovendien gebruikelijk dat

ambassadeursposten worden ge- gund aan politieke donateurs. Dat Howery gul gaf aan Trumps cam- pagnekas, zal zijn voordracht dus geholpen hebben. Zijn geschatte vermogen van 1,5 miljard dollar verwierf hij begin deze eeuw vooral als een van de medeop- richters van betalingsdienst Pay- Pal.

Lid van de PayPal-maffia

Tot deze zogeheten PayPal-maffia behoren ook durfinvesteerder Pe- ter Thiel en techmiljardair Elon Musk. Howery droeg bij aan het startkapitaal van het Founders Fund en is nog altijd partner van dit investeringsfonds.

Big Tech zou azen op de zeldzame aardmetalen in de bodem

Die connectie voedt ook specu- laties dat Trumps territoriale ob- sessie met Groenland verder wordt aangewakkerd door de *tech bro's* in zijn entourage. Big Tech zou geïnteresseerd zijn in het ei- land vanwege de vele zeldzame aardmetalen in zijn bodem, die cruciaal zijn om voorop te blijven in de AI-strijd met China. En mo- gelijk ook als ideaal (want: rede- lijk desolaat) oord om datacen- ters, cryptomijnen en bijbehoren- de kerncentrales neer te zetten.

Heimelijke operaties

Trump's aanhoudende aanspra- ken op het eiland plaatsten de re- latie Washington-Kopenhagen al onder groeiende druk voordat Howery in oktober benoemd werd door de Senaat. Zo werd in de zomer de plaatsvervangend

chef-de-mission van de Ameri- kaanse ambassade in Kopenhagen door de Deense regering op het matje geroepen. Dit nadat ont- huld was dat de Amerikanen „hei- melijke beïnvloedingsoperaties” uitvoerden in Groenland.

De Groenlanders opjuttten tot onafhankelijkheid wordt in de VS- naast inlijving of aankopen - als derde manier gezien om het eiland in handen te krijgen. Hoewel veel Groenlanders best onafhankelijk- heid willen, is een ruime meerder- heid tegen aansluiting bij de VS.

Na het aanbieden van zijn ge- loofsbrieven moest de kersverse ambassadeur meteen op charme- offensief. Tegen wie het maar ho- ren wilde, vertelde hij als 20-jari- ge rugzaktoerist al verliefd te zijn geworden op Kopenhagen.

Veel van dat reparatiewerk wordt echter weer teniet gedaan door radicalere trumpisten. Zo zei Trumps adjunct-stafchef Stephen Miller dinsdag dat het Witte Huis 'de militaire optie' niet uitsluit bij Groenland. Ook stelde Trump kort voor Kerstmis een speciale Groenland-gezant aan, de huidige Republikeinse gouverneur van Louisiana, die zich al langer uit- spreekt voor inlijving.

Hoewel Howery bedachtzamer overkomt dan deze MAGA-figu- ren, zal hij zich moeten voegen naar de officiële lijn van Washing- ton. Welke dat is, blijft onduide- lijk.

Zijn directe politieke baas, bui- tenlandminister Marco Rubio, zou Congresleden hebben verze- kerd dat aanschaf van Groenland nog altijd de voorkeur heeft. En dat dreigementen zoals die van Miller de Denen vooral naar de onderhandelings tafel moeten dwingen. Aan Howery de taak om dat uit te leggen.

REPORTAGE LEGER ISRAËL

Dienstplicht orthodoxen blijft Netanyahu achtervolgen

Decennialang hielden ultraorthodoxe joden zich afzijdig van de Israëlische samenleving. Nu moeten ze in dienst. „We hebben niet meer het privilege om nog langer op de bank te zitten.”

Hugo Schiffers

BNEI BRAK

Een busrit van nog geen half uur brengt je van de stranden van Tel Aviv naar de compleet andere wereld van Bnei Brak. Hier zijn het geen strakke sportschool- outfitjes en getrimde snorren die het straatbeeld bepalen, maar de woelige baarden, hoeden en zwarte kousen van de ultraorthodoxe joden, de haredim.

In Bnei Brak zie je ook opvallend weinig van de 'Bring Them Home Now'-posters waar Tel Aviv al twee jaar vol mee hangt, die oproepen tot de terugkeer van Israëlische gijzelaars en lichamen uit Gaza - nog één lichaam moet worden overgedragen. In plaats daarvan vind je hier een andere slogan, die prijkt in stickervorm op lantaarn- palen, als vlag uit vensters en als span- doek tussen gebouwen:

„Veracht de arrestaties, vrees de quota's, niet één dienstplichtige.” De oproep verraadt de enorme span- ningen die leven binnen de ultraortho- dexe gemeenschap. Vorig jaar oordeel- de het Israëlische Hooggerechtshof dat er een einde moet komen aan de lang gedoogde vrijstelling van jonge ultra- orthodoxe mannen voor militaire dienstplicht. Sindsdien probeert de overheid de haredim onder dwang te rekruteren. Maar van de zo'n 24.000 mannen die vorig jaar een oproep kre- gen, kwamen er maar 1.200 opdagen. Enkele dienstweigeraars werden gear- resteed.

Dat leidde ertoe dat in oktober hon- derdduizenden woedende ultraortho- dexe mannen in Jeruzalem de straat op gingen. Toen militaire politieagenten vorige maand weer een dienstweige- raar probeerden te arresteren, werden ze aangevallen door een grote menigte haredim en moesten ze worden gered door een andere eenheid. Deze week liepen de gemoederen

verder op. Bij een demonstratie dins- dag in Jeruzalem blokkeerden ultraor- thodoxe demonstranten wegen, staken zij vuilnisbakken in brand en vielen journalisten aan. Tientallen jonge hare- dim vielen een bus aan, waarna de chauffeur volgens de Israëlische krant *Haaretz* snel wegreed en toen een 14-ja- rige ultraorthodoxe jongen doodreed.

Leger als smeltkroes

„We houden Israël veilig op onze eigen manier, door Tora-studie”, zegt Jakob (50), een van de weinige inwoners van Bnei Brak die over het gevoelige onder- werp van de dienstplicht wil praten, en net zoals anderen niet met zijn achter- naam in de krant wil.

David Ben-Gurion, stichter van de staat Israël, zag het leger als een smelt- kroes: een plek om de nationale een- heid te creëren. Maar precies dat is wat de haredim niet willen. „We voeden onze kinderen tot hun achttiende op een bepaalde manier en in een bepaal- de omgeving op”, zegt Jozef (64), die uit zijn auto stapt om zich beter ver- staanbaar te maken. „En dan wil het le- ger ze komen ophalen om ze vervol- gens van A tot Z te veranderen.”

Het feit dat het leger speciale eenhe- den heeft ingericht waar haredim hun dienstplicht kunnen combineren met studeren en met hun vrome en beslo- ten levensstijl - vaak zonder internet en televisie - overtuigt Jozef niet. „Er zitten ook meisjes in het leger, terwijl wij juist aparte scholen voor jongens en meisjes hebben om ze gescheiden van elkaar te houden.”

De dienstplicht voor ultraortho- dodoxen is misschien wel Netanyahu's grootste hoofdpijndossier. De steun van de ultraorthodoxe partijen in de Knes- set is onmisbaar voor zijn coalitie en ook in zijn strijd om politiek te overleven terwijl hij terechtstaat voor corruptie.

Met een nieuwe wet, die de dienst- plicht voor de haredim afzwakt, hoopt Netanyahu de steun van zijn ultraor-

thodoxe coalitiegenoten te behouden. Maar oppositiepartijen vinden het voorstel veel te slap. Het leger zou al- leen ultraorthodoxe mannen oproepen die niet fulltime religieuze studies vol- gen - slechts een kleine minderheid. Zelfs parlementariërs uit Netanyahu's eigen Likud-partij zeggen nu tegen het voorstel te gaan stemmen. Oorspron- kelijk zou het wetsvoorstel in decem- ber worden behandeld, maar dat is herhaaldelijk uitgesteld.

Joodse leertraditie

De uitzonderingspositie van de hare- dim is zo oud als de staat Israël zelf. Tijdens de Arabisch-Israëlische Oorlog van 1948 besloot Ben-Gurion dat de zo'n vierhonderd haredim die studeer- den in zogenoemde *jesjiva*-scholen niet het leger in hoefden. Ze mochten hun levens wijden aan het bestuderen van de heilige joodse boeken, om zo hopelijk de in de Holocaust wegge- vaagde joodse leertraditie nieuw leven in te blazen.

De vierhonderd jesjiva-leerlingen van toen zijn inmiddels uitgegroeid tot een groep van naar schatting zestigdui- zend mannen van dienstplichtige leef- tijd, die nu de dans ontspringen. Ultra- orthodoxe vrouwen krijgen gemiddeld 6,9 kinderen en de gemeenschap be- slaat inmiddels 14 procent van de Israë- lische bevolking: een verduubeling ten opzichte van acht decennia geleden.

Hun uitzonderingspositie zet al lan- ger kwaad bloed bij de rest van de sa- menleving, maar sinds de huidige oor- log in Gaza lopen de spanningen op. Het Israëlische leger - dat behalve Gaza ook de Westelijke Jordaanoever en de- len van Libanon en Syrië bezet - heeft een tekort van twaalfduizend nieuwe rekruten. Sommige reservisten hebben daarom al meer dan vierhonderd dagen in het leger gediend. Honderden Israë- lische militairen kwamen om het leven.

„Het is gewoon oneerlijk”, zegt Ei- tan (35) buiten een van de hippe koffië- barretjes van Florentin, een wijk in het zuiden van Tel Aviv. „Als je onderdeel bent van een maatschappij, dan moet je daaraan bijdragen.” Dat gaat verder dan alleen dienstplicht, benadrukt hij. Wie fulltime religieuze boeken bestu- deert, draait volgens hem niet werke- lijk mee in de economie.

Die scholen krijgen bovendien veel overheidssubsidie, vult zijn vriendin Yaël (33) aan. „We voelen ons echt ver- vreemd van de ultraorthodoxe ge- meenschap, en ze proberen die isolatie in stand te houden.”

Liberaal orde

Afzondering van de moderne samen- levig ligt ten grondslag aan de wereld van de haredim, zegt de ultraortho- dexe rabbijn Yehoshua Pfeffer (49) in zijn kantoor in Jeruzalem. Volgens hem was die keuze een manier om de religi- euze gemeenschap te beschermen te- gen de opkomst van de liberale orde in

het Europa van de negentiende eeuw.

Die strategie bleek enorm succesvol, stelt Pfeffer. „Maar nu betalen we de prijs van dat succes: de gemeenschap is immers zo groot geworden dat we niet meer het privilege hebben om nog langer op de bank te zitten.” De rabbijn - zelf vader van acht kinderen - pleit daarom voor een fundamentele herzie- ning van de ultraorthodoxe houding tegenover de staat.

Pfeffer is bestuurslid van een ngo die haredim ondersteunt die, ondanks druk vanuit hun gemeenschap, toch voor militaire dienst hebben gekozen. Uit zijn zak haalt hij zijn eigen *dog tags*, militaire identiteitsplaatjes. „Ik heb zelf net een basistraining doorlopen, om het goede voorbeeld te geven.”

Parttime werken

Dat het sentiment binnen de ultraor- thodoxe gemeenschap aan het ver- schuiven is, blijkt uit onderzoek van Nechumi Yaffe, de eerste vrouwelijke ultraorthodoxe hoogleraar in Israël, verbonden aan de Universiteit van Tel Aviv. Uit haar peilingen blijkt dat slechts 29 procent van de haredim zich volledig afkeert van de seculiere samenleving. De overige 71 procent neemt in uiteen- lopende mate deel aan de maatschap- pij. Ook jesjiva-studenten werken soms parttime naast hun studie.

Een groeiende groep van zo'n 20 procent bestaat daarnaast uit de zoge- naamde „nieuwe haredim”, vertelt Yaf- fe. „Dat zijn veelal jonge mensen die religieus willen zijn, maar daarnaast ook een doorsnee Israëlisch leven wil- len leiden. Ze willen seculier onderwijs volgen en zien hun kinderen straks graag dienst nemen in het leger.”

Maar als het leger meer haredim in zijn gelederen wil hebben, zal het ook zelf moeten veranderen, benadrukt zo- wel Yaffe als Pfeffer. Haredim worden buiten hun gemeenschap ontzettend gediscrimineerd, zegt Yaffe. „Ik heb weleens haredim in de klas in de klas die echt ongelofelijk veel narigheid van medestudenten naar hun hoofd glesin- gerd krijgen. Terwijl dit juist de perso- nen zijn die een brug slaan proberen te slaan tussen hun gemeenschap en de rest van de samenleving.”

„Het leger moet vertrouwen kwe- ken,” zegt Pfeffer. Bijvoorbeeld door duidelijke regels op te stellen rond eenheden met haredim en de rabbijn- nen toegang tot de eenheden te geven om de jongens een hart onder de riem te steken. „Maar tegen mijn haredi- vrienden zeg ik dat om de boel echt te veranderen, je wel mee moet doen.”

De integratie van ultraorthodoxe jo- den in de Israëlische samenleving is niet te stoppen, zegt Pfeffer. „De vraag is: hoe gaat die integratie eruitzien? Worden we tegen onze wil de ultraor- thodoxe wereld uit gesleurd? Of doen we het op een manier die we zelf vorm- geven, waarbij we meeparten over hoe de toekomst van Israël eruit gaat zien?”

Kenneth Howery eind vorig jaar na het aanbieden van zijn geloofsbrieven aan de Deense koning. FOTO ANP / EPA

Ultraorthodox protest in Jeruzalem, in oktober vorig jaar.

Elon Musk reageerde aanvankelijk nogal laconiek op de ophef. Hij plaatste verschillende grappen over de kwestie op X, zoals een door Grok gegenereerde afbeelding van hemzelf in een bikini. FOTO AFP

ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE

AI-chatbot Grok wereldwijd onder vuur door seksueel getinte beelden

Maar Elon Musk vindt dat Grok, de chatbot van socialemediaplatform X, zo ongecensureerd mogelijk moet zijn.

Toon Beemsterboer

AMSTERDAM

De Zweedse vicepremier Ebba Busch die naakt het parlement toespreekt. De Britse actrice Millie Bobby Brown, bekend van de Netflix-serie *Stranger Things*, wier broek en shirt zijn vervangen door lingerie en naaldhakken. Samantha Smith, columnistte van het conservatieve weekblad *The Spectator* en het maandblad *The Catholic Herald*, die in een minuscule bikini bij een demonstratie staat met een Britse vlag om haar schouders. De Amerikaanse popster Taylor Swift met wit spul op haar gezicht dat eufemistisch 'donutglazuur' heet. Het Democratische Congreslid Alexandria Ocasio-Cortez in een swastika-bikini.

Het socialemediaplatform X van miljardair Elon Musk is de afgelopen dagen overspoeld door seksueel getinte afbeeldingen, meestal van vrouwen en soms ook van minderjarige meisjes. De beelden zijn gecreëerd door Grok, de chatbot van X, die van gebruikers de opdracht kreeg bestaande foto's te bewerken, zonder toestemming van de afgebeelde personen. Dit heeft wereld-

wijd tot grote verontwaardiging geleid. Beroemdheden die het overkwam, zeggen zich geschonden en vernederd te voelen door de ontblote AI-afbeeldingen.

Ashley St. Clair, een conservatieve influencer die een zoon heeft van Musk, is een van de slachtoffers. X-gebruikers hadden Grok gevraagd seksuele getinte beelden van haar te creëren, waaronder één gebaseerd op een foto van toen ze veertien was. X heeft sommige daarvan op haar verzoek verwijderd, maar andere niet omdat die de richtlijnen niet zouden schenden. „Als de moeder van Musk kind spreekt ik hier niet met een bevoorrechte positie”, verklaarde ze tegen *The Washington Post*. „Ik looploop dezelfde procedures als iedereen, en dit is wat ik krijg.”

Politieke tegenreactie

Overheidsfunctionarissen van de Europese Unie, Frankrijk, India en Maleisië hebben een strafrechtelijk onderzoek ingesteld en bedreigd met juridische stappen tegen xAI als het bedrijf van Musk dat Grok heeft ontwikkeld geen maatregelen neemt om het genereren van deepfakes en kinderporno te voorkomen en de beelden te verwijderen.

Na de ophef
over de
zonder
toestemming
gepubliceerde
beelden
groeit de
roep om
overheids-
ingrijpen

De Britse mediawaakhond Ofcom liet in een bericht op X weten „urgent contact” te hebben opgenomen met het bedrijf om te vragen hoe ze van plan zijn om Britse gebruikers te beschermen.

Een woordvoerder van de Europese Commissie verklaarde maandag tijdens een persconferentie dat de commissie de kwestie „zeer serieus” onderzoekt. „Dit is niet pikant. Dit is illegaal. Dit is afschuwelijk. Dit is walgelijk. Zo zien wij het. En dit hoort niet thuis in Europa.” Volgens de digitale dienstenwet (DSA), die is aangenomen door alle 27 EU-lidstaten, moeten sociale platforms illegale content en negatieve gevolgen van seksgerelateerd geweld, voor minderjarigen en het fysieke en mentale welzijn van personen zien te beperken.

Musk reageerde aanvankelijk nogal laconiek op de ophef. Hij plaatste verschillende grappen over de kwestie op X, zoals een door Grok gegenereerde afbeelding van zichzelf in een bikini en een afbeelding van een broodroster in een bikini met als commentaar: „Ik kon niet ophouden met lachen hierom.“ Terwijl de kritiek toenam, plaatste Musk trots berichten over de stijgende populariteit van Grok in de appstores. Volgens het analysebedrijf Appptopia

steeg het aantal dagelijkse downloads van de app vorige week met 54 procent.

Afgelopen weekende veranderde Musk echter enigszins van toon. Hij schreef op X dat „iedereen die Grok gebruikt of aanzet tot het maken van illegale content dezelfde consequences zal ondervinden als wanneer ze zelf illegale content uploaden”. Het veiligheidsaccount van X stelde in een bericht dat illegale content zal worden verwijderd en dat accounts die zulke content plaatsen permanent zullen worden geschorst. Het bedrijf belooft tevens om samen te werken met lokale overheden en politiediensten om overtreders op te sporen.

Digitaal ontkleden

AI-programma's die vrouwen digitaal ontleden, zogeheten nudifiers, bestaan al jaren. Maar Grok verlaagt de drempel enorm - zeker sinds XAI vorig jaar Grok Imagine lanceerde, inclusief 'Spicy Modus', een minder gecensureerde instelling van de beeldengenerator. Omdat Grok is geïntegreerd in X, kunnen gebruikers bovendien in een handomdraai bestaande beelden een seksueel tintje geven en virtueel laten

nrc
VRIJDAG 9 JANUARI 2026

gaan. De recente stortvloed aan deepfakes lijkt simpelweg het gevolg van mensen die imiteren wat ze anderen zien doen.

Door seksueel getinte beelden toe te staan, onderscheidt xAI zich van concurrenten zoals OpenAI, Meta en Google, die strengere regels hanteren voor hun AI-chatbots. In september kwam het bedrijf met een update die de richtlijnen voor seksuele content verder leek te verruimen. Hoewel de update het creëren van kindporno verbood, vermeldde die ook dat „er geen beperkingen zijn op fictieve seksuele content met gewelddadige of duistere thema's” en dat „tienes of 'meisje' niet noodzakelijkerwijs minderjarig impliceert”.

tegen persbureau Bloomberg dat Grok ongeveer 6.700 ontholte of seksueel suggestieve afbeeldingen per uur genereert. De vijf andere meest bezochte websites voor seksuele deepfakes genereren volgens Oh zo'n 79 AI-beelden van ontholte vrouwen per uur.

Juridische lappendeken

Na de lancering van Grok Imagine stuurde het Midas Project, een onafhankelijke waakhond voor de AI-sector, een brandbrief naar de Amerikaanse openbaar aanklagers en de Federale Handelscommissie met de waarschuwing dat de 'Spicy Modus' zou leiden tot „een stortvloed aan niet-consensuele diepfakes“. „In augustus waarschuwden we al dat de app van xAI in wezen een nudifyer was die op het punt stond te worden ingezet als wapen“, zei Tyler Johnston, directeur van het Midas Project, tegen persbureau Reuters. „Dat is in feite wat er is gebeurd.“

Na de wereldwijde oproep over de seksueel getinte beelden greef over de consument overheidsgroepen. Maandag riep de Consumer Federation of America (CFA), een groep van honderden op consumenten gerichte non-profitorganisaties, publiekelijk op tot actie tegen xAI voor het „creëren en verspreiden van kinderpornografisch materiaal en andere niet-consensuele intieme beelden met behulp van generatieve AI". De CFA stuurde een brief, ondertekend door een aantal organisaties, naar de Federale Handelscommissie en de openbaar aanklagers.

Maar daar trekt xAI zich vooralsnog

weinig van aan. In reactie op de ophof belooft het bedrijf niet om de technische mogelijkheden van Grok te beperken, maar waarschuwt het gebruikers slechts om niets illegaals te doen. Maar wat er onder de Amerikaanse wet precies verboden is, is niet echt duidelijk. Zo lijken AI-beelden van minderjarigen in bikini niet per se illegaal. Veel staten hebben wel wetgeving tegen seksueel getinte deepfakes. Maar de VS hebben geen federale wetgeving zoals de Britse Online Safety Act of de Europese Digitale Dienstenwet, en hebben een veel sterkere bescherming van de vrijheid van meningsuiting.

Het is ook lastig te bepalen welke verantwoordelijkheid sociale media-platforms hebben bij het afdwingen van wetgeving tegen seksueel getinte AI-beelden. Veel Republikeinse voorstanders van de vrijheid van meningsuiting vinden elke vorm van contentmoderatie problematisch. Zij vinden dat slachtoffers maar een civiele zaak moeten aanspannen. Maar de lappendeken aan wetgeving tegen seksuele deepfakes is nog maar nauwelijks getoetst, zei John Langford, gasthoogleeraren rechten aan de Yale Law School, tegen de techwebsite The Verge. „Dit is allemaal vrij nieuw - we beginnen nu pas jurisprudentie te ontwikkelen.”

Holocaustontkenning

Europese overheden hebben meer juridische mogelijkheden om xAI ter verantwoording te roepen. Zo komt het onderzoek dat in Frankrijk is geopend naar de seksueel getinte deepfakes van Grok bovenop een al lopend onderzoek

naar antisemitische uitspraken en ontkenning van de Holocaust door de chatbot. Daarnaast verdenkt de Franse Justitie X van politieke inmenging in Europa. Het platform zou zijn algoritmes hebben aangepast om thema's te benadrukken die gunstig zijn voor radicaal-rechts en om radicaal-rechte kandidaten meer zichtbaarheid te geven.

De Europese Commissie legde X vorige maand al boetes van in totaal 120 miljoen euro op wegens overtreding van de Digitale Dienstenwet. De commissie oordeelde dat het blauwe vinkje bij gebruikersnamen misleidend is. Het is namelijk geen teken van echtheid, maar te koop voor iedere betalende gebruiker. Daarnaast vond de commissie dat X onderzoeken te weinig toegang geeft om te bestuderen hoe schadelijke berichten zich op het platform verspreiden. Het was de eerste keer dat de commissie boetes uitdeelde voor overtreding van de DSA.

Maar Musk legt zich hier niet bij neer en zoekt in toenemende mate de confrontatie met de Europa. „De EU heeft deze waanzinnige boetes niet alleen aan X opgelegd, maar ook aan mij persoonlijk, wat krankzinniger is!”, schreef hij op X. Hij dreigde wras te nemen op de „EU woeke Stasi-commissarissen”. Musk kreeg bijval van Amerikaanse regeringsleden. Zo schreef minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio op X dat de boetes „niet alleen een aanval zijn op X, maar een aanval op alle Amerikaanse technologische platformen en op het Amerikaanse volk door buitenlandse regeringen. De tijd van online censuur van Amerikanen is voorbij”.

Advertentie

nrcwebwinkel>

Adviesprijs

329,00

229,-

Leverbaar
in wit
en zwart

AENO

Infrarood verwarming

- > Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- > Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- > Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

Neem afscheid van traditionele verwarmingssystemen. Dit infrarood verwarmingspaneel van AENO maakt gebruik van infraroodtechnologie om de lucht en objecten in de ruimte te verwarmen, zonder lucht te verplaatsen en de luchtvochtigheid in de ruimte te verminderen. Net als de aangename warmte van de zon. Een verwarmingspaneel van de nieuwe generatie met energiebesparende en milieuvriendelijke verwarmingstechnologie, ontworpen om je comfort te verbeteren en geld te besparen. Deze AENO infraroodverwarming werd in 2023 bekroond met de prestigieuze Red Dot Award, in de categorieën "Verwarming en Klimaattechnologie" en "Slimme Producten", en combineert innovatie met elegantie.

Inclusief
stand en
muur-
bevestiging

reddot design award
winner 2023

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/verwarming

DIERGEDRAG

Hond kan ‘gesprekken’ afluisteren

Door te luisteren naar gesprekken tussen mensen, kunnen honden nieuwe woorden leren. Zoals van een speeltje.

Hendrik Spiering

AMSTERDAM

Honden kunnen nóg beter namen van nieuwe speeltjes leren dan al werd gedacht. Ze pikken zo'n nieuw woord al op als hun baasje het noemt en laat zien in een gesprek met een ander mens, zonder dat iemand aandacht aan de hond geeft. In hun onderzoeksverslag dat deze week in *Science* wordt gepubliceerd zijn de hondenonderzoekers onder leiding van Shany Dror (Diergeneeskunde Universiteit Wenen) zó enthousiast over deze prestaties dat ze het vergelijken met de prestaties van mensenkinderen van anderhalf jaar oud die ook nieuwe woorden oppikken door naar gesprekken te luisteren.

De experimenten werden gedaan met honden waarvan al bekend was dat het uitstekende woordleerlingen waren, voor het overgrote deel bordercollies. Maar toen die uitstekend bleken te scoren, werd de 'afluister'-test ook nog eens gedaan met 'gewone' honden. Die scoorden ruim boven toeval.

Honden zijn al minstens 15.000 jaar lang een trouwe metgezel van de mens. In de afgelopen decennia is uit allerlei onderzoek steeds duidelijker geworden dat deze gedomesticeerde wolf zich verregaand heeft aangepast aan het sociale leven van de mens. En nu blijkt hij dus ook 'gesprekken' te kunnen afluisteren. De opzet van het nieuwe experiment is in essentie dezelfde waarmee al ruim twintig jaar geleden de bordercollie Rico de dierpsychologen verraste toen bleek dat hij van zijn baasje ruim twee-

honderd verschillende objectnamen had geleerd. Dat baasje zei bijvoorbeeld: 'haal de WDR Maus!' (een pop uit een kinderprogramma op de Duitse tv) en hup daar ging Rico al naar de andere kamer vol speeltjes en viste er de juiste uit de stapel. En als je Rico een geheel nieuw woord meegaf, rende hij evengoed naar de andere kamer en viste dan het enige nieuwe object eruit dat in de stapel lag. En hij onthield nieuwe woorden minstens vier weken. Vele nieuwe experimenten volgden.

De cruciale test in het nieuwe onderzoek, met de afgeluisterde objectnaam, bestond uit een simpele wijziging van het oude model. In plaats van dat de eigenaar zijn slimme hond vertelt hoe dat leuke

Ze pikken een woord al op als hun baasje het noemt en toont in een gesprek met een ander mens

nieuwe speeltje heet, gaat hij of zij aan tafel zitten met een vriend of een familielid. De hond wordt op afstand gehouden in een bench of door een kinderhekje. Dan haalt het baasje het nieuwe speeltje tevoorschijn en begint een enthousiast gesprek met de andere persoon. Dat gaat bijvoorbeeld zo: „Kijk dit is de krikri” en „wil jij ook de krikri?“, waarna de ander het speeltje ook in de hand neemt. Niemand kijkt naar de hond. Na een korte periode wordt de hond gevraagd het nieuwe speeltje van een stapel in een andere kamer te halen: „Haal de krikri!” Van de tien aan deze test onderworpen honden scoorden Labrador Augie, bordercollies Basket en Shira en Australische herder (blue heeler cross) Gadget zelfs nul fouten. Ook de anderen deden het goed, behalve bordercollie Gaia. Die scoorde maar 40 procent.

Miso, een vier jaar oude bordercollie uit Canada die aan het onderzoek deelnam. Hij kent de namen van tweehonderd speeltjes. FOTO VERONICA SUEN

MISDRUF

‘Ik dacht dat mijn neefje in Nederland veilig was’, zegt de oom

Voorbijgangers op de brug 721, nabij het Piet Wiedijkpark in Amsterdam, waar de twee jongens werden doodgeschoten. FOTO DINGENA MOL / ANP

Twee Syrische jongens werden vorige week doodgeschoten in een park in Amsterdam. De politie denkt dat zij in de val werden gelokt, maar volgens de familie hadden de jongens geen problemen. „Mijn neefje was heel rustig, hij belde elke dag met zijn ouders.”

Martin Kuiper

AMSTERDAM

In een koffientje in Amsterdam-West neemt een Syrische man een slok van z'n thee. „Mohammed was pas zestien”, zegt hij, „het was een lieve jongen.” De man pakt zijn telefoon en toont een filmpje: een magere jongen duikt van een houten paal in het water. „Dit is in Nederland”, zegt hij. „Ik dacht dat mijn neefje hier veilig zou zijn.”

De man heeft zich met een groep familie en vrienden verzameld in een koffientje dicht bij het asielzoekerscentrum waar zijn neefje woonde. Ze drinken koffie en thee, over een uur hebben ze een afspraak bij het mortuarium van de Vrije Universiteit.

Kort voor middernacht op Nieuwjaarsdag werden zijn zestienjarige neef en een achttienjarige Syrische jongen uit het asielzoekerscentrum, die ook Mohammed heette, in Amsterdam West doodgeschoten in een parkje een paar kilometer verderop. Een derde jongen, een vriend van het duo, wist te ontkomen en vluchtte een woonwijk in.

Wat zich op Nieuwjaarsdag precies heeft afgespeeld, is „een raadsel”, zegt de politie dinsdag in een online video, maar ze hint erop dat de jongens mogelijk in de val werden gelokt. „Het lijkt erop dat ze geen schijn van kans maakten.” Er is nog geen verdachte aangehouden.

Via de derde jongen vernam de familie wat die

avond zou zijn gebeurd. De familie en vrienden willen vanwege de gevoeligheid van het onderwerp niet met hun namen in de krant - die zijn wel bekend bij de redactie.

De drie waren op twee fatbikes op weg naar een McDonald's-filiaal. Ze namen de kortste route door het park, zegt de oom. Daar werden ze uit het niets beschoten door een onbekende. „Er werden vier kogels op mijn neefje afgevuurd. De andere twee sprongen van de fatbike en renden weg. Eén van hen gleed uit en werd twee keer in zijn rug geschoten.” Hulpverleners probeerden de twee jongens nog te reanimeren.

De derde jongen woont inmiddels niet meer in het asielzoekerscentrum in Amsterdam, maar verblijft bij vrienden. Hij wil niet terug, zegt een vriendin van de familie: „Hij is ontzettend bang.”

Drugs

In de media wordt gespeculeerd over een conflict tussen groepen jongeren. *Het Parool* schreef over mogelijke spanningen tussen Syrische en Spaanssprekende jongeren met een Zuid-Amerikaanse achtergrond. De politie wil die berichten niet bevestigen.

Hulpverleners maken zich al langer zorgen over Syrische jongeren die zelfstandig naar Nederland komen en in de opvang afglijden richting de criminaliteit. Burgemeesters van Eindhoven, Groningen en Utrecht vroegen daar vorig jaar aandacht voor. De jongeren gebruiken drugs, raken betrokken bij diefstallen en vecht-

nrc

VRIJDAG 9 JANUARI 2026

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs van 299,-

239,-

CORTAZU

Ultieme ski-jas

Warm, waterdicht & duurzaam

- Ervaar ultieme bescherming in elk weer: 25.000 mm waterdicht
- Lichtgewicht warmte met Recco®-technologie
- Meer dan 17 handige features

De geïsoleerde ski-jas is gemaakt van een hoogwaardige 3-laags stof en biedt ultieme bescherming op de piste. Met een waterdichtheid van 25.000 mm, volledige winddichtheid en een ademend ontwerp blijf je droog en comfortabel onder alle omstandigheden. De jas is uitgerust met Recco®-technologie, een afneembare sneeuwvanger, vijf praktische zakken, een helm-compatibele verstelbare capuchon en ventilatieitsen onder de armen. De 80g Sorona® featherless isolatie, bestaande uit 37% plantaardig en hernieuwbaar materiaal, zorgt voor lichte maar effectieve warmte. Zo kun jij de hele dag warm, droog en gefocust blijven op elke afdaling.

In de kleuren en kleurcombinaties:

Bestel nu ➤ nrcwebwinkel.nl/cortazu

Weekdeals

ONZE FAVORIETEN

Bekijk
alles

QLT Geluidsbox met vogelgeluiden

- Met een ingebouwde bewegingssensor
- Het natuurlijke geluid bevordert ontspanning, vermindert stress en geeft energie
- Compact ontwerp dat overal goed staat

ADVIESPRIJS
39,95
19,95

ADVIESPRIJS
39,95
19,95

BEKIJK ALLES VAN QLT ONLINE

50%
korting

MCGREGOR Dames- en herenlaarzen

ADVIESPRIJS
199,95
99,95

COMFORTABELE LAARZEN GEMAAKT VAN LEER

- Heerlijk warme voering waardoor ze ideaal zijn voor de winter
- Rubberen profielzool voor grip en uitneembare binnenzool
- Bekijk alle laarzen van McGregor online

50%
korting

FLINQ Tafellamp Lume

ADVIESPRIJS
99,99
29,99

LEDLAMPEN VOOR BINNEN EN BUITEN

- 3 lichtstanden (warm wit, neutraal en koud wit) met dimfunctie en geheugenstand
- Oplaadbaar via USB-C en volledig draadloos te gebruiken
- Energiezuinig en duurzaam – levensduur van 40.000 uur

70%
korting

EZEESPINNER Elektrische droogmolen

ADVIESPRIJS
199,95
99,95

ROTTERENDE DROOGMOLEN DIE JE WAS BINNEN KORTE TIJD DROOGT

- Een energiezuinigere en goedkopere alternatief dan een wasdroger
- Kleding blijft langer mooi en hoeft minder vaak gestreken te worden
- Met een handige timerfunctie en afstandsbediening

50%
korting

TEN CATE Donzen 4-seizoenen dekbed

ADVIESPRIJS VANAF
439,95
169,99

GEVULD MET EENDEN- OF GANZENDEONS

- Warm dekbed met 2 losse delen voor de zomer en winter die samen te combineren zijn
- Dons geeft goede warmte-isolatie en vochtregulatie
- Met luchtige tijd van extra sterk en zacht katoen

Tot
61%
korting

KINDERNAMEN IN NEDERLAND

Een babynaam dwars door alle culturen heen

Nederlanders met een migratieachtergrond kiezen soms voor een neutrale of een internationale naam voor hun kind. Makkelijker uit te spreken in Nederland en de naam zit niet vast aan één identiteit.

Majda Ouhajji

AMSTERDAM

Wie een kind verwacht, maakt vaak een lijstje met allerlei kindernamen. Namen die de nieuwe ouders mooi vinden of die een speciale betekenis hebben. Sommige ouders met een migratieachtergrond hebben daarnaast ook nog een extra aandachtspunt: past de naam goed in Nederland?

Noor en Noah waren afgelopen jaar de populairste babynamen in Nederland, bleek uit lijstjes van de Sociale Verzekeringsbank. Beide namen komen zowel voor in Nederland als in de Arabische wereld. Dat geldt ook voor andere namen uit de top-tien, zoals Sara.

Toen ze zwanger was van haar eerste zoon, Ilyas (nu 7), heeft Akgül Yurttaş (37) heel erg nagedacht hoe ze hem wilde noemen. En dat had vooral te maken met haar eigen naam. De g na de k, een u met puntjes, een s met een komma eraan: in Turkije gangbaar, in Nederland niet. „Dat is altijd wel een gedoeetje

geweest voor mensen. Hoe spel je het, waar vind je die s op het toetsenbord. Ik ben er wel aan gewend geraakt.” Maar dat wilde ze haar kinderen niet per se meegeven. Dus had ze daar lange gesprekken over met haar man. „We wisten: het moet niet te lang zijn, geen dubbele naam, geen puntjes, geen s met een komma. En het moest makkelijk uit te spreken zijn.” Dat was best wel zoeken, zegt Yurttaş, want daarnaast moest het ook een naam zijn die bij het stel paste. „Die mooi was en wij fijn vonden klinken.”

Mijn familie heeft allemaal makkelijke namen

Samira Yaacoubi

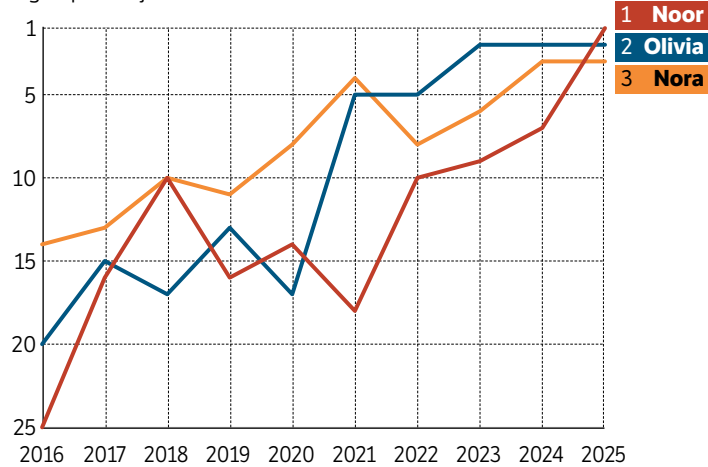
noemde haar dochter Sofia

De naam van haar tweede zoon, Salih (nu 5) koos ze op een andere manier. „We waren in Mekka en daar kreeg ik een ingeving. Het is ook fijn dat iedereen deze naam makkelijk uitspreekt.”

Noor en Noah waren in 2025 de populairste namen

Noor laatste 10 jaar enorm opgeklommen in namenlijst

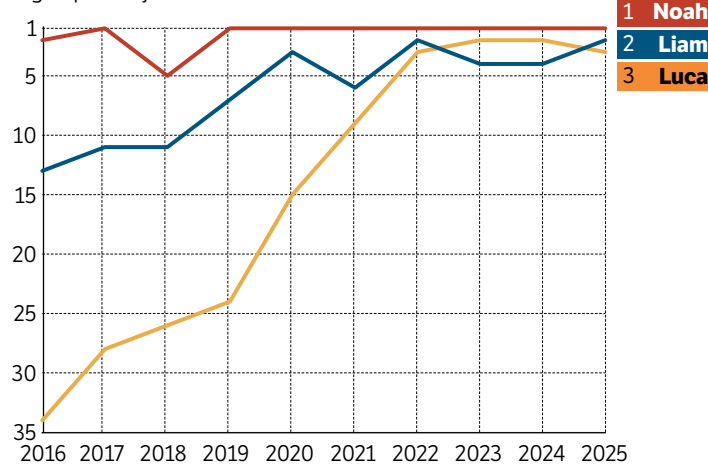
Lijstnotering van de drie populairste meisjesnamen van 2025 over de afgelopen 10 jaar

NRC 090126 / PB / Bron: Sociale Verzekeringsbank

Noah al jarenlang populairste jongensnaam

Lijstnotering van de drie populairste jongensnamen van 2025 over de afgelopen 10 jaar

NRC 090126 / PB / Bron: Sociale Verzekeringsbank

Aan haar kinderen wordt inderdaad minder vaak gevraagd hoe je hun naam uitspreekt, zegt Yurttaş. Hoewel bij Ilyas mensen nog wel eens 'Iliyas' zeggen. „Dat vindt hij geen probleem. Sommige mensen noemen hem Ili, als een soort koosnaampje. Vind ik ook wel leuk.”

Namen in meerdere culturen

Naamkundige Gerrit Bloothoof, die verbonden is aan de Universiteit Utrecht en het Meertens Instituut, weet niet of mensen met een migratieachtergrond de laatste jaren vaker 'neutrale' of internationale namen kiezen. Maar hij herkent de trend wel. Hij wijst bijvoorbeeld ook op Nadia of Laila, namen die in meerdere culturen voorkomen. „Het is een vorm van integratie”, zegt hij over de keus voor zo'n naam. „Waarbij ook het vermijden van discriminatie een rol kan spelen.” Of Noor populairder is geworden omdat ook veel mensen met een Arabische achtergrond de naam kiezen, is niet af te leiden uit de lijst van de Sociale Verzekeringsbank.

Uit onderzoek blijkt volgens Bloothoof wel dat Marokkaanse Nederlanders wat minder traditioneel zijn als het gaat om het geven van een naam dan Turkse Nederlanders. Die laatste groep kiest pas sneller voor een internationale naam als het om een gemengde relatie gaat.

Samira Yaacoubi (35) heeft haar dochter (nu 8) Sofia genoemd. Voor haar speelde de uitspraak van haar eigen naam niet echt een rol. „Mijn familie heeft allemaal makkelijke namen”, zegt ze. Maar ze wilde wel bewust stilstaan bij de naam. „Ik koos voor Sofia omdat het een Griekse naam is, die wijsheid betekent. En het is een beetje een filosofische naam en ik hou van filosofie.” Maar het is ook een naam die wereldwijd te horen is. „Ik vond het ook wel belangrijk dat het een naam was die zich door alle culturen heen liet zien. Dat mijn dochter een naam kreeg die niet vastzit in één identiteit. Daar heb ik wel over nagedacht.”

Sofia is geen naam die in Marokko veel voorkomt, zegt Yaacoubi. Safya is gangbaarder. Ze is blij met de keus voor Sofia. „Je hoort hem overal, in tekenfilms en films. Lekker makkelijk.”

Hoe langer een bepaalde groep in Nederland blijft, hoe meer de namen zich aanpassen, zegt Bloothoof. „Je ziet dat internationale namen bij de tweede generatie, maar met name bij de derde generatie voorkomen, de groep die in Nederland is geboren en getogen.” Per generatie neemt dat toe, verwacht hij. „Maar veel generaties zullen toch nog blijven hechten aan de oorspronkelijke wortels en dat via de voornamen aan kinderen duidelijk maken.”

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

De Kunst van
Groen erfgoed

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Risicoloos leren

GROEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld ex btw

PRIVE-CURSUS 1.495-
2e persoon half geld ex btw

Wat krijgt u voor uw geld?

- ✓Cursus in Hotel vd Valk
- ✓Vers belegde broodjes
- ✓Warm lopend buffet
- ✓Gratis Handelsrobot
- ✓8 weken live meekijken
- ✓Opfrisdag naar keuze
- ✓Boek met stappenplan

Adam Robbin Rob

Risicoloos leren
Maak alle fouten op
een demo-account
voordat u met echt
geld begint

Zie onze
Google-
reviews

Originele reacties cursisten

20% rendement

Na tien maanden werken met het systeem van Rob Wessels ligt het rendement rond de 20%. Ze doen geen snelle beloftes of overdreven claims, maar een aanpak die draait om structuur, rust en herhaalbaarheid. Dankzij jullie begeleiding heb ik ongeveer hetzelfde resultaat behaald als jullie.

Solide basis

Voor traders die begrijpen dat rendement pas waarde krijgt als het duurzaam is, biedt de aanpak van Rob Wessels een solide basis.

Mooie tijd

Hartelijk dank voor de mooie tijd tijdens de sessies. Jullie zijn geweldig en hebben enorm veel geduld!

Cursusdata Hotel vd Valk Brukelken:
vrijdag 30 jan, vrijdag 6 feb en vrijdag 6 mrt
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden
WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.

Ga naar ZADKINEMEDIA.NL, geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

REPORTAGE **ONDERZOEK**

De wolf kreeg een zender en wandelde, zwierf en zwom

Hoe verhoudt de wolf zich tot zijn prooien (zoals herten)? Om die vraag te beantwoorden heb je wel echt een wolf nodig.

Sarah Ouwerkerk

DE HOGE VELUWE

Willen de Nederlanders wel een echte wolf, vraagt schrijver en evolutiebioloog Tijs Goldschmidt zich in 2015 - toen er nog maar zelden een zwervende wolf werd gespot - in deze krant af. „Veel Nederlanders zien liever een schaap in wolfskleren komen, een ingeburgerde wolf die, zachtjes het Wilhelmus neuriënd, keurig binnen de grenzen van De Kroondomeinen blijft.” In het kort: prima als de wolf komt, maar hij moet zich wél aan de regels houden.

Wageningen University & Research (WUR) en de Hoge Veluwe hebben samen een zenderonderzoek opgezet, om te kijken „hoe de wolf zich verhoudt tot zijn prooi in een door de mens gedomineerd landschap”. In oktober kreeg de eerste en tot dusver enige wolf binnen dit project een zender aangemeten, er gingen zeventien vruchteloze pogingen om er een te zenderen aan vooraf. Maar nog voor het lukte een hert, ree of zwijn (dieren in de veehouderij zijn geen prooidieren) óók een zender te geven, was de gezenderde wolf alweer uit het park vertrokken.

Dat blijkt uit de eerste update die donderdagochtend wordt gepresenteerd in boswachterswoning De Pampel, op de Hoge Veluwe. De wolf, blijkt uit de data, houdt zich niet aan regels, niet aan de grenzen van een Nationale Park, niet aan de grenzen van een onderzoekskader en ook niet aan provinciegrenzen. In tweeënhalve maand tijd heeft hij 2.528-en-eenhalve kilometer afgelegd.

„Hij heeft een wandeltocht door Nederland gemaakt”, zegt Frank van Langevelde, onderzoeker aan de WUR. Hij onderzoekt naast de wolf en zijn potentiële prooien in Nederland ook de roofdier-prooidierrelatie tussen bijvoorbeeld leeuwen en zebra's in Kenia. In Nederland, dat krap vijftien keer in Kenia past, zou volgens een rapport van de WUR plek zijn voor maximaal 56 roedels.

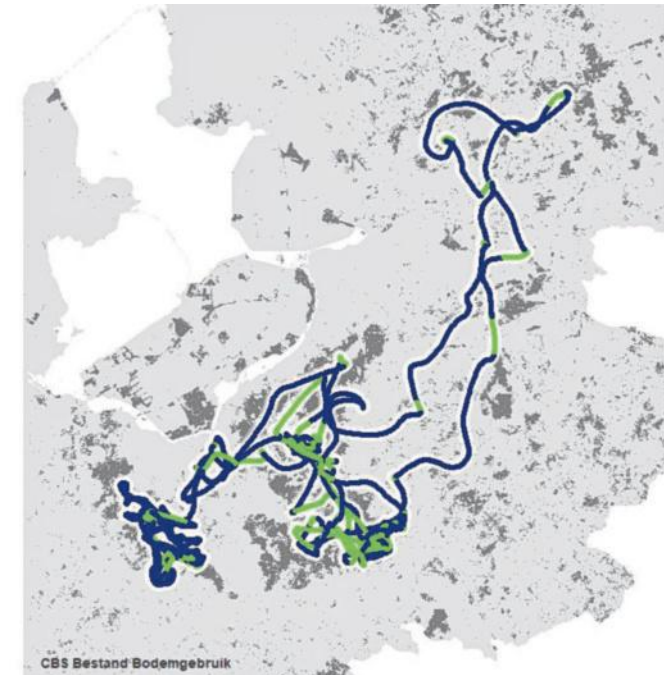
Demissionair staatssecretaris Jean Rummenie (Natuur, BBB) schoof dat rapport terzijde, omdat niet gekeken was naar „de maatschappelijke en economische mogelijkheden en onmogelijkheden”. Ook was er niet gekeken naar het effect „op de rest van de aanwezige dieren”. Daar moet het zenderproject - tot groot ongenoegen van dierenrechtenorganisatie Animal Rights, dat het zenderen „volstrekt overbodig” noemt - verandering in brengen, als het lukt.

Groene en blauwe lijnen

„Kijk”, zegt Van Langevelde. „Op dit kaartje is te zien hoe de wolf

Gezenderde wolf maakt contact met een roedel. FOTO LANDGOED RINGELPOEL

Groen staat voor de beweging overdag, **donkerblauw** voor de bewegingen in de nacht. KAARTJE WAGENINGEN UNIVERSITY & RESEARCH (WUR) EN DE HOGE VELUWE

zich heeft bewogen.” Hij houdt een laptop omhoog waarop groene en blauwe lijnen te zien zijn. Groen staat voor de beweging overdag, blauw voor de bewegingen in de nacht. „Veel nachtwerk dus.” Over de mannelijke wolf is, naast de data opgehaald uit zijn zender, nog weinig bekend. Zijn dna is opgestuurd, maar de resultaten zijn nog niet terug. „Daarom kunnen we hem nog geen naam geven.”

Wel is duidelijk dat de wolf op 17 oktober, een dag nadat hij zijn zender kreeg, het nationale park

heeft verlaten. „We hebben hem *gedart* op de Hoge Veluwe. Vervolgens is hij buiten de Veluwe geraakt, of nee, ik bedoel: gelopen.” Zijn vinger glijdt over het scherm omhoog. „In tien dagen is hij naar Assen en terug gelopen.”

Van Langevelde gaat door: „Hij heeft een paar dagen door het Kroondomein gelopen. Hij heeft vier dagen in de Gelderse Vallei doorgebracht. Hij is twee keer op de Hoge Veluwe geweest. En rond 6 december is hij richting de Utrechtse Heuvelrug gegaan.” Hij

is tijdens zijn tocht twee keer de IJssel overgezwommen. „Weten jullie zeker dat hij heeft gezwommen?”, vraagt iemand. „Nou, het is in de buurt van een pont en er is ook wel een brug ergens. Maar ik denk dat we aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kunnen stellen dat hij heeft gezwommen.”

Kunnen we de Veluwe nog wel natuur noemen?

Jakob Leidekker hoofd bedrijfsvoering Hoge Veluwe

In de maanden dat de wolf heeft rondgezworven is hij in de buurt van dorpen geweest, ja. Hij heeft gebruik gemaakt van ecoducten. En, inderdaad, hij heeft agrarische gebieden doorkruist. Daarnaast heeft hij het leefgebied van „ten minste negen bestaande roedels aangedaan”. Hoe is niet duidelijk. „Bezocht? Kennisgemaakt? Vermeden? We weten alleen dat hij is doorgelopen. Tot de Utrechtse Heuvelrug, het lijkt alsof hij daar mogelijk is opgenomen in de roedel die we zien op de wildcamera's.”

Weer de wolf uit het park

Het onderzoek, dat zich dus wil richten op de relatie tussen roofdier en prooidier in een door de mens gedomineerd landschap, had uit moeten wijzen hoe wolf, prooidier en mens zich tot elkaar verhouden. Hoe vaak ze elkaar tegenkomen, bijvoorbeeld. Onder-tussen lopen er wél drie gezien-

derde herten in het park - en hebben vierhonderd mensen met een tracker ruim 12.000 kilometer afgelegd - maar zonder gezenderde wolf in het park is niet te zien hoe dat dit alles op elkaar reageert.

De Hoge Veluwe is overigens, zo valt te lezen in een statement op website, geen groot fan van de wolf. Ze pleiten voor wolvenbeheer en het weren van het dier uit het park. Is de hoop misschien dat uit dit project blijkt dat er geen ruimte is voor de wolf in het park?

Jakob Leidekker, hoofd bedrijfsvoering van de Hoge Veluwe, staat hoofdschuddend naast Van Langevelde. „Je kunt je afvragen hoe we moeten duiden wat we zien”, zegt Leidekker. „Als we het hebben over een wolf in de natuur - kunnen we de Veluwe dan natuur noemen? Of is het eigenlijk een stadspark waar de wolf zich tussen 2 miljoen dagbezoekers per jaar moet manoeuvreren? Waar hij vijftig meter van het wandelpad ligt?”

Dat vraagt hij zich af ja, maar conclusies trekken doet Leidekker niet. „Dat zou vooringenomen onderzoek zijn. Het gaat om kennis. De nieuwsgierigheid om te ontdekken hoe dingen in elkaar steken, dát is het belangrijkste.” Hij kijkt naar Van Langevelde. „De zoektocht naar antwoorden bindt ons.”

Het vinden van die antwoorden zou vooral zoveel makkelijker gaan als de wolf nu eens inburgerde en zich aan wat regels van de mensenmaatschappij hield.

ONTCIJFERD

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Uitkopen van veehouderijen levert minder stikstofwinst op dan verwacht

Veel veehouders moesten in 2025 de knoop doorhakken: stallen leeghalen of toch maar niet. Inmiddels hebben 779 boeren hun bedrijf stilgelegd, maar daar staan 450 ingetrokken aanvragen tegenover, waardoor de beoogde stikstofreductie slinkt.

Door **Wouter van Loon** en **Yordi Dam**

Er is tot nu toe één serieuze maatregel genomen om het stikstofprobleem op te lossen: veehouderijen opkopen. Het afgelopen jaar was cruciaal voor de uitkoopregelingen, want veel veehouders moesten de knoop doorhakken: doe ik wel, of doe ik niet mee?

Dat zit zo: de regeling is vrijwillig. Veehouders konden zich aanmelden, maar zich later terugtrekken. Het enige moment waarop ze echt moeten kiezen, is wanneer ze hun stallen leeghalen. Dat moet binnen een jaar nadat ze het eerste, vrijblijvende contract hebben ondertekend. Voor het gros van de veehouders was dat moment ergens in 2025.

Minder stikstofwinst

Inmiddels lieten 779 boeren hun stallen daadwerkelijk leeghalen. Dat blijkt uit cijfers uit december van de Rijksdienst voor Ondernemend (RVO) Nederland. De veehouders vroegen ook een voorschot op het uitkoopbedrag aan. Tegelijkertijd hebben 450 veehouders hun aanvraag voor uitkoop ingetrokken, waardoor de regeling minder stikstofwinst oplevert dan waar het ministerie van Landbouw van uitging. In maart 2025 stuurde minister Femke Wiersma (Landbouw, BBB) een inschatting van de stikstofreductie naar de Tweede Kamer. Indien alle boeren die op dat moment in het uitkooptraject zaten, zouden meedoen, zou jaarlijks gemiddeld 37 'mol' (een mol is 14 gram stikstof) minder stikstof per hectare kwetsbare natuurlanden. Sindsdien hebben 212 veehouders hun uitkoopaanvraag ingetrokken.

Mogelijk volgen meer boeren in hun kielzog: 209 van hen hebben nog geen definitief besluit genomen.

De opbrengst was al lager dan gehoopt: toen de uitkoopregelingen begonnen, hoopte toenmalig minister Christianne van der Wal (Stikstof, VVD) op een reductie van gemiddeld 100 mol per hectare per jaar.

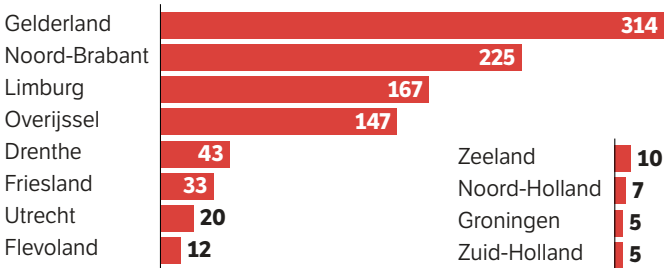
Beoogd was bovendien dat de uitkoopregelingen de stikstofdruk op de natuur snel zouden verlichten, zodat bijvoorbeeld makkelijker vergunningen voor de woningbouw konden worden verstrekt. Dat lijkt nog niet het geval. De ene regeling is al twee jaar gesloten, de andere bijna een jaar, maar pas 46 veehouders hebben het proces helemaal doorlopen, van hen is vastgesteld dat ze aan alle voorwaarden voldoen. Zo moeten de stallen worden gesloopt en moet een contract bij de notaris worden ondertekend.

Als een veehouder een vergunning heeft, moet die ook worden aangepast of ingetrokken. Maar zo ver is het overgrote deel nog niet. In totaal krijgen de veehouders, na het ondertekenen van een eerste contract, maximaal 34 maanden om aan alle voorwaarden te voldoen. De stikstofuitstoot moet binnen twaalf maanden stoppen. „Dat is bij veel deelnemers al het geval.”

Voor een deel lijkt het te stoken bij het intrekken van de vergunningen. In onder meer Limburg hebben veel veehouders de provincie gevraagd dat te doen, maar is dat meestal nog niet gebeurd. Een woordvoerder van de provincie laat weten dat in vrijwel alle gevallen aanvullende in-

Meeste veeboeren in uitkoopprogramma uit Gelderland, Brabant en Limburg

Aantal veehouders dat deelneemt* aan het uitkoopprogramma voor veehouderijen, naar provincie

*Veehouders die zich hebben aangemeld bij de RVO en in een bepaalde fase van het proces zitten

Stoppende rundveeouders groter dan gemiddeld bedrijf

Gemiddeld aantal gehouden dieren bij boerenbedrijven in Nederland, en bij bedrijven die zich hebben laten uitkopen*

*O.b.v 188 bedrijven waarvan deze gegevens beschikbaar zijn

Een vijfde van geïnteresseerde veehouders ziet toch af van verkoop

Aantal veehouders dat een aanvraag heeft ingediend voor de uitkoopregeling, naar status

NRC 090126 / YD, ES / Bron: RVO

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET VROEDVROUW RODANTE VAN DER WAAL

Waarom we nog lang geen baas in eigen buik zijn

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister in de **NRC Audio-app**

nrc

Advertentie

Sywert van Lienden komt aan bij de Rotterdamse rechtbank voor een pro-formazitting van de strafzaak over de omstrede mondkapjesdeal. FOTO PHIL NIJHUIS / ANP

VERSCHONINGSRECHT

‘Partijdige’ rechters verzetten zich tegen wraking door OM

In de ‘mondkapjesstrafzaak’ tegen Sywert van Lienden heeft het Openbaar Ministerie de rechtbank gewraakt, omdat die vooringenomen zou zijn. Zo’n wraking is uiterst zeldzaam. Hoe heeft het zo ver kunnen komen?

Camil Driessen

ROTTERDAM

De Rotterdamse rechter Jacco Janssen staat niet bekend als iemand die praat met meel in de mond. Op kenmerkende wijze liet hij dus begin december, tijdens een tussen-tijdse zitting van de mondkapjesstrafzaak tegen Sywert van Lienden en diens twee zakenpartners, blijken wat hij vond van het proces-verbaal dat het Openbaar Ministerie moest laten opstellen van de rechtbank: „Teleurstellend.”

Janssen verwees naar een document waarin veertien rechters van opsporingsdienst FIOD onderede verklaren dat ze zich niet kun-

nen herinneren hoe - in het bijzonder met welke zoektermen - ze de twee computers van hoofdverdachte Van Lienden onderzochten. Daarop staan duizenden bestanden die als strikt vertrouwelijk gelden, omdat ze communicatie tussen Van Lienden en diens advocaten betreffen. Vanwege het verschoningsrecht - het recht van advocaten om communicatie met hun cliënten geheim te houden - mag het opsporingsteam daar geen kennis van nemen.

Van Lienden en medeverdachten Bernd Damme en Camille van Gestel vermoeden dat de rechters de bestanden wel zagen en dat daardoor ontlastende informatie en getuigen die ze met hun ad-

vocaten bespraken in het strafdosier ontbreken. Toen ze ter voorbereiding van hun zaak toegang kregen tot de dataroom van de FIOD in Utrecht, troffen ze op servers van de opsporingsdienst met inbeslaggenomen bestanden hun eigen correspondentie met advocaten aan.

Deal zonder winstoormerk

De drie worden onder meer vervolgd wegens oplichting van de Nederlandse staat door in 2020 zogenaamd zonder winstoormerk een mondkapjesdeal te sluiten, die ze ruim 20 miljoen euro opleverde. En sinds de eerste zittingsdag van hun strafzaak in december 2024 proberen Van Lienden en diens medeverdachten meer duidelijkheid te krij-

gen over hoe opsporingsdienst FIOD met die in beslag genomen advocatenstukken is omgegaan.

Daarbij vinden de drie verdachten de Rotterdamse rechtbank deels aan hun zijde. Die dwong het opsporingsteam op papier te zetten hoe het Van Liendens computers doorzocht. Dan kan hun zoekslag worden herhaald en wordt duidelijk of het team met verschoningsgerechtigde stukken in aanraking kwam. In het softwareprogramma waarmee de FIOD de computerbestanden doorzocht, kon overigens automatisch worden bijgehouden wat de rechters deden, maar die inmiddels wettelijk verplichte ‘logfunctie’ stond uit - om de software niet te vertragen volgens het

OM. Vandaar dat bij de rechters zelf te rade moest worden gegaan.

Het proces-verbaal met hun verklaringen, ingezien door NRC, telt dertien variaties op hetzelfde antwoord. „Het is mij niet meer bekend van welke zoektermen ik heb gebruik bij het onderzoek”, meldt de ander. Eén FIOD-medewerker weet weliswaar drie zoektermen te noemen, maar is de rest vergeten.

Teleurstellend dus, volgens de Rotterdamse rechtbank, die nu wil dat de vertrouwelijke ‘FIOD-journaals’ worden geraadpleegd: in-

„Wraking door het OM wordt alleen overwogen na zorgvuldige interne afweging”, stelt het OM in een reactie. Het wil „voorafgaand aan de behandeling geen inhoudelijke mededelingen” doen en laat verdere vragen van NRC onbeantwoord. Gezien de wraking formeel een zaak is tussen rechtbank en OM, wil Van Liendens advocaat Rosa van Zijl niet inhoudelijk reageren. Ook de rechtbank Rotterdam laat weten er - tot de inhoudelijke behandeling - het zwijgen toe te doen.

Uit het schriftelijke verweer van de betrokken rechters aan de wrakingskamer, ingezien door NRC, blijkt dat de wraking samenhangt

”

Het is mij niet meer bekend van welke zoektermen ik gebruik heb gemaakt

Rechercheur in het proces-verbaal

met vier uitspraken van rechter Janssen tijdens de decemberzitting. Omdat Janssens collega-rechters Christine Sikkels en Janneke van der Klashorst hem niet hebben weersproken, heeft het OM hen ook gewraakt.

Uitspraken zonder context

De drie leggen zich niet neer bij hun wraking. De wrakingsgronden van het OM kunnen volgens de rechters „op geen enkele manier, zowel afzonderlijk als in onderlinge samenhang beschouwd, tot de conclusie leiden dat wij vooringenomen zijn”. Ook van de schijn van vooringenomenheid - die eveneens tot wraking kan leiden - is volgens de rechters geen sprake.

Volgens de rechters haalt het OM de uitspraken van Janssen „niet (helemaal) juist” of zonder context aan. In hun verweer blijft de rechtbank vierkant achter de „teleurstellend”-uitspraak van Janssen staan: „omdat het proces-verbaal dat ook is”. Aan veertien rechters is gevraagd welke zoektermen ze gebruikten, memoreren de rechters: „Het antwoord is dat zij zoektermen hebben gebruikt, maar zich niet meer kunnen herinneren welke.”

Ook op andere verwijten gaan de rechters in. Janssen zei tijdens de zitting dat de twee computers van hoofdverdachte Van Lienden „veel geheimhoudersstukken bevatten”, verwijzend naar de ongeveer zesduizend documenten die onder het verschoningsrecht vallen. Tijdens de zitting maakte de officier van justitie Annemarie Schaafsma daartegen bezwaar: ze wees erop dat dit slechts 1 procent van de bestanden op de computers behelst.

In het wrakingsverzoek stelt het OM dat de rechtbank ten onrechte niet op die kritiek van de officier is ingegaan. Met het uitgewerkte transcript van de zitting in de hand stellen de rechters echter dat dit niet klopt. Zo heeft Janssen gezegd: „Percentages zijn natuurlijk altijd kleiner dan absolute aantallen. Dat is waar.” Tegelijkertijd wijzen de rechters erop dat de uitspraak gezien moet worden in het licht van het wettelijke uitgangspunt over het verschoningsrecht: dat überhaupt „géén beslag op geheimhoudersstukken” wordt gelegd.

Het verschoningsrecht werd in 1926 in de wet opgenomen. Het belang ervan werd in maart 2024 door de Hoge Raad benadrukt in een persbericht: „Iedereen die een advocaat inschakelt, moet ervan kunnen uitgaan dat wat hij of zij bespreekt met die advocaat vertrouwelijk is en dat ook blijft.”

Wraking door OM

Jaarlijks worden rechters in Nederland honderden keren gewraakt. In 2024 werden 704 wrakingsverzoeken ingediend, blijkt uit het jaarverslag van de Raad voor de rechtspraak; zeventien werden er gegrond verklaard. Dat het OM een wrakingsverzoek indient is zeer uitzonderlijk. De afgelopen twintig jaar gebeurde dat vijf keer, komt naar voren uit een inventarisatie door NRC. Als respectievelijk ‘staande magistratuur’ en ‘zittende magistratuur’ vormen OM en rechters samen de rechterlijke macht. Door een rechter te wraken trekt het OM een cruciale kernwaarde van de rechtspraak - onpartijdigheid - in twijfel.

„Het Openbaar Ministerie maakt van deze bevoegdheid slechts in zeer bijzondere gevallen gebruik”, schreef minister Ard van der Steur (VVD) van Veiligheid en Justitie de Tweede Kamer dan ook in 2016. Toen werden tevergeefs drie rechters in Almelo gewraakt omdat zij onvoldoende rekening met agenda van de officier van justitie zouden houden. Het enige succesvolle wrakings-

verzoek waar NRC op stuitte was tegen een lid van de Internationale Rechtshulpkamer die zich moest buigen over de vraag of zes personen aan Polen konden worden overgeleverd voor berechting of het uitzitten van hun straf. De rechter, Tamara Trotman, had zich in de media kritisch uitgelaten over de Poolse rechtsstaat en meegelopen in de mars van de 1000 toga’s voor onafhankelijke rechtspraak in Warschau.

Voor een succesvolle wraking moet sprake zijn uitzonderlijke omstandigheden die een zwaarwegende aanwijzing opleveren van subjectieve of objectieve partijdigheid van een rechter. Bij subjectieve partijdigheid is een rechter daadwerkelijk vooringenomen. Objectieve partijdigheid gaat over de schijn van vooringenomenheid die een rechter bijvoorbeeld met bepaalde uitspraken kan hebben gewekt waardoor (bij een gemiddelde waarnemer) twijfel over de onpartijdigheid kan ontstaan. In het geval van Trotman was sprake van het laatste.

trouwelijke stukken in beslag wergan genomen, moeten politie en justitie volgens ’s lands hoogste rechter „doen wat nodig is om inbreuken op het verschoningsrecht zo veel mogelijk te voorkomen”.

De uitspraken van de Hoge Raad hingen samen met strafrechtelijk onderzoek Castor naar de van fraude verdachte Brabantse vermogensbeheerder Box Consultants. Opsporingsambtenaren ble-

ken toegang te hebben gehad tot meer dan drieduizend vertrouwelijke advocatenmails. Dankzij advocatenkantoor Stibbe, dat jarenlang procedeerde om de verschoningsrechtsschendingen boven tafel te krijgen, werd de strafzaak in oktober 2023 door het OM geseponeerd.

Hoofdofficier Michiel Zwinkels van het Functioneel Parket van het OM - belast met fraudebestrijding - trok destijds het boetekleed aan en stelde „alles eraan [te willen] doen om herhaling van gemaakte fouten te voorkomen”.

Schermsutselingen

De mondkapjes-strafzaak, ‘Full Sutton’ genoemd, vertoont de nodige overeenkomsten met de Castor-zaak. Ook hier wordt het strafrechtelijk onderzoek uitgevoerd door de FIOD onder leiding van het Functioneel Parket. Ook hier werden vanwege schermutselingen over het verschoningsrecht jaren na het begin van het onderzoek überhaupt de daadwerkelijke verdenkingen nog niet behandeld. Ook hier kunnen opsporingsambtenaren zich weinig herinneren van hun omgang met verschoningsgerechtigde stukken.

En ook hier verzet het OM zich fel tegen verder onderzoek naar hoe de FIOD met geheimhoudersstukken omging. „Er is geen begin van aanneemelijkheid dat de FIOD-rechters kennis hebben genomen van de verschoningsgerechtigde stukken”, zei officier Schaafsma afgelopen juli, toen ze zich tevergeefs verzette tegen het verzoek om de veertien FIOD-rechters te laten verklaren over hoe ze de computers doorzochten.

Maar tussen de strafzaken bestaan ook veel verschillen. De opvallendste: in de mondkapjesstrafzaak werd de rechtbank gewraakt.

Advertentie

Universiteit
Leiden

STICHTING
THORBECKE
LEERSTOEL

De Universiteit Leiden en de Stichting Professor Mr. J.R. Thorbecke Leerstoelen (Thorbecke Stichting) zoeken een

Bijzonder hoogleraar Financiële Verhoudingen voor een nieuwe leerstoel

De leerstoel is gevestigd bij de Afdeling Economie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden.

De Thorbecke Stichting financiert de leerstoel. De leerstoel wordt voor een periode van 5 jaar met een omvang van 0,4 fte ingesteld bij de Afdeling Economie van de Universiteit Leiden.

Meer weten?
Kijk op <https://www.universiteitleiden.nl/werken-bij>

RECHTSAAK COM-NETWERK

Wordt Hamburgse sadist veroordeeld voor aanzetten tot zelfmutilatie?

Vrijdag begint het proces tegen ‘White Tiger’, een 21-jarige die via chatgroep ‘764’ kwetsbare jongeren aanzette tot zelfmutilatie en zelfmoord.

Nynke van Verschuer
BERLIJN

Hij zag zichzelf als een roofdier dat doelgericht op zoek ging naar de zwakste prooi, zei de korpschef van de Hamburgse politie Falk Schnabel kort na de arrestatie van Shahriar J. over de verdachte. De 21-jarige J. noemde zichzelf online ‘White Tiger’. Op verschillende platformen benaderde ‘White Tiger’ jarenlang kwetsbare kinderen, die hij vervolgens zo manipuleerde dat ze zichzelf voor lopende camera’s ernstig verwonden. Een dertienjarige jongen uit de Amerikaanse staat Washington pleegde op gezag van J. zelfs zelfmoord.

Vrijdag begint in Hamburg het proces tegen de Duits-Iraanse Shahriar J. Volgens justitie speelde de verdachte een belangrijke rol in de internationale online groep ‘764’, onderdeel van de zogenaemde Com-beweging, waarin video’s van extreem geweld worden gezien als trofeeën en gebruikers elkaar proberen te overtreffen met gewelddadige content. De zaak in Hamburg kent in Duitsland geen precedent. Justitie deed jarenlang onderzoek naar J., volgens critici veel te lang. Volgens procureur-generaal Jörg Fröhlich is de zaak „juridisch onontgonnen gebied”.

De zaak tegen J. wordt achter gesloten deuren gevoerd omdat de verdachte deels minderjarig was in de periode tussen 2021 en 2023 waarin hij ruim honderd strafbare feiten zou hebben gepleegd. ‘White Tiger’ wordt onder meer moord ten laste gelegd, vijfmaal poging tot moord (omdat suïcidepogingen

In het gerechtsgebouw in Hamburg begint vrijdag het proces tegen Shahriar J. FOTO MARCUS BRANDT/DPA/GETTY IMAGES

mislukten), verkrachting en seksueel misbruik van kinderen. Daarbij verliet J. niet zijn kamer in zijn ouderlijk huis in een welgestelde wijk van Hamburg. De uitdaging voor justitie is om aan te tonen dat hij zoveel controle had over zijn slachtoffers dat hij ervoor verantwoordelijk kan worden gehouden dat ze zichzelf verwonden, vermoorden of dat probeerden.

Opnames van slachtoffers

Om dat te bewijzen werden de eendeloze chats van ‘White Tiger’ met zijn slachtoffers minutieus onderzocht en bekeken de rechercheurs in Hamburg iedere minuut van de zogenaamde ‘screen records’, de opnames die J. maakte terwijl zijn slachtoffers zich verminkten. Vervolgens deelde J. die beelden met andere daders. De opnames besloegen zo’n 120 uur, en per minuut was ongeveer een uur nodig om alles te documenteren, stelt het OM.

„De verdachte en de andere daders in zijn netwerk zochten doelgericht naar de zwaksten van mogelijke slachtoffers”, zei korpschef Schnabel na de arrestatie van J. in juni. „Overwegend kinderen van elf, twaalf, dertien of veertien jaar oud die psychisch labiel zijn en

hulp zoeken, bijvoorbeeld op zogenaamde ‘suicidefora’.”

Op zulke fora, zo beschrijft het OM, wierp J. zich dan in eerste instantie op als een vertrouwenspersoon. Na soms wekenlang groomen werd van het slachtoffer vervolgens een naaktfoto gevraagd, waar

te herkennen zijn, en hoe de slachtoffers het beste onder druk kunnen worden gezet.

Begin 2022 pleegde een dertienjarige jongen in een voorstad van Seattle zelfmoord en streamde dat live op sociale media. De FBI deed onderzoek, en kwam zo op ‘White Tiger’, die de daad samen met een andere gebruiker zou hebben georkestreerd. Een jaar later, in februari 2023, reisde een FBI-delegatie naar Hamburg om de Duitse collega’s in te lichten over het onderzoek, zo reconstrueerde weekblad *Der Spiegel*. Maar pas in september van 2023 volgde een eerste huisdoorzoeking bij J., en pas in november 2024 ging een speciale commissie met het materiaal aan de slag. „Het dreef ons tot wanhoop dat we al het bewijsmateriaal [in Hamburg] hadden geleverd maar dat hij [J.] niet werd opgepakt”, zeiden van de FBI-agenten in een stuk in *Der Spiegel*.

Waarschuwing uit de VS

Volgens het Hamburgse OM was de informatie van de FBI uit 2023 juridisch niet bruikbaar, en moest daarom een eigen onderzoek worden opgezet. Volgens weekblad *Die Zeit* waren er in 2021 al eerste aanwijzingen voor J.’s cybersadisme,

ook door een waarschuwing uit de VS. De politie in Hamburg liet het destijds bij een verhoor en een waarschuwing voor het bezit van kinderporno, hoewel ook al duidelijk was dat J. een belangrijk lid was van de Com-groep ‘764’- maar dat zei de rechercheurs destijds niets, volgens *Die Zeit*.

Officier van justitie Mia Sperling Karstens stelt in een reactie dat het voor het OM Hamburg een „nieuw [...] fenomeen” is dat kwetsbare kinderen door cybergrooming zo gemanipuleerd worden dat ze tot zulke ernstige daden tegen zichzelf overgaan.

Voor de aanklacht voor moord voor de suicide van de dertienjarige was het volgens Sperling Karstens essentieel dat kon worden aangetoond dat de verdachte weet had van de psychische noden van het slachtoffer, en dat de verdachte daar doelgericht misbruik van maakte. „In acht nemende zijn psychische dispositie en zijn jonge leeftijd, maar in het bijzonder ook door de manipulatie door de verdachte [...]”, was de 13-jarige in de opvatting van het OM niet in staat om een autonome beslissing te nemen [...] over het beëindigen van zijn leven.”

M/V/X IN HET NIEUWS RENEE NICOLE GOOD SLACHTOFFER ICE-AGENT

Wie was Renee Good, de vrouw die door ICE werd doodgeschoten?

Volgens justitie wilde de 37-jarige vrouw een terreurdaad plegen. Videobeelden en getuigen vertellen een ander verhaal.

Bas Blokker
AMSTERDAM

Ze was 37 jaar oud, moeder van een kind van zes, naar eigen zeggen „dichter, een schrijver” en een „waardeloze gitaar-tokelaar uit Colorado”. Ze was ook een ‘legal observer’: ze hield door waarneming en opnames als burgertoezicht op het optreden van de sterke arm der wet - iets wat activisten en bezorgde burgers overal in de Verenigde Staten doen.

Renee Nicole Good zat woensdagochtend in haar auto in Minneapolis, Minnesota, toen een agent van de vreemdelingenpolitie ICE aan de deurgreep van haar Honda Pilot begonnen te sjoeren. Ze reed een stukje achteruit en wilde daarna met een bochtje vooruit om een andere auto heen rijden. Op dat moment schoot een andere ICE-agent gericht op haar. Zo stierf Renee Nicole Good, niet ver van het huis waar ze woonde.

Volgens de Amerikaanse regering probeerde Good de agenten van de vreemdelingenpolitie met haar auto te rammen, was het een daad van „binnenslands terrorisme” en moet het schieten van de agent worden opgevat als zelfverdediging. Minister Kristi Noem van Binnenlandse Veiligheid zei na het incident dat de ICE-agenten ter plekke bezig „waren hun in de sneeuw vastgelopen auto los te duwen toen de vrouw hen aanviel”. Dat staakt haaks op wat de beelden laten zien. „Geloof niet in de propagandamachine”, zei gouverneur Tim Walz van Minnesota. „*Bullshit*”, zei burgemeester Jacob Frey van Minneapolis. De agent in kwestie had volgens hem „roekeloos” geweld gebruikt.

„Ze was waarschijnlijk doodsbang”, zei haar moeder, Donna Ganger, tegen de lokale krant de *Star Tribune*. De familie werd woensdag aan het eind van de ochtend op de hoogte gebracht. Toen de verslaggever haar vertelde over de omstandigheden van de dood van haar dochter, zei ze moeder: „Zo stom.” Ze kon zich niet voorstellen dat haar dochter iets te maken zou hebben met protesten tegen ICE. „Renee was een van de liefste mensen die ik ken. Ze was vol empathie. Ze heeft haar hele leven voor andere mensen gezorgd. Ze was liefdevol, grootmoedig en hartelijk.”

‘Mag ik haar pols voelen?’ ‘Nee’

Het incident is vanuit verschillende hoeken gefilmd. Zo is de toedracht te zien vanaf het moment dat er een auto op Goods auto komt afrijden. De auto heeft een zwaailicht achter de voorruit, twee ICE-agenten stappen uit en lopen op Goods Honda af. Een derde ICE-agent loopt dan al om haar auto heen om haar te filmen. Hij is degene die driemaal op haar schoot; een keer door de voorruit, twee keer door het geopende zijraam.

Een ander filmpje begint als haar auto al op een geparkeerde auto is gebotst en zij bebloed en bewegingloos op haar airbag ligt. „Mag ik haar pols voelen?”, vraagt een man aan een zwaarbewapende agent in camouflage-uniform die omstanders op afstand houdt. „Nee”, zegt de agent. „Ik ben arts”, zegt de man. „Kan me niet schelen”, zegt de agent.

Herdenking van Renee Nicole Good in Minneapolis, Minnesota. FOTO SCOTT OLSON/GETTY IMAGES VIA AFP

Demonstratie in Minneapolis tegen de aanwezigheid van ICE in de stad. FOTO KEREM YUCELI/AFP

Wake en demonstratie bij de plek waar Renee Nicole Good werd doodgeschoten door een ICE-agent. FOTO KEREM YUCELI/AFP

Een andere agent verzekert de omstanders dat ze medici in hun team hebben. „Waar zijn die dan”, roept een vrouw. „Relax”, zegt de agent.

Ooggetuigen vertelden aan een lokale Fox nieuwszender dat het vijftien minuten duurde voordat er een ambulance kwam. Dat die niet dichtbij kon komen omdat er zoveel auto’s van ICE in de straat stonden, en dat uiteindelijk brandweerlieden het lichaam over straat naar de ambulance droegen. De betrokken ICE-agenten, inclusief de schutter, waren op dat moment al weggereden van de plaats delict.

Good is in het ziekenhuis overleden. De FBI onderzoekt de toedracht van het voorval.

Poëzieprijs

Het slachtoffer is geboren als Renee Ganger. Ze studeerde Engels en creatief schrijven aan de Old Dominion University in Virginia, waar ze in 2020 een poëzieprijs kreeg voor een gedicht dat *Over het leren ontleden van kankersymbryo’s* heet.

Ze had een zoon met een man uit Colorado en twee kinderen uit een eerdere relatie. De vader van haar jongste kind is in 2023 op 36-jarige leeftijd overleden. Het lijkt erop dat de twee toen al uit elkaar waren, en niet vriendschappelijk. In necrologieën die online zijn gepubliceerd, wordt hij wel een „zorgzame vader” genoemd, maar staat geen verwijzing naar zijn echtgenote.

Get the fuck out of our city

Jacob Frey
burgemeester van Minneapolis

In 2023 diende Ganger in Missouri een verzoek in om haar naam te veranderen, waarbij ze volgens de *Kansas City Star* als reden opgaf: „Ik wil een naam delen met mijn partner.” Sindsdien heette ze Renee Good, naar de achternaam van haar nieuwe partner, Becca.

De dood van Renee Good heeft in Minneapolis en andere plaatsen in de VS tot nieuwe massale, maar vreedzame protesten geleid tegen het optreden van vreemdelingenpolitie ICE. De regering-Trump rekruteert massa’s agenten om haar belofte van massadeportatie van migranten zonder papieren waar te maken. ICE wordt vooral ingezet in steden die door de politieke tegenstanders van de president worden bestuurd.

De afgelopen maanden wees Trump met een beschuldigende vinger naar Somaliërs. „Ik wil ze niet in ons land”, zei hij in december. Deze week streken tweeduizend ICE-agenten voor „de grootste deportatie-operatie ooit” neer in Minneapolis, waar een grote Somalische gemeenschap is. Vanaf dat moment, zei burgemeester Frey woensdagavond tijdens een persconferentie, was het wachten op een tragisch incident als dit. De massale aanwezigheid van de gemaskerde vreemdelingenpolitie maakt zijn stad en haar inwoners niet veiliger, maar zorgt juist voor „chaos en wantrouwen”. Zijn boodschap aan ICE: „*Get the fuck out of our city.*”

Advertentie

Laot je al ruim 40 jaar méér zien

Toer met je huurauto door Zuid-Italië

8 - 10 dagen v.a. **1.319**

Fly drives inclusief:

- vluchten en huurauto
- agriturismo's en masseria's
- logies en ontbijt
- diverse culturele excursies
- wijnproeverij

Exclusief: bagage • toeristenbelasting • entreegelden • parkeergelden en benzinekosten

SRC-reizen.nl

Een vliegtuig van KLM krijgt op luchthaven Schiphol een de-icing-behandeling. FOTO KOEN VAN WEEL/ANP

DE-ICING

Ineens had KLM te weinig antivriesmiddel. Hoe kwam dat?

Schiphol zat bijna zonder glycol, gebruikt om vliegtuigvleugels ijsvrij te maken. KLM besloot het middel zelf te halen.

Steven Frölke
AMSTERDAM

Menig autorijder heeft wel een flesje liggen in de garage, maar KLM dreigde door haar voorraad antivriesmiddel heen te raken - wat grote consequenties zou hebben voor de luchtvaart, die de afgelopen dagen toch al op zijn gat lag. De glycol, een veelgebruikt antivriesmiddel in zowel huishoudens als luchthavens, moest dinsdagochtend uiteindelijk door KLM worden opgehaald bij haar leverancier in Duitsland, Clariant.

Toen het extreme winterweer een paar dagen geleden Nederland bereikte, werd KLM plots grootverbruiker van het middel. De luchtvaartmaatschappijen op Schiphol zijn zelf verantwoordelijk voor *de-icing* (ijsvrij maken van vliegtuigen), met name KLM verzorgt de hele operatie, ook voor andere maatschappijen. Alle 25 'de-icing-wagens' werden sinds vrijdag dagenlang continu ingezet, meldde de maatschappij woensdag. Dat was nodig, want met veel sneeuw of ijs op de vleugels kunnen de vliegtuigen niet vertrekken: die laag verstoort de aerodynamische werking, cruciaal om op te stijgen. KLM verbruikte 85.000 liter gly-

col per dag, zei een woordvoerder woensdagmiddag. Dinsdagochtend had de luchtvaartmaatschappij weer 100.000 liter vloeistof bin-nen. Nieuwe tekorten dreigden dus alsnog, maar op donderdag reageert een woordvoerder dat er „vandaag in veel mindere mate wordt gede-iced”, door de zachtere weersomstandigheden.

Zolang het winterweer aanhoudt, en vliegtuigen ijsvrij maakt moeten worden, lijkt het erop dat KLM moet blijven sprokelen. Wat is dit antivriesmiddel precies, en hoe werkt het?

Simpele stof

Veel simpeler worden organische moleculen niet dan glycol. Het bestaat uit een kleine verbinding die moleculair flink lijkt op water en nog meer op alcohol. Omdat het zo sterk op water lijkt, kan het zich er goed mee vermengen - met als gevolg dat het zo aangelengde water niet meer goed kan bevriezen. Als water bevriest, gaan de watermoleculen die aanvankelijk vrij om elkaar heen bewogen in een rigide kristalstructuur vastzitten. Maar als er glycol tussen zit, gaat dat proces veel moeizamer: het verstoort de rigide kristalstructuur.

Uniek voor glycol is dit fenomeen overigens niet, al werkt gly-

col wel érg goed voor 'ontijzen'. Zout toevoegen aan water om het kookpunt te verhogen veroorzaakt hetzelfde fenomeen: wanneer twee stoffen met elkaar mengen, verstoren ze vaak elkaars kook- of vriespunt. Het vriespunt van pure glycol is zo'n -13 graden Celsius, het vriespunt van een glycol-watermengsel kan afhankelijk van de verhouding wel -50 graden zijn.

De markt voor glycol is groot is groot doordat zowel de industrie als de consument het gebruikt

De markt voor glycol is groot - in 2025 was de totale omzet 50 miljard dollar - doordat het zowel op industrieel niveau als door gewone consumenten gebruikt wordt. Het is bovendien niet alleen een anti-vriesmiddel, maar wordt ook onder meer gebruikt als koelvloeistof, oplosmiddel en bouwstof voor kunststoffen (polyester). Shell en het grote chemieconcern BASF zijn de belangrijkste producenten.

In een reactie aan *NRC*'s schrijft leverancier Clariant dat „uitzonderlijk winterweer in heel Europa een ongekende druk legt op de toeleve-

tingsketens in de luchtvaart”. Het bedrijf werkt „dag en nacht om klanten te ondersteunen” en past de planning aan op basis van de weersvoorspelling en de inschatting waar antivriesmiddelen „het hardst nodig zijn”. Overigens reageert BASF dat er bij het concern, aan de productiezijde dus, geen sprake is van een tekort.

Van oudsher was ethyleenglycol veel gebruikt als antivriesmiddel, inmiddels heeft de variant propyleenglycol het grootste marktaandeel. Die 'nieuwe' variant is aanzienlijk minder giftig - wat vooral voor het gebruik door consumenten goed uitkomt. Er zijn gevallen bekend van jonge kinderen die ethyleenglycol dronken - die door zijn felgroene of -rode kleur aantrekkelijk oogt en ook nog eens zoet smaakt - wat kan leiden tot nier-schade. Voor volwassenen is 100 milliliter levensgevaarlijk, voor kinderen al een kleinere hoeveelheid. Bij vliegveldd medewerkers wordt soms (een relatief laag gehalte) glycol in de urine teruggevonden, vermoedelijk met name door inademing of opname via de huid.

Milieuschade

Een groter probleem met het vele gebruik van glycol in de luchtvaart wereldwijd is dat het terechtkomt

in de omliggende wateren. Glycol breekt vanzelf af in water, maar dat proces onttrekt zuurstof aan het water - met zuurstofarmoede tot gevolg.

Ook Schiphol kampt hiermee. In 2007 stikten in omliggende sloten honderden vissen door zuurstofarmoede. Het Hoogheemraadschap Rijnland legde Schiphol tweemaal een dwangsom op van 300.000 euro, die pas na een gang naar de rechter - tot aan de Raad van State - werd betaald. Uiteindelijk heeft de luchthaven destijds zuurstof in de omliggende sloten en vaarten gepompt, om verdere vissensterfte op de korte termijn tegen te gaan.

Sindsdien lijkt de situatie verbeterd, zegt een woordvoerder van Rijnland. „Na de rechtszaak zijn maatregelen afgesproken, zodat die stoffen zo min mogelijk in het oppervlaktewater terecht komen.” Schiphol voert sindsdien de de-icing op locaties uit waar het glycol-watermengsel zoveel mogelijk kan worden opgevangen.

Het Hoogheemraadschap blijft de omliggende sloten in de gaten houden - niet door het glycolgehalte te meten, maar het zuurstofgehalte. Duidelijk is dat het zuurstofgebrek „niet zo'n groot probleem” meer is, aldus de Rijnland-woordvoerder.

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven

Niet de schuld van de school dat de jongen naar het vmbo ging

Na vijf jaar haalde een jongen zijn vmbo-diploma. De ouders hadden op vwo gerekend en stelden de school aansprakelijk. Maar ook in hoger beroep vingen ze bot.

Door **Linus Hesselink**

DE ZAAK

Tussen 2016 en 2021 bezocht een leerling een Amsterdamse school voor vmbo, havo en vwo. Vanaf het tweede jaar zag de school dat de jongen motivatieproblemen had en vanaf het derde jaar, op havo/vwo-niveau, kwamen er zorgen bij over gameverslaving en depressiviteit. De jongen bleef zitten, ondanks huiswerkbegeleiding (op kosten van de ouders) en bijstand van een coach. Er kwam geen verbetering en omdat zijn gedrag een 'ontwrichtend effect' had op andere leerlingen, werd de leerling in zijn vierde jaar voor twaalf weken de toegang tot het onderwijs ontzegd. Daarna ging hij vmbo doen.

Steeds werd overlegd tussen school, ouders, leerplichtambtenaren, zorgcoördinator en schoolarts, waarbij de laatste ook vaststelde „dat het lastig is om te bepalen waar de grens ligt tussen een recalcitrante puber en onvermogen”. En de rector constateerde: een slim kind, maar zijn doorzettingsvermogen is beperkt. Na vijf schooljaren slaagde de jongen ten slotte voor zijn vmbo-eindexamen.

De ouders vinden dat hun kind ten onrechte op vmbo is beland doordat de school niet de goede begeleiding gaf. De school heeft namelijk veel te laat, pas begin 2021, een plan ('ontwikkelingsperspectief') opgesteld om het onderwijs af te stemmen op de behoefte van de leerling. Bovendien had de school de jongen niet voor twaalf weken mogen schorsen en had hij passend onderwijs moeten krijgen, volgens zijn ouders. Zij eisen schadevergoeding omdat hun kind zonder die kortkomingen in zes jaar zijn vwo-diploma zou hebben gehaald. De rechtbank oordeelt echter dat „de school

voldoende stappen heeft gezet”, en ook „voldoende duidelijkheid en perspectief over de onderwijssituatie” van de jongen heeft geboden.

DE UITSpraak: afgewezen

In hoger beroep wijst ook het gerechtshof in Amsterdam de vorderingen van de ouders af. Al zou de school steken hebben laten vallen, dan hebben ze nog niet aannemelijk gemaakt dat dit de studievertraging en de gang naar vmbo in plaats van havo/vwo heeft veroorzaakt. De jongen ging „door een moeilijke periode van zijn leven”, „had een groot motivatietekort” en bleek ongevoelig voor maatregelen van de school. Dat het laat opgestelde ontwikkelingsperspectief of de lange schorsing „van doorslaggevend invloed is geweest op het verloop van de schoolcarrière”, hebben de ouders niet aannemelijk gemaakt.

HET COMMENTAAR

„De jongen had puberproblemen in het kwadraat”, zegt de advocaat van de school, Noor Dietvorst (BLC Onderwijsadvocaten). Verwijzing naar speci-

aal onderwijs was onmogelijk omdat hij daar niet paste; er was geen sprake van problemen zoals die kunnen ontstaan door autisme.

Volgens haar is dit een belangrijke uitspraak, omdat die laat zien dat reguliere scholen geen bijles hoeven te financieren en „geen een-op-een-onderwijs kunnen aanbieden”. Haar ervaring is dat ouders steeds vaker iets willen afdwingen bij scholen, al gaat het dan zelden over de inhoud van het onderwijs, en meer over het advies voor de middelbare school.

Advocaat Dik Berkhout (Jurion onderwijsrecht), die de ouders bijstaat, heeft „geen oordeel” over de vraag of de jongen vooral 'puberproblemen' had. Want, zegt hij, het is onduidelijk hoe het zou zijn gegaan bij passend onderwijs en passende maatregelen. „De school had gestructureerd aandacht moeten besteden aan de leervaardigheden van de leerling. De ouders konden niet laten zien wat er dan zou zijn bereikt, want de school heeft de geldende regels niet gevolgd. Ik accepteer natuurlijk rechterlijke uitspraken, maar vind dat de rechter in dit geval te hoge eisen stelt aan wat de ouders aannemelijk hadden moeten maken.”

Volgens Berkhout wordt tegenwoordig inderdaad meer geprocedeerd over het onderwijs, maar is dat het gevolg van bezuinigingen en schaalvergroting.

Brechtje Paijmans, bijzonder hogleraar conflictoplossing en rechtsbescherming in het onderwijs in Leiden, begrijpt de uitspraak van het gerechtshof. „Het geeft geen inhoudelijk oordeel over het handelen van de school, maar bekijkt of er een causaal verband is tussen dat handelen en de schade.”

De school schoot in haar ogen wel tekort, en de rechtbank, de eerste rechter in deze zaak, zag dat niet. „Tijdig opstellen van een ontwikkelingsperspectief als een leerling passend onderwijs nodig heeft, is namelijk een wettelijke regel. En ook dat een schorsing niet langer mag duren dan één week. Het hof omzeilde deze kwesties helaas, door alleen te kijken naar het causale verband.”

Paijmans bevestigt dat scholen niet verplicht zijn individueel onderwijs te geven, al volgt dat niet uit deze uitspraak. Maar een-op-een-begeleiding kan wel onderdeel zijn van passend onderwijs.

Zoals overal wordt ook op onderwijsgebied meer geprocedeerd, maar de juridisering is niet per se het gevolg van overbezorgde ouders die naar de rechter stappen, zegt Paijmans. „Het onderwijs is sterk wettelijk gereguleerd; deze ouders doen slechts een beroep op deze wetgeving.”

Rechtszaken gaan niet vaak over de inhoud van het onderwijs, zoals deze zaak. Het betreft vaker ongevallen, met gym bijvoorbeeld; soms gaat het over pesten of misbruik. Paijmans: „Bij letsel is de schade meestal veel groter dan bij zaken over studievertraging door gebrekkige inhoud van het onderwijs, en procederen bij de civiele rechter is kostbaar.”

Uitspraak: gerechtshof Amsterdam, 2 december 2025; ECLI:NL:GHAMS:2025:3318

DE WEG VAN DE KERSTBOOM

Groenbedrijf AH Vrij haalt kerstbomen op in Den Haag.

De kerstbomen worden verwerkt tot korrels, waarmee AH Vrij het bedrijf verwarmt.

REPORTAGE ECONOMISCH PRODUCT

Aan de afgedankte kerstboom is goed geld te verdienen

Miljoenen kerstbomen worden elk jaar geoogst, getransporteerd, verkocht en weggegooid. Dat werpt de vraag op: welke weg legt de kerstboom af? In dit vierde en laatste deel: wat te doen met de weggooide kerstbomen. „Kan er geen bier mee gebrouwen worden?”

Door **Addie Schulte** Fotografie **Merlin Daleman**

DEN HAAG

Klein en groot, met en zonder kruis, liggen her en der in de straten van een chique woonwijk in het zuiden van Den Haag kerstbomen die hun dienst hebben gedaan. Deze dagen worden de bomen hier opgehaald.

Zo ook de boom van Jacques en Anke Fioole. Hun boom, die oorspronkelijk uit Denemarken komt en die ze in het nabijgelegen tuincentrum kochten, heeft het iets langer in de huiskamer uitgehouden dan verwacht. Het echtpaar dacht dat hij uiterlijk Nieuwjaarsdag zou halen, het werd 6 januari, Driekoningen. Toevallig de dag die het einde van de kerstperiode markeert en - volgens de ongeschreven regel - dat de

boom het huis uit moet. Jacques Fioole neemt goedgemutst afscheid: „Het was gewoon een goede boom en we hebben hem met plezier gehad. En hij gaat met evenveel plezier weer de deur uit. Dat hoort erbij.”

Arjan de Leur, medewerker van AH Vrij, een groen-, grond- en infra-bedrijf, pakt de boom op en gooit hem in de open bak van zijn busje. Het bedrijf is door de gemeentelijke reinigingsdienst Haagse Milieu Services (HMS) ingeschakeld om deze weken bomen op te halen. De Leur is buiten het winterseizoen hovenier, zijn collega Edward Boon zit het grootste deel van het jaar „op de trekker” en de grasmaaier, bijvoorbeeld voor het onderhoud van sportvelden. Nu rijden ze vanaf zeven uur 's ochtends, met een derde collega, door de hun toegewezen wijk om de bomen in te zamelen.

Per buurt verschilt de opbrengst

nogal, vertellen ze. „In de wat rijkere wijken heb je bomen van een meter of zeven. Dan heb je drie bomen en zit je vol.” Ook lastig is als mensen hun boom inpakken in plastic, om te voorkomen dat er naalden in huis achterblijven. Edward Boon: „Voor ons is dat niet zo leuk, want dat moeten we weer uitpakken.”

Aan de kerstboom is goed geld te verdienen. Van boomzager tot kweker, van groothandel tot tuincentrum, de kerstboom is een interessant economisch product.

Maar de status die de boom heeft als hij de huiskamer uit is, is veranderd. Vroeger werd hij puur gezien als afval, waar je zo makkelijk mogelijk vanaf moest. Misschien wel in een grote nieuwjaarsfik. Die zijn voor een groot deel uitgebannen. Tegenwoordig is de afgedankte kerstboom een restproduct dat op een of andere manier verantwoord

verwerkt moet worden. En die verwerking is een overheidstaak.

Een „bestektaak”, noemt coördinator René Schouten van HMS dat; het is een opdracht van de gemeente voor het afvalverwerkingsbedrijf. „Het is onze corebusiness. Of het nou een kerstboom is of een afvalzak, het moet van de straat af.”

In het verleden gingen de kerstbomen mee in de reguliere vuilnisophaal en werden ze verbrand. Dat is veranderd, vertelt Schouten. „De gemeente wil zo veel mogelijk gescheiden inzamelen. Dan is het lastig om dit erbij te hebben, daar hebben we een partner bij gezocht.” Sinds een jaar of zeven worden ze apart ingezameld, vooral door AH Vrij.

Voor AH Vrij, dat onder meer parken, de campus van TU Delft en sportvelden onderhoudt, is de winter een relatief rustige periode, legt

uitvoerder Durby van den Berg uit. Behalve als het zo veel sneeuwt als de afgelopen week en het begaambaar houden van wegen ook een van de werkzaamheden is. Er komt net een vrachtwagen met een lading zout aan op het bedrijfsterrein in Wateringen, terwijl vegers, strooiers en schuivers vertrekken in de zoveelste sneeuw-bui.

Op een stil hoekje van het bedrijfsterrein ligt een stapel kerstbomen, sommige met het getimmerde kruis er nog aan. Het is maar een heel klein deel van de naar schatting 120.000 bomen die AH Vrij in deze periode ophaalt. Van den Berg rekent voor: „Ga ervan uit dat we 275.000 huishoudens hebben in Den Haag en ook religies die niet aan Kerst doen. Laat die 275.000 huishoudens 150.000 kerstbomen hebben. Dan komt 80 procent daarvan hierheen.”

De bomen worden ingezameld door met veertig mensen per dag twee stadsdelen onder handen te nemen, en dat vier dagen in de week, twee weken lang. Dat nog afgezien van de ploegen die de wijken „narijden” na de officiële ophaaldagen en de achtergebleven bomen ophalen.

Daarnaast zamelen kinderen bomen in. Ze kunnen er een lootje voor krijgen, waarmee ze een prijs kunnen winnen. Ook in andere gemeenten zijn initiatieven waarbij een beloning wordt gegeven voor het inleveren van de bomen.

De bomen die AH Vrij inzamelt, worden in de wijken versnipperd, legt Van den Berg uit. Sommige

busjes hebben zelf een versnipperaar mee. Dan wordt de boom gelijk in kleine stukjes gehakt. Een gespecialiseerd bedrijf verwerkt de snippers tot pellets. „Het ruwe spul, daar loopt de hars te snel uit en dan krijg je een slechte verbranding. Als het in pellets zit, verbrandt het wel mooi.”

Met de verbranding van de bomen kiest Den Haag deels voor een andere verwerking dan Amsterdam en Rotterdam. Daar maken ze van de takken en naalden compost, alleen de stammen worden verbrand als biomassa. Amsterdam en Rotterdam kunnen geen precieze aantallen geven van de bomen die er zijn verwerkt. De schaal van de klus blijkt wel uit het grote aantal inleverplekken in Amsterdam: ruim 2.300, beschikbaar van eind december tot 18 januari.

Bier met sparrennaalden

Door dagelijks bomen op te halen, voorkomt Amsterdam mogelijk de stapels bomen die in deze tijd her en der het straatbeeld bepalen. Een paar jaar geleden zetten juist die tijdelijke bossen van gekapte bomen Frederik Kampman, oprichter van de Amsterdamse bierbrouwerij Lowlander, aan het denken. „Hij dacht: dat is zonde, daar moeten we iets mee”, vertelt Rolf van der Sluis, hoofd operaties van de brouwerij. Kon er geen bier mee gebrouwen worden?

Het bleek te kunnen. De geur en smaak van de kerstboom zit voor een groot deel in de naalden. Die werden met de hand afgeknipt, in alcohol gelegd en daar werd een extract van gemaakt. Na een voed-

selveiligheidscontrole werd dat gebruikt om een winter-IPA te brouwen.

Het eerste jaar haalden de brouwers bomen op met een bakfiets en een klein autootje, vertelt Van der Sluis. Later werden ze ingezameld op een centraal punt. Alleen bomen met kluit kwamen in aanmerking, bij gezaagde bomen zouden de naalden te veel uitgedroogd zijn. Ook mochten ze niet bespoten zijn met kunstsneeuw of uit huizen komen waar gerookt werd.

De afgedankte kerstboom is tegenwoordig geen afval meer

Inmiddels is Lowlander gestopt met inzamelen en verwerken van kerstbomen. „Dat hebben we vijf jaar gedaan. Nu is het tijd voor nieuwe bieren. We maken bijvoorbeeld in de winterperiode een pumpkin weizen, met pompoenen die te lelijk zijn voor de verkoop”, zegt Van der Sluis.

De brouwer bracht ook een kerstbomenkookboek uit, met recepten voor sparrennaaldenboter, tomatentartaar in sparrennaaldenmarinade, scroppino met sparrennaalden. Kanttekening: niet alle kerstbomen zijn geschikt voor in de keukens, sommige naalden zijn zelfs giftig.

Concurreren met potgrond

Ook het Grondstoffenbos, een duurzaamheidsorganisatie, kwam

voort uit de verwondering over het afdanken van grote aantallen bomen. Doel was de boom zo volledig mogelijk te gebruiken: de naalden voor geurstoffen, de takken en stammen voor houtvezels en het restant voor compost. Voor dat laatste werd samengewerkt met Pokon, bekend van meststoffen, en keukenwinkel Dille & Kamille voor de verkoop van de Heilige Grond, zoals het eindproduct werd genoemd.

In een paar gemeenten werden hiervoor de afgelopen jaren bomen ingezameld, ook bij Tuincentrum Ockenburgh in Den Haag, waar Jacques en Anke Fioole hun Deense kerstboom kochten.

Enkele tienduizenden bomen werden jaarlijks verwerkt, vertelt grondstofexpert Marianne Vollebergh. Maar de verwerking bleek zeer arbeidsintensief. „Het is te kostbaar om het tot pure grondstoffen te krijgen, dan konden we niet concurreren. Zoiets moet op grote schaal gebeuren en efficiënt.” Het Grondstoffenbos is, in ieder geval dit jaar, gestopt met het project. „We kregen het economisch niet rond”, zegt Vollebergh.

Dat het verwerken van kerstbomen veel tijd kost, beaamt Mike Vosse, mede-eigenaar van Vosse Groenrecycling in Amsterdam. Dat bedrijf verwerkt de bomen die in die stad zijn ingezameld. De eerste taak is het reinigen van de bomen; kerstballen en „de hele toringzooi” eruit halen. „Soms komen ze gewikkeld in dekbedden. In mindere wijken doen mensen niet aan sorteren. Gooi maar op straat, zo denkt iedereen.”

Door dat werk is de verwerking van de bomen „best duur voor de gemeente”, zegt Vosse. „Er gaat tijd in zitten, en tijd is geld.”

Naalden en takken tot vier centimeter dik verwerkt Vosse tot compost, de rest gaat naar de biomassa-centrale. „Een grote klos hout, daar kan je wel grond van maken, maar dat kost veel energie”, zegt Vosse. Na een paar rondes sorteren worden te composteren delen van de kerstbomen bij de andere compostgrondstof gedaan. Vorig jaar werd 350 ton aan kerstbomen verwerkt. Hoeveel bomen dat waren, dat durft hij niet te zeggen.

In Den Haag worden de bomen niet gecomposteerd, maar uitsluitend gebruikt als biomassa. Dat is „relatief groen”, zegt coördinator Schouten. De gemeente Den Haag vindt verbranding als biomassa een goede bestemming, legt hij uit. Als daarover de opvattingen veranderen, wordt daar een weg voor gevonden, zegt hij. „We doen wat ons gevraagd is.”

De kringloop van de natuur

Op het terrein van AH Vrij opent uitvoerder Durby van der Berg de deur van een laag betonnen gebouw. Daarachter lijkt een rode container te staan: de verbrandingsoven. „Energie in de kringloop van de natuur”, vermeldt een sticker op de installatie. In deze ‘Heizomat’ gaan de tot pellets verwerkte kerstbomen uit Den Haag. Ze leveren anderhalve maand warmte voor het bedrijfspand van AH Vrij.

Naast de oven staat een grijze kliko, voor de as die overblijft.

Over deze serie

NRC volgt deze winter de weg van de kerstboom, van de kweker tot de afvalcentrale of composthoop. Dit is het slot van deze vierdelige serie.

"Dit is wat blijft: geloof, hoop en liefde, deze drie, maar de grootste daarvan is de liefde."
(1 Korinthiërs 13:13)

Verdrietig, maar dankbaar voor haar liefde, geven wij u kennis van het overlijden van onze innig geliefde moeder en grootmoeder,

Anna Elizabet Oosterling - Wolkers

01-01-1939 26-12-2025†
Oegstgeest Wassenaar

Pieter Wilhelm Oosterling †
Joachim Oosterling
Floortje Oosterling
Ruben & Naomi

De begrafenis heeft in besloten kring plaatsgevonden in de Dorpskerk te Wassenaar.

Correspondentieadres:
Rue Brederode 13, 1000, Brussel, België

Na een inspirerend leven en een kort ziekbed is in alle rust overleden

A.M. Jonk-Gerling Anna / Anneke

Weduwe van Han Jonk
Partner van Ben Kloos †

Alkmaar Zeist
2 september 1938 5 januari 2026

Ank, Oma en Amo van:
Lotte en Matthew, Emma, Ben en Myah
Gillis en Dian, Nina, Lauren
Bas en Frederique, Suzanne en Wilbert, Eline

Op 12 januari nemen wij in besloten kring afscheid van Anna.

Correspondentieadres:
Koningin Wilhelminalaan 20
3972 EX Driebergen-Rijsenburg

VU VRIJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM

Het College van Bestuur en de Faculteit der Bètawetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam hebben met leedwezen kennisgenomen van het overlijden van emeritus hoogleraar Kwartairgeologie en Geomorfologie

Prof.dr. J.F. (Jef) Vandenberghe

Jef was jarenlang een zeer gewaardeerde medewerker van onze afdeling Aardwetenschappen. Tevens is Jef actief geweest als bestuurslid van de voormalige faculteit Aard- en Levenswetenschappen.

Wij zullen Jef blijvend gedenken als een bijzondere medewerker van onze universiteit. Onze gedachten en medeleven gaan uit naar zijn kinderen en kleinkinderen, familie en vrienden.

Namens het College van Bestuur
dr.ir. Margrethe Jonkman, voorzitter
dr. Marcel Nollen, vicevoorzitter
prof.dr. Jeroen Geurts, rector magnificus

Namens de Faculteit der Bètawetenschappen
prof.dr. Aletta Kraneveld, decaan

Namens de Afdeling Aardwetenschappen
prof.dr. Wim van Westrenen, afdelingshoofd

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 1700 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Voor blijde berichten
nrcadverteren.nl/familieberichten

Met veel verdriet hebben wij afscheid genomen van onze geliefde collega

Yannick Timar

Zijn passie voor de neurologie en aanhoudende verwondering waren zijn drijfveren om neuroloog te worden. Zijn collegialiteit en bijzondere humor zullen ons met een grote glimlach bijblijven.

Lieve Yannick, we gaan je ontzettend missen. Jouw vermogen om je te blijven verwonderen nemen we met ons mee.

We wensen zijn vrouw Mridula, familie en vrienden alle sterkte toe.

Collega's Neurocentrum
Medisch Spectrum Twente

Wij zijn geschokt door het overlijden van onze collega

Yannick Timar

in de veel te jonge leeftijd van 31 jaar. Yannick was werkzaam als Arts In Opleiding tot Specialist binnen het specialisme Neurologie. Yannick was zeer betrokken en zorgzaam voor onze patiënten. Met zijn bijzondere gevoel voor humor en collegialiteit was hij ook een zeer geliefde collega.

Wij wensen zijn vrouw Mridula, familie en verder allen die hem dierbaar waren veel sterkte toe bij het verwerken van dit grote verlies.

Raad van Bestuur, (oud) medewerkers en vrijwilligers Medisch Spectrum Twente

 een santeon ziekenhuis

FOTO JULIA DEMAREE NIKHINSON/ AP

Dit is niet de ondergang van het Westen

Volgens Trump is het Europese bloed „vergiftigd”. Deze angst heeft diepe historische wortels, ziet *Ian Buruma*.

Volgens de regering van Donald Trump staat de Europese beschaving op het punt om ten onder te gaan. Dit volgens de officiële Nationale Veiligheidsstrategie die afgelopen november werd gepubliceerd. China noch Rusland zijn het grootste probleem voor de VS, maar Europa is dat wel. De Europeanen zouden worden overstroomd door immigranten en dat betekent een sociaal-culturele zelfmoord. Sommige Navo-landen zullen weldra „merendeels niet-Europees” worden. Trump slaat niet alleen alarm over Europa; ook het „bloed” van de Amerikaanse bevolking wordt door immigratie „vergiftigd”.

De angst dat Europa, of zelfs het Westen, ten onder gaat is niet nieuw. En de vrees voor bezoedeld bloed evenmin. Reactionaire denkers, met name in Duitsland, waren aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw geobsedeerd door de westerse ondergang en vreemd bloed. Het Westen was in hun ogen decadent, oppervlakkig, slap, materialistisch, en werd ondermijnd door ‘raciale chaos’. Het vitale Duitse volk daarentegen was geworteld in bloed en bodem en bereid om offers te brengen voor het nationale belang.

Duitse nationalist die er zo over dachten, geloofden bovendien dat alleen de Duitse geest Europa kon redden van de ondergang van zijn beschaving. Het Franse republicanisme, het Britse liberalisme, universele waarden, Navo-landen zullen weldra „merendeels niet-Europees” worden. Trump slaat niet alleen alarm over Europa; ook het „bloed” van de Amerikaanse bevolking wordt door immigratie „vergiftigd”.

De angst dat Europa, of zelfs het Westen, ten onder gaat is niet nieuw. En de vrees voor bezoedeld bloed evenmin. Reactionaire denkers, met name in Duitsland, waren aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw geobsedeerd door de westerse ondergang en vreemd bloed. Het Westen was in hun ogen decadent, oppervlakkig, slap, materialistisch, en werd ondermijnd door ‘raciale chaos’. Het vitale Duitse volk daarentegen was geworteld in bloed en bodem en bereid om offers te brengen voor het nationale belang.

Duitse nationalist die er zo over dachten, geloofden bovendien dat alleen de Duitse geest Europa kon redden van de ondergang van zijn beschaving. Het Franse republicanisme, het Britse liberalisme, universele waarden, Navo-landen zullen weldra „merendeels niet-Europees” worden. Trump slaat niet alleen alarm over Europa; ook het „bloed” van de Amerikaanse bevolking wordt door immigratie „vergiftigd”.

De angst dat Europa, of zelfs het Westen, ten onder gaat is niet nieuw. En de vrees voor bezoedeld bloed evenmin. Reactionaire denkers, met name in Duitsland, waren aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw geobsedeerd door de westerse ondergang en vreemd bloed. Het Westen was in hun ogen decadent, oppervlakkig, slap, materialistisch, en werd ondermijnd door ‘raciale chaos’. Het vitale Duitse volk daarentegen was geworteld in bloed en bodem en bereid om offers te brengen voor het nationale belang.

Duitse nationalist die er zo over dachten, geloofden bovendien dat alleen de Duitse geest Europa kon redden van de ondergang van zijn beschaving. Het Franse republicanisme, het Britse liberalisme, universele waarden, Navo-landen zullen weldra „merendeels niet-Europees” worden. Trump slaat niet alleen alarm over Europa; ook het „bloed” van de Amerikaanse bevolking wordt door immigratie „vergiftigd”.

Deal van Franklin D. Roosevelt en de gruwelen van Hitlers Derde Rijk verschoven extreemrechtse ideeën naar de marge. Ze waren niet meer salonfähig.

De regering van Trump heeft echter die denkbeelden hersteld als het dogma van de huidige Republikeinse partij. Trump voelt zich behaaglijker bij Vladimir Poetin dan bij Friedrich Merz of Emmanuel Macron. Niet alleen kijkt hij op tegen het rauwe autoritarisme van de Russische despoot, maar de twee leiders delen in feite hetzelfde wereldbeeld.

Hamburger boven foie gras

Eurofobie in de VS is een reactie van populist tegen de neiging van Amerikaanse elites om de stijl en cultuur van Europa te idealiseren. Anglofilie en francofilie worden - niet geheel zonder reden - gezien als een vorm van snobisme, een dedain voor de doorsnee Amerikaan die, net als de president zelf overigens, de voorkeur geeft aan een hamburger boven foie gras.

Anglofilie en francofilie worden gezien als een vorm van snobisme, een dedain voor de doorsnee Amerikaan

Er is bovendien een oudere, en diepere reden waarom de EU zo wordt verfoeid door de MAGA-beweging, en door Trumps sympathisanten in Europa. Ook dit gaat terug naar Duitse chauvinisten in de vorige twee eeuwen. Zij associeerden het Westen niet alleen met het Frans-Britse liberalisme, maar met de traditie van het Romeinse rijk.

Onafhankelijke volkeren werden in het keurslijf van het oude Rome gedwongen. Iedereen moest zich conformeren aan het Romeinse recht. Het was een streven naar een soort universalisme, waarin burgerschap zwaarder woog dan bloedlijnen. Napoleon was in veel opzichten een navolger. Maar in de ogen van haar tegenstanders is de EU dat ook.

De Pax Americana - de ‘op regels gebaseerde wereldorde’ onder Amerikaanse leiding - behoort tot dezelfde traditie: Amerikaanse waarden als universele waarden. Maar de Pax Americana berustte op overweldigende militaire macht. De EU is eerder een gemeenschap van handelslanden onder de protectie van Amerikaanse krijgers.

Het oorspronkelijke doel van de Europese eenwording was tenslotte om oorlogen te voorkomen door vreedzaam handel te drijven onder gemeenschappelijke wetten en instellingen. De EU is bij uitstek een op regels gebaseerde orde” waar het recht heerst en niet herkomst of afstamming. Rechtse populist in Europa moeten de EU daarom wel haten. Het druist in tegen alles waar zij - en dus ook Trump en Poetin - voor staan.

De Amerikaanse president is hard bezig de rechtsstaat in de VS af te breken. En hij heeft beloofd om „patriotten” (lees extreemrechtse populist) bij te staan in hun streven om de Europese beschaving van de ondergang te redden. Europa staat nu voor een paradox. Een wettelijke gemeenschap, die de vrede wil bewaren door collectieve regels te scheppen voor de onderlinge handel, moet zich kunnen verdedigen tegen pogingen om haar te verwoesten. Maar dit kan alleen als de handelsgeest kan worden gestaald door een dosis van de krijgersgeest waaraan Europeanen na 1945 zo graag een einde hadden willen maken.

Steun Groenland zonder terughoudendheid

Duizendmaal liever leef ik in de knuffeldiplomatie van de premiers van Groenland en Denemarken, dan in de agressieve autoritaire nachtmerrie van Trump, schrijft *Stine Jensen*.

Op de eerste bladzijde van mijn Deense paspoort prijkt een afbeelding die in geen enkel ander paspoort ter wereld is te vinden: een soort Vikingversie van Jezus Christus. Het is een reproductie van een beeld dat gekerfd staat op een monument: de Jellingsteen die koning Harald Blauwtand rond het jaar 1000 liet neerzetten om de vestiging van het christendom in Denemarken te markeren. De figuur in mijn paspoort is een wonderlijke mix van lijden en heldhaftigheid - een herinnering aan de tijd dat Denemarken een koloniale macht was.

Ik moest eraan denken toen ik Mette Frederiksen, minister-president van Denemarken, met stevige bewoordingen hoorde reageren op Trumps voorstellen om „spoedig” Groenland in te nemen. „Als de VS ervoor kiezen een ander NAVO-land aan te vallen, houdt alles op”, aldus Frederiksen. De Deense premier liet zich niet intimideren. Niks calimerocomplex. Eerder zagen we haar na soortgelijke dreigende taal van Trump op foto's in een warme omhelzing met de Groenlandse premier Muté Bourup Egede: wij kleintjes laten elkaar niet los, samen staan we sterk tegen de grote indringer. Dat bevestigde het sociale, lieve en tolerante zelfbeeld dat de Denen graag hebben.

Dreigende taal Trump onacceptabel

Her en der hoor ik bedenkingen tegen Frederiksen's ferme opstelling. We moeten ons niet laten provoceren, klinkt het. Een commentator bij *Nieuwsuur* waarschuwt dat we Amerika „ontzettend nodig hebben”. In *The Guardian* lees ik dat Mark Rutte „op diplomatieke eieren loopt”. Maar de vraag is niet of wat Frederiksen doet verstandig is, de vraag is eerder: wat

doet de rest van Europa nu? En ook: wat hebben we eraan om strategische zwakte te verhullen als pragmatisme? Het komt er nu op aan dat de Europese landen zich niet tegen elkaar laten uitspelen, zich verenigen en opkomen voor een mede-NAVO-land. De dreigende taal van Trump is onacceptabel. Punt.

Trump spreekt voortdurend de taal van de 'deal' - de VS hebben Groenland 'nodig'. Wat betekent die retoriek in de praktijk? In haar recente boek *So You Want to Own Greenland: Lessons from the Vikings to Trump* (2025) analyseert veiligheidsanalist Elizabeth Buchanan vier mogelijke scenario's. Ten eerste: volledige Groenlandse onafhankelijkheid via een referendum, waarna Groenland zelf deals sluit met China, Japan en Zuid-Korea - een arctische hub waar verschillende naties samenwerken. Ten tweede: de Deense belangen zijn te groot om Groenland volledige zelfstandigheid te gunnen. De koloniale afhankelijkheidsrelatie duurt voort en de Verenigde Staten worden buiten de deur gehouden.

Het derde scenario is het meest angstaanjagend: Groenland wordt de 51ste staat van Amerika. In dit scenario heeft 'operatie Frostbite' al plaatsgevonden, waarin Amerikaanse mariniers vanuit de Pituffik Space Base de rest van Groenland innemen.

Dit scenario toont een juridische situatie die de NAVO nog nooit eerder heeft gemaakt. Het idee dat één NAVO-land een ander zou aanvallen is zo vreemd dat artikel 5 van het NAVO-verdrag geen duidelijkheid biedt over wat er gebeurt als twee leden met elkaar in oorlog zijn. Wie verdedigt dan wie? De absurditeit van deze vraag onderstreept hoe gevaarlijk Trumps retoriek is: hij ondermijnt de fundamenteën van de westerse veiligheidsarchitectuur.

Het vierde scenario acht Buchanan het meest waarschijnlijk: de Amerikaanse invloed groeit gestaag via eco-

nomische investeringen. Groenlanders krijgen formele zelfstandigheid, maar het kolonialisme duurt voort, nu van twee kanten.

Heeft Europa een ruggengraat?

Dit is het moment waarop blijkt of Europa werkelijk een waardengemeenschap is of slechts een handelsblok dat weggijkt als het erop aankomt. Groenland is onze lakmoesproef. Falen we nu, dan weet de wereld dat Europa geen ruggengraat heeft.

Na alle onthullingen over de koloniale wanpraktijken van Denemarken jegens de Groenlanders - zoals het 'Experimentet' in 1952 waarbij Groenlandse kinderen naar Denemarken werden gestuurd om te 'verdeensen', of het 'Spiraalschandaal', het zonder toestemming plaatsen van spiraaltjes bij de Groenlandse vrouwelijke bevolking - is het enigszins ongemakkelijk geworden om als Deen zomaar te spreken over wat er wel of niet met Groenland zou moeten gebeuren. Het is, zoals Frederiksen en Egede keer op keer stellen, aan de Groenlanders zelf.

Maar dat de Amerikanen de Denen en Groenlanders op dit moment verder tegen elkaar uitspelen - zogenaamd ter ondersteuning van Groenlandse zelfstandigheid - gaat niet over de Groenlanders zelf. Het is louter koren op de molen van Trump. Hoe zwarter de Denen worden gemaakt, hoe verdeelder Europa is, hoe gemakkelijker zijn spel.

Groenland betekent veel voor de Denen; zelf ben ik grootgebracht met de (koloniale) gedachte dat Groenland 'van Denemarken' is. Als de financiële middelen daar zijn, bezoek je het als Deen in de loop van je leven een keer. Ik heb dat zelf rond mijn vijfendertigste ook gedaan. Pas toen ben ik me gaan verdiepen in het land en de complexe relatie met Denemarken. Door het lezen van het kritische werk van onder meer Bolette B. Blågaard (haar

essay *The Flipside of My Passport*, in 2009 verschenen in een bundel over kolonialisme) kreeg ik pas zicht op de wijze waarop Denemarken met het koloniale verleden omgaat.

Ik ben een bezorgde Europeaan

Denemarken is, zo stelt ze, terughoudend geweest om zichzelf te zien als onderdeel van een Europa dat een koloniale macht met tot slaaf gemaakten was. Het wilde liever deelhebben aan het seculiere en Verlichte Europa. Er zijn geen 'schuld'-rituelen met betrekking tot de koloniale geschiedenis (waartoe overigens ook bijvoorbeeld enkele Maagdeneilanden behoorden).

Je kunt het wellicht het beste vergelijken met de relatie tussen Nederland en Curaçao. Stel je voor dat Trump steeds verkondigt dat eiland in te lijven als 51ste staat. Nederland zou dat onacceptabel vinden.

Ik ben geen historicus, geen diplomaat, geen militair, maar in de eerste plaats een bezorgde Europeaan met een Deens paspoort, die Groenland een van de mooiste landen op deze wereldbol vindt, en ja, iemand met een rare Jezus-Viking in mijn paspoort. Ik hou van Groenland, van Denemarken, van Europa, ik koester de sociale democratieën en verschillen.

Duizendmaal liever leef ik in de knuffeldiplomatie van Frederiksen en Egede, die nu hun samenwerking op nieuw vormgeven, dan in de agressieve autoritaire nachtmerrie van Trump. Het komt nu aan op de Europese leiders om zonder terughoudendheid Groenland en Denemarken te steunen.

Stine Jensen is filosoof, schrijver en programmamaker. Ze schreef onder meer *Licht op het Noorden. Stine in Scandinavië*.

Luchtfoto van Nuuk, de hoofdstad van Groenland. FOTO AFP

COLUMN

ROSANNE HERTZBERGER

Nederland zal als allerlaatste afscheid nemen

Zou het ingewikkeld zijn? Een geraffineerde strategie, waarin Denemarken er stukje bij beetje Groenland uit wordt gewerkt en er een handelsverdrag wordt gesloten? Of is het straks onderdeel van een deal, Groenland in ruil voor Amerikaanse inzet in de NAVO of Oekraïense veiligheidsgaranties?

Of kan het ook eenvoudiger? Kan Trump simpelweg naar Groenland toe vliegen, tijdens een regulier werkbezoek aan de reeds aanwezige legerbasis een Amerikaanse vlag in de sneeuw planten, een persconferentie houden met een boel Amerikaanse soldaten als decor en simpelweg stellen: dit is nu van ons? Het Groenlandse parlement naar huis sturen. Een fluwelen landjepik.

Wat zou Denemarken precies doen? Schieten? Wat zou Europa doen? Er schande van spreken? Wat doe je als een land waar je cultureel, historisch, economisch en geopolitiek mee vervlochten bent, zich zo tegen je keert? Hoe begin je te vechten, of te verdedigen vanuit een innige omhelzing?

Wat zou Rutte doen? Ik gok zomaar op de pragmatische aanpak, de onderdanige houding. Zoals altijd. Blijven spiegelen, blijven vleien. Denemarken als een baksteen laten vallen en na 'de ontstane situatie' zo snel mogelijk terugkeren naar relatierest. Hij is misschien wel de laatste secretaris-generaal van de NAVO in deze vorm en de meest Nederlandse, de meest buigzame van allemaal. Hij zal de alliantie ook lang nadat ze dood en begraven is, nog proberen te reanimeren en het belang van vrede en veiligheid en voor spoed benadrukken als de kogels ons al lang en breed om de oren vliegen.

Zijn opvolgers bij VVD, D66 en CDA zitten al klaar aan de formatietafel om die lange Nederlandse pragmatische traditie van ruggengraatloosheid voort te zetten. Jetten strubbelt nog wat tegen en murmelt iets over internationaal recht. Dat leert hij vast snel af als premier. Bontenbal is er nu al bedreven in. Hoofd naar beneden, de grote pragmaticus. Of in zijn woorden: wie ethisch wil zijn, moet ook kijken welke praktische gevolgen dat heeft.

Als je de toekomstige minister-raad hoort weet je één ding zeker: de revolutie zal nooit in Nederland beginnen. Een land zonder grote woorden. Een land waarin morele argumenten als onnodige duurdounerij worden gezien. Wij zeggen: *'These are my principles and if you don't like them.... Well, we have others.'*

Hier treedt een nieuwe generatie

ijverige, optimistische, maar volstrekt volgzaam leiders aan. Nederland is het land dat als allerlaatste afscheid zal nemen van een wereld die niet meer bestaat. Vergeet nooit hoe wij bleven vechten voor ons koloniale rijk, tegen de onafhankelijkheid van Indonesië. De wereld moest ons flink wakker schudden om ons erop te wijzen dat het kolonialisme (in Azië althans) nu écht voorbij was.

*Overall staan
'patriottistische'
clubs in peilingen
bovenaan*

Ook dit keer zal Nederland, ook wanneer het tientallen keren geschoffeerd is door zijn overzeese 'partner', tot de laatste snik vasthouden aan de oude wereldorde.

En ook nu zoeken we vooral over grenzen naar soelaas, naar zekerheid en veiligheid. Jetten en Bontenbal benadrukken vooral keer op keer dat die Europese samenwerking en nieuwe partnerschappen cruciaal gaan zijn, ervan uitgaande dat het nieuwe nationalisme, de nieuwe agressie en autocratie Amerikaans fenomenen zullen blijven.

Maar hoe zeker zijn we van die nieuwe partners die we nu steeds dichterbij naar ons toe trekken? Als je de 'coalition of the willing' deze week aanschouwde, zag je dat alle Europese leiders eigenlijk bijzonder weinig steun onder hun bevolking genieten. Overall zijn het 'patriottistische' clubs, zoals de Amerikanen ze in hun nieuwe National Security Strategy noemen, die in peilingen bovenaan staan. Macron, met een *approval rating* van 17 procent, terwijl Rassemblement National piekt. De Britse premier Starmer, die voortdurend op de hielen wordt gezeten door Reform UK van Nigel Farage. Of de Duitse bondskanselier Merz. Deze week viel in de deelstaat Brandenburg maar weer eens een regering om - zou dit dan het moment zijn dat de pro-Russische en antidemocratische AfD zijn populariteit kan omzetten in macht?

De populariteit van de patriotten lijkt alleen maar toe te nemen. Dus willen we echt de volledige Europese integratie van ons buitenlandbeleid en de samensmelting van onze krijgsmachten? Of gaan we wederom uitproberen hoe het is om vanuit een innige omhelzing tegen een vriend te strijden?

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

EUROPESE VEILIGHEID

Onbesuisd beleid van Trump dwingt Europa tot diepere samenwerking - voor eigen veiligheid

Donald Trump de oorlog in Oekraïne niet „binnen 24 uur” zou beëindigen, zoals hij ooit pochtte, wakte in de wereld van de echte diplomatie geen verbazing. Daarvoor was de oorzaak van het probleem - de Russische president Vladimir Poetin - te hardnekkig. Bijna twaalf maanden na Trumps terugkeer in het Witte Huis wijst niets erop dat de zwalkende Amerikaanse president binnenkort de eer kan opstrijken voor de zoveelste oorlog die hij volgens eigen zeggen 'beëindigt'.

Dat betekent niet dat er een heel jaar niets is veranderd rond de weerzinwekkende oorlog die al honderdduizenden militairen en vijftienduizend burgers het leven heeft gekost. Omdat Trump weigert de druk op de agressor, Rusland, op te voeren, is onder de Europese bondgenoten van Oekraïne eindelijk het besef doorgedrongen dat zij zelf verantwoordelijkheid moeten nemen voor de veiligheid van het continent.

Dat grote landen als het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk zich bereid tonen na een bestand een militaire garantiemacht op Oekraïense bodem te stationeren, is een doorbraak. Andere bondgenoten gaan minder ver, maar met hun harde toezeggingen voor blijvende militaire steun krijgen de contouren van een Europese veiligheidsstructuur steeds meer vorm. De kern daarvan is de Oekraïense krijgsmacht zelf, met zo'n achthonderdduizend man het op één na grootste leger van Europa - na Rusland.

*Welke 'garantie' Trump
ook geeft aan Europa,
de onvoorspelbare
president is een volstrekt
onbetrouwbare
bondgenoot*

De Amerikanen willen alleen op de achtergrond een rol spelen, als militaire stok achter de deur, om te voorkomen dat Moskou na een bestand opnieuw de aanval opent op Oekraïne. Die toezegging is

cruciaal voor de Europeanen, die wat betreft hun militaire macht voorlopig onvergelijkbaar zijn met de VS.

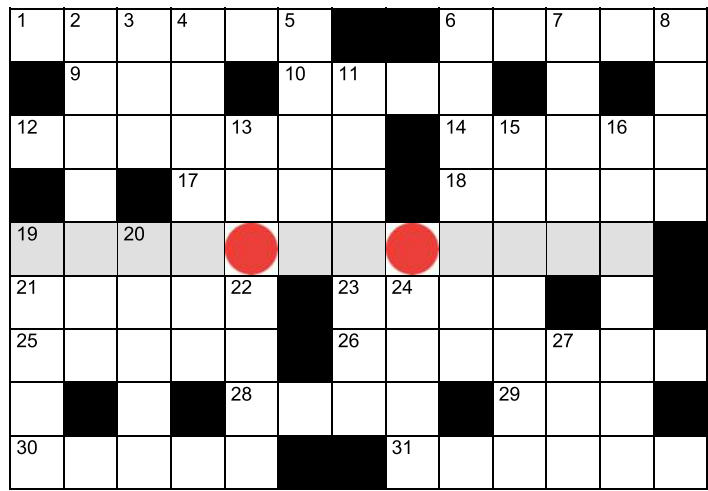
Hoewel een soepel functionerend Europees militair blok nog ver weg lijkt, geven de ontwikkelingen aanleiding tot enig optimisme. In plaats van aan een dood paard te trekken in Washington tekenen de Europese landen de ruwe schetsen van een nieuw, strategisch, post-Amerikaans bondgenootschap, van Europese NAVO-landen met Oekraïne. Dat is een cruciale stap voor de toekomstige veiligheid van Europa.

Want welke 'garantie' Trump ook geeft aan Europa, de onvoorspelbare president is een volstrekt onbetrouwbare bondgenoot. Nog vorige week veroordeelde hij zonder verificatie Oekraïne toen het Kremlin een ongeloofwaardig verhaal publiceerde over een 'aanval' op een van Poetins buitenplaatsen. Die reactie verraadde alles wat Kyiv wilde weten over de werkelijke waarde van Amerikaanse 'garanties'.

Vanwege Trumps onbesuisde en onverantwoordelijke buitenlandpolitiek groeit het Europese wantrouwen jegens Washington snel. Na de ontvoering van de Venezolaanse president Maduro dreigde Trump in één adem met militaire actie tegen Colombia, Cuba, Iran, Mexico én Groenland. Krankzinnige dreigementen over een Amerikaanse annexatie van Groenland - dat Trump zegt te willen „hebben” - zijn voor Europa onverteerbaar. Dat het eiland onderdeel is van het koninkrijk Denemarken, een trouwe NAVO-bondgenoot, maakt Trump niets uit.

Het kafkaëske beeld van een Amerikaanse oorlog binnen de NAVO vergt het uiterste van de diplomatieke gaven van Europa's vertegenwoordigers. Een losgeslagen Amerikaanse president dwingt hen te kiezen voor méér Europa. Diepere Europese samenwerking is de snelste weg naar een grotere onafhankelijkheid van de VS. Wat er ook gaat gebeuren in Washington, Europa mag nooit meer zo afhankelijk zijn als het nu is.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Doen inuit met de neus 6. Zijn superieur bij het schaken 9. Intelligent knaagdier 10. In één teug leeg 12. '___' zorgt voor sneeuwjacht in het noorden 14. De eerste keer is meestal het ___ 17. ___ de passage 18. Campert of Evenepoel 21. Kant of Jongerius 23. Kwameisje 25. Neo in *The Matrix* 26. Lijkenpikker 28. Vrouw van middelbare leeftijd 29. Geslaagde opslag 30. Canadese rapper of Britse zeevaarder 31. Bermgewas

Verticaal: 2. Zij onderzoekt de waterwegen 3. Edwin 'Flappie' van der ___ 4. Proxima Centauri, Sirius en rode dwerg 5. Past voor sneeuw of droom 6. Medelijden 7. Vloebare aarde 8. ___ Ajam 11. Toegewijde 13. Tussen do en la 15. Zit in lichtbuizen 16. Liep met waardige stappen 19. ___ Lunch, roman van Burroughs 20. André 'de kat uit Kameroen' 22. ___ van Kleef, NOS 24. Koppel 27. 'Wake voor vrouw die door ___ werd doodgeschoten'

Oplossing puzzel 8 januari. Horizontaal: 1. BARDOT 6. PUPIL 10. OLE 11. MOKKA 13. ILE 14. NIEREN 16. ORANJE 18. TELE 19. EH 21. KLAAR 24. NEUER 27. GA 28. ECRU 31. BUSSEN 33. RUMOER 35. ARS 36. ATARI 37. LUV 38. LOREN 39. ELOISE **Verticaal:** 1. BONTENBAL 2. ALIE 3. REEL 4. OME 5. TONER 6. PARKA 7. PINA 8. ILJA 9. LEERCURVE 12. KO 15. RECES 17. ALSEM 20. HAG 22. AREAN 23. CARRE 25. EURO 26. USSR 29. COLI 30. REUS 32. NT 34. UIL **In het midden:** CARACAS

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

OH JA JOH?

Mijn zoontje van anderhalf brabbelt er op los terwijl hij de dino's in zijn boekje met gezinsleden vergelijkt. Een corpulente Stegosaurus blijkt de „papa-dino” te zijn. Licht gekwetst maar onder de indruk van zijn woordenschat probeer ik hem direct maar wat dialect bij te brengen. „Oh ja joh?”, papegaait hij mijn reactie na met een schattig piepstemmetje. Zijn Noord-Hollandse moeder lacht er harte-lijk om vanuit de keuken. „Klinkt alleen nog niet erg Rotterdams”, zegt ze licht sarcas-tisch. Waarop hij zijn hoofd draait en veron-gelijkt roept: „Oh ja joh, mama?”

Jurn Quadt

FOKKE & SUKKE
HOREN HIER DE MAINSTREAM MEDIA
NIETS OVER ZEGGEN

DIE HELE OORLOG BIJ
VENEZUELA EN CURAÇAO
IS ER ALLEEN MAAR

OM DE AANDACHT AF TE
LEIDEN VAN HET FORMATIE-
DRAMA VAN JETTEN!

RGNT

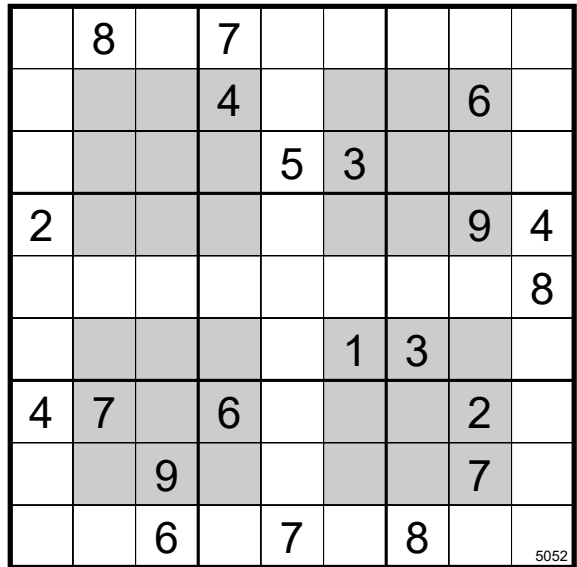
nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

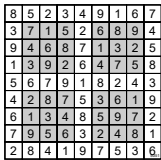
Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het dia-gram dat elk cijfer precies één keer voor-komt in elke rij, kolom, de negen vetomran-de 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

COLUMN
SEZEN MOELIKER

Van donker naar licht
en weer terug

Zoek iets om te *bingen*, kreeg ik na een recent *life-event* vaak als advies te horen. Normaal gesproken was ik gegaan voor een oppervlak-kig kostuumdrama, of had ik me voor de zoveelste keer gecommit-teerd aan alle seizoenen van *Sex and the City*. Dit keer werd het interviewpro-gramma *Boerderij van Dorst*, waarin pre-sentator Raven van Dorst bekende Ne-derlanders ontvangt op diens zelfvoor-ziende boerderij.

Het duurt niet lang, of ik word een beetje verliefd op Van Dorst. Sowieso heb ik als geboren Rotterdamse een zwak voor diens natte T en grote O-klank. Maar mijn *crush* rust vooral op diens ta-lent om met veel humor (niet zelden seksgerelateerd) en gepaste empathie een constante beweging te maken van licht naar donker, en weer terug.

De gasten arriveren in de ochtend en krijgen eerst 'een bakkie' (of een paar ge-bakken eieren voor Simone Weimans die nog niet ontbeten had) en daarna een rondleiding over de boerderij. Dan begint het tuinieren en klussen. Iets oogsten of zaaien. Een insectenhotel bouwen, een vijver graven of een modderpoel aanleg-gen voor de varkens (Katja en Douwe, vernoemd naar eerdere gasten Katja Schuurman en Douwe Bob). Met de auto even iets ophalen, soms is dat poep - bij-voorbeeld van een neushoorn of vleer-muis - voor een composthoop. En dan stelt Van Dorst dus allerlei levensvragen.

Had je een gelukkige jeugd? Ben je blij met jezelf? Wat voor angsten heb je? (Va-ker dan eens is het antwoord 'spinnen'. Van Dorst zelf is bang voor 'onder water zijn'.) Hoe ziet jouw paradijs eruit? Ben je na al die jaren nog verliefd op je partner? Seks? Vreemdgaan, weleens gedaan?

Denk je na over je naderende dood? Ben je een goede slaper, of een piekeraar in de nacht? En waar pieker je dan over?

En zo keek ik, op zoek naar antwoor-den op mijn eigen vragen, de afgelopen weken bijna alle afleveringen van de in totaal vijf seizoenen. Hoe doen andere mensen het, het leven?

Ik vond: als alles instort, bouw op je-zelf (Eva Jinek). Een relatie is moeilijker te onderhouden dan een carrière, en woede is beter dan verdriet (Maxim Hart-man). Een vete met iemand waar je ooit

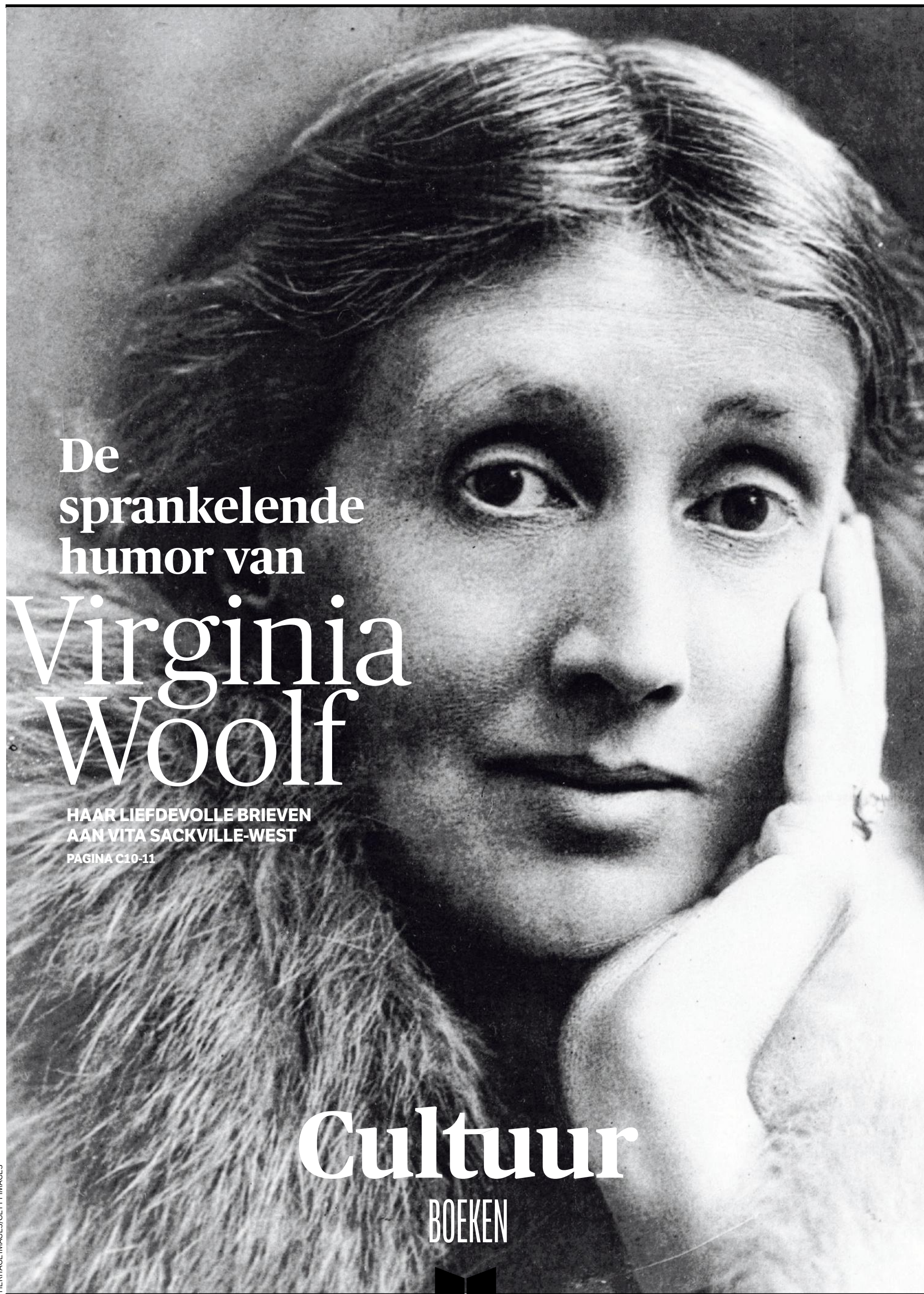
*Ben je een goede
slaper, of een
piekeraar in de nacht?*

gek op was, is armoedig (Hedy d'Ancona). Behandel je lichaam als een kroeg in plaats van een tempel (Hans Klok). Ga voor een relatie op zoek naar een 'nor-maal' iemand (Simone Weimans). Vluch-ten doe je voor de *reality* (Najib Amhali). Niemand heeft rust, het leven is een pro-ces (Freek de Jonge). Soms ben je onder-weg naar iets maar weet je nog niet wat 'het' is (Pepijn Lanen).

De een overwon een dodelijke ziekte, de ander een verslaving. Weer een ander verloor een kind. Of een carrière, en kreeg die daarna toch weer terug. Ik verzamel alle verhalen, kijk dan even naar binnen. Langzaam vind ik mijn schaterlach terug. Want soms eet je mayonaise met twee vin-gers uit een pot (Paul de Leeuw). En na zo veel afleveringen, voelt mijn eigen leven eindelijk best wel kalm.

Sezen Moeliker vervangt deze week Frits Abrahams.

Achterpagina.

De
sprankelende
humor van
Virginia
Woolf

HAAR LIEFDEVOLLE BRIEVEN
AAN VITA SACKVILLE-WEST
PAGINA C10-11

Cultuur

BOEKEN

ZAP

Caroline van der Plas bij 'Pauw en De Wit'.
BEELD BNNVARA

Sneeuw, geopolitiek en warrige verhalen

Caroline van der Plas kon zich wel wat voorstellen bij de gedachte die oud-recherche chef Sander Schaepman tijdens Oudjaar was overvallen. „Als mensen met vuurwerk schieten, waarom wordt daar niet op teruggeschoten?” had hij op Radio 2 gezegd. Dat er dan slachtoffers konden vallen, was wel jammer, maar het zou dan wel stoppen. Bovendien, je kon je afvragen hoe erg dat was bij dit soort mensen, aldus Schaepman. Dat was dus wel iets waar de leider van de BBB zich in kon vinden aan tafel bij *Pauw & De Wit* (NPO1). Maar, zo stelde ze gerust, „je hoeft natuurlijk niet op iedereen te schieten die een vinger opsteekt”.

Dat volgens de politie het aantal incidenten lager had kunnen zijn als het vuurwerkverbod dit jaar al was ingegaan, vond ze onzin. Nee, ze had geen spijt van haar motie in april waardoor het vuurwerkverbod nog niet inging. „Je mocht al bijna niks in Nederland, alleen wat siervuurwerk”. Toen Van de Plas werd onderbroken door Nine Kooiman, voorzitter van de Nederlandse Politiebond, omdat haar betoog realiteitszin ontbeerde, grimlachte ze geërgerd. Niemand aan tafel leek chocolade te kunnen maken aan Van der Plas' warrige verhaal over strengere straffen maar met behoud van vuurwerk. Lijsttrekker 50PLUS Jan Struijs was helderder: volgens hem waren in Nederland vergelding en handhaving „vieze woorden”.

Even daarvoor waren de gemoederen over hetzelfde onderwerp bij *De Oranjewinter* (SBS6) een stuk minder hoog opgelopen. Iedereen was het met elkaar eens, en handhaving en vergelding waren daar helemaal geen vieze woorden. Een maand celstraf leek ze redelijk voor het slaan van een agent.

Ook over de houding van de VS maakten ze zich bij *De Oranjewinter* minder druk. Amerikakenner Raymond Mens legde uit dat de EU juist blij moest zijn met het enteren van de olieschepen: „Eindelijk laat Trump spierballen aan Poetin zien”. En de ontvoering van Maduro en veertig doden in Venezuela waren voor wie de geschiedenis kende eigenlijk erg mild. Niemand maakte zich veel zorgen. Mens had dan ook gewoon een piemel van sneeuw gebouwd.

Bij Tim de Wit hoopten oud-militair Mart de Kruif en journalist Stefan de Vries juist op meer spierballen van Europa. Militairen naar Groenland sturen was een signaal, of alle Amerikaanse ambassadeurs in Europese hoofdsteden op het matje roepen. „Het was nu een beetje zoals er eerst op Hitler werd gereageerd”, aldus De Kruif, die vervolgens filosoof Hannah Arendt citeerde over de afwezigheid van vrienden. De politici aan tafel hadden geen mening. Struijs begon nog aan een onsamenvattend verhaal over wie hij had gesproken en dat Maduro een narco-boef was, maar raakte verstrikt in wat hij wilde zeggen. Van der Plas deed niet eens een poging. Dat het in *De Oranjewinter* allemaal gemoedelijker was, kwam wellicht omdat ze het in de studio hadden laten sneeuwen, waardoor alle gasten de rest van de uitzending erbij zaten alsof ze een aanval van roos op hoofd en schouders hadden.

Want over sneeuw ging het ook overal. RTL5 had de reality-serie *Schiphol Airport* waarbij Floor de grondmanager verklaarde: „Schiphol heeft iets magisch”. De vrolijke realityreeks had niet op een slechter moment uitgezonden kunnen worden. Dan was National Geographic beter afgesteld, daar werd in *Toronto Airport Uncovered* getoond hoe tijdens enorme sneeuwstormen met sneeuwschuifblazers in een kwartier de baan schoon werd geveegd. Het geheim van de vrouw op de sneeuwblazer? „Je blaast de sneeuw met de wind mee”. Had-den ze die wijsheid maar bij Schiphol gehad, dan was er geen man geweest die voor de camera zijn middelvinger opstak met de mededeling „Dit is voor de KLM”. Wel fijn voor deze man dat we niet op iedereen gaan schieten die een vinger opsteekt.

Toef Jaeger

IN HET NIEUWS

Op TikTok dansen Maduro en Trump vrolijk in joggingpak

MADURO-MEMES Op de sociale media dansen Maduro en Trump in joggingpak. Past dat wel bij de ernst van de situatie?

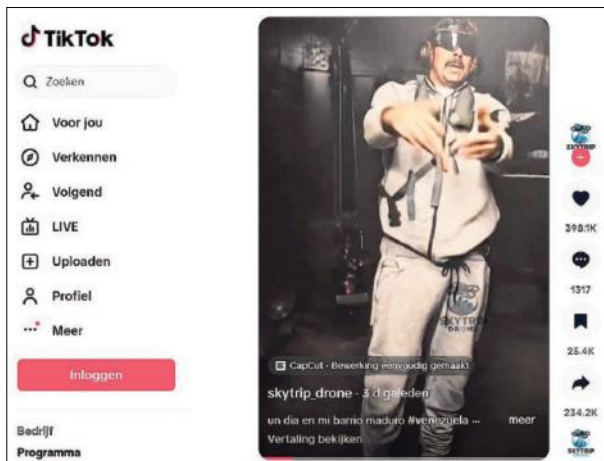
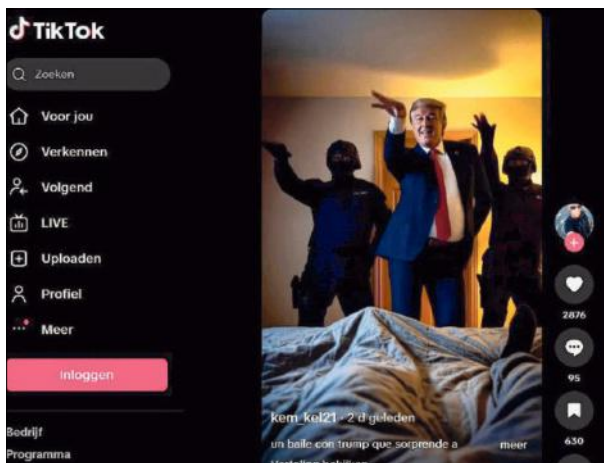
Esther Elligens

AMSTERDAM

Schuddend met armen, billen en heupen danst de Venezolaanse president Nicolás Maduro op TikTok. Hij playbackt het nummer 'Chanel' van zangeres Tyla: 'How you say you love me? You ain't put me in Chanel'. Is dit echt, vraagt een user. „AI is getting crazy”, zegt de ander.

2026 was nog nat achter de oren toen de Amerikaanse president Donald Trump Venezuela binnenviel om president Nicolás Maduro en diens vrouw gevangen te nemen. Een schending van het internationaal recht, zeiden rechtsdeskundigen. De wereld is onveiliger geworden, waarschuwde de Verenigde Naties. Maar wat gebeurde er op sociale media? Daar dansten Maduro en Trump alsof er niets aan de hand was. Losjes gekleed. In joggingpakken.

Vooral de foto waarop de gevangengenomen Maduro wordt vervoerd op het Amerikaanse aanvalsschip USS Iwo Jima bleek hierbij tot de verbeelding te spreken. Maduro draagt hier een noise-canceling koptelefoon, een zwarte oversized skibril, een grijs joggingpak en houdt een klein, verkreukeld flesje water in zijn handen.

Screenshots van TikTok, met AI-beelden van dansende Trump en Maduro.

Binnen no time dook hij overal op sociale media op in diezelfde outfit. Vrijwel altijd dansend. Achter een draaitafel, waarbij de beschermende koptelefoon uit de arrestatiefoto ineens dienstdoet als dj-headset. Of synchroon bewegend met Trump in de Oval Office. Maduro in grijs joggingpak, Trump broederlijk achter hem in een blauw exemplaar. Ook een oudere video van Maduro's overwinningssdans - in een blauw joggingpak - tijdens een publieke bijeenkomst, opgenomen enkele weken vóór zijn arrestatie, gaat opnieuw rond. In weer een andere video ligt hij in zijn grijze sweatsuit in bed, als Trump ineens grijzend en dansend aan zijn voeteneind verschijnt.

Wat is menselijker dan het dansende lichaam van een wrede machthebber, in nietszeggend grijs?

Is het Maduro of zijn joggingpak dat hier een hoofdrol speelt? Zijn grijze sweatsuit houdt in ieder geval de gemoederen opvallend bezig. Online verschenen collages waarin zijn outfit tot in detail werd uitgesplitst, inclusief prijzen per kledingstuk, zodat het pak, in theorie, door iedereen was na te bestellen.

Het Nike techfleece-pak dat Maduro draagt, was al langer populair, vooral onder jongeren, maar sinds de arrestatiefoto viral ging, pakte de zoekterm binnen enkele uren op Google. Volgens verschillende media was het pak, met na-

me in grotere maten, snel uitverkocht. Een Nike Factory Store in Lelystad bevestigde aan RTL dat het niet meer op voorraad was. Anderen zeiden juist dat de Nike Tech Suit juist hopeloos uit de tijd is.

De populaire Amerikaanse podcaster *Throwing Fits* postte een meme van Maduro in zijn sweatsuit op hun Instagram met de tekst 'so-meone didn't get the memo, we moved on to quarter zips'. Het techfleece-pak ging namelijk zelf, onafhankelijk van Maduro, eind vorig jaar ook al viral, toen jonge mannen massaal online postten dat ze hun polyester joggingpakken inruilden voor de stijlvollere en volwassener quarter-ziptruien.

Binnen enkele uren werd een illegale ontvoering met wereldwijde gevolgen daarmee gereduceerd tot een meme. Dankzij AI zien we twee machthebbers in gecompromitteerde houdingen, op de dansvloer of zelfs in hun slaapkamer. Al is het op zichzelf niet nieuw dat groot wereldnieuws en politieke leiders aanleiding zijn voor online absurditeit. Zoals na de woordenwisseling tussen Trump en Zelensky in het Witte Huis vorig jaar, of na de ontmoeting van Poetin en de Franse president Macron aan de extreem lange tafel in het Kremlin in 2022.

En ook dansende autoritaire leiders zijn het internet niet vreemd. Kim Jong-un, Poetin, Saddam Hussein, Narendra Modi: wie daar zin in heeft, kan online dagenlang naar hun dansjes kijken.

Absurdistische lichamen

De vraag dringt zich op of die lichtheid niet wringt met de ernst van de situatie. Toch blijkt absurdisme juist vaak een manier om met overweldigende gebeurtenissen om te gaan. Absurdisme ontstaat wanneer bijvoorbeeld gedrag of een beeld niet past bij wat er op het spel staat. Het lichaam is hier een uitstekend vehikel voor. Want wat is er absurder, en menselijker, dan het dansende lichaam van een wrede machthebber, gehuld in een nietszeggend grijs joggingpak?

Cultuurtheoreticus Michail Bachtin beschreef al hoe macht in carnavaleske vormen tijdelijk kan worden ontregeld. Hiërarchie kan dan plaatsmaken voor lichamelijke heid en ernst voor de lach.

Er gaan heus ook iets serieuzere memes viral. Zoals een scène uit 2019 van de serie *Jack Ryan*, waarin hoofdpersoon Jack Ryan, gespeeld door acteur John Krasinski, in een collegezaal uitlegt waarom een staat als Venezuela, rijk aan olie en mineralen en strategisch gelegen nabij de Verenigde Staten, een potentiële bron van internationale instabiliteit vormt. En waar in hij dus, volgens sommigen, de geopolitieke gebeurtenis van 2026 zou hebben voorspeld. Foto's van Krasinski zelf circuleerden vorig jaar eveneens volop op sociale media. In grijze sweatpants. Maar dat terzijde.

Millie Bobby Brown als Eleven in het vijfde en laatste seizoen van *Stranger Things*. BEELD NETFLIX

Einde 'Stranger Things' krijgt geen 'Game of Thrones'-achtige afrekening

ONLINE BEOORDELINGEN De makers van hitserie *Stranger Things* waren bang dat hun slotseizoen net zo hard zou worden aangepakt als *Game of Thrones*. Dat valt mee, al komen ze er niet helemaal zonder kleerscheuren vanaf.

Thijs Schrik en Yordi Dam

AMSTERDAM

Als we maar niet zo hard worden aangepakt als *Game of Thrones*. Die gedachte zat volgens acteur Finn Wolfhard bij iedereen in het hoofd tijdens het maken van de laatste reeks *Stranger Things*. „Ik denk dat iedereen zich behoorlijk zorgen maakte”, vertelde hij dit najaar in *Time* over mogelijke online reacties op het einde van de Netflix-megahit. Vernietigende commentaren zoals die op het einde van *Thrones* zouden een nachtmerriescenario zijn. Die epische fantasyserie, beroemd geworden door bloedbaden, werd vooral na de slotaflevering afgeslacht op sociale media en internetfora.

Een week na de lancering van de 125 minuten durende slotaflevering 'The Rightside Up' kunnen Wolfhard en makers Matt en Ross Duffer opgelucht ademen. Als we kijken naar beoordelingen van stemmers op de grote film- en seriedatabase IMDb (Internet Movie Database) is van een *Game of Thrones*-achtige afrekening onder de fans geen sprake. Niet dat de gebroeders Duffer er volledig zonder kleerscheuren vanaf zijn gekomen. Het vijfde en laatste seizoen van de sciencefiction-horrorserie krijgt een ogenschijnlijk prima cijfer: een 7,9 (op basis van 642.000 stemmen). Absoluut geen schande, maar wel een stuk lager dan de eerdere seizoenen.

Als je inzoomt en naar de beoordeling van losse afleveringen kijkt, blijkt dat de daling dit seizoen vooral door één aflevering komt: 'The Bridge'. Maar of dat daadwerkelijk met de kwaliteit te maken

heeft, is zeer de vraag. In deze aflevering komt een van de hoofdpersonages namelijk uit de kast.

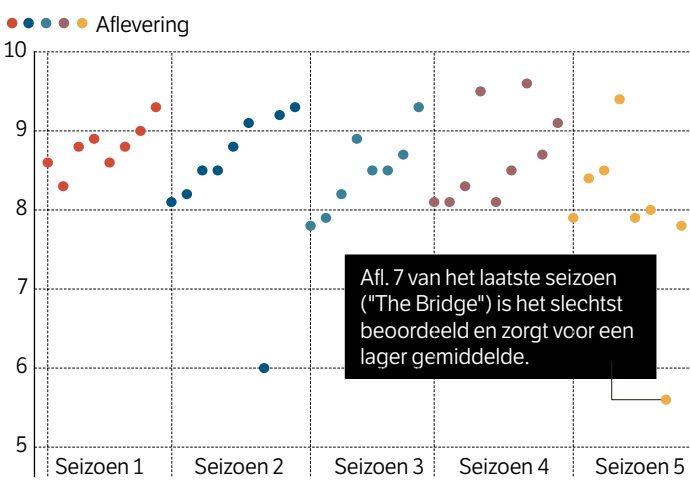
Deels lijkt er hier sprake van *review bombing*, een bewuste poging om de scores van specifieke films of series zo ver mogelijk omlaag te halen. Daar zijn veel voorbeelden van bij films, series en games, vaak van franchises als Star Wars, Marvel en Lord of the Rings. Het gaat dan meestal over titels met belangrijke rollen voor personages die queer, vrouw of niet-wit zijn. Tegenover vakblad *Variety* liet Matt Duffer weten dat de negativiteit en homofobe reacties hem en zijn broer toch verbaasden, omdat de serie er volgens hem al bijna tien jaar naartoe had gewerkt. „Ross en ik zijn veel dingen, maar subtiel zijn we zeker niet.” Een luchtige reactie, waarschijnlijk ook om de angel zo snel mogelijk uit de situatie te halen.

Geen afgang

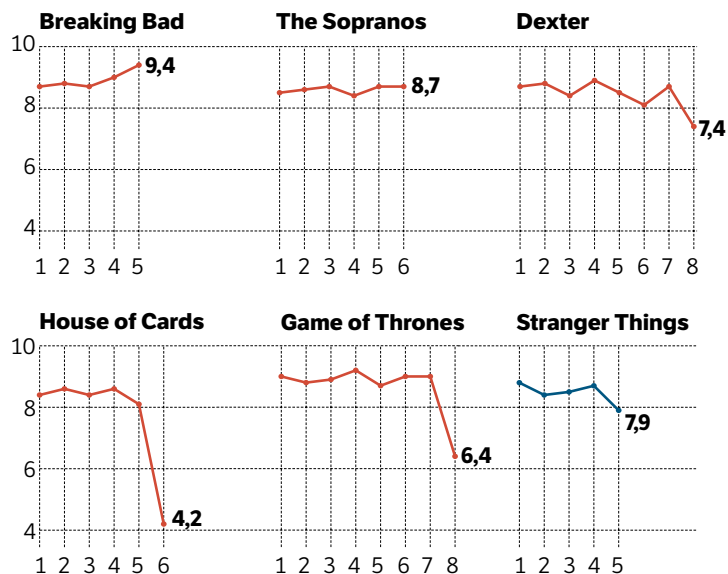
Publieksscores van IMDb en recensieplatform Rotten Tomatoes zijn dus zeker niet volledig objectief. Wel geven ze over het algemeen een goede indicatie van de ontvangst. Het seizoen wordt door de media, waaronder *NRC*, ook minder goed ontvangen dan de voorgaande reeksen. Dat gebrek aan subtiliteit, de overvloed aan personages, het langdurige rekken van afleveringen en de manier waarop de Duffers toch vooral proberen te pleassen val onder recensenten en sommige fans minder goed. Maar over het algemeen lijken die fans niet ontevreden, tonen de bredere IMDb-data. Ook op het populaire sociale filmplatform Letterboxd krijgt de slotaflevering over het algemeen prima scores. De zoge-

Beoordeling *Stranger Things* t.o.v. andere series

Beoordelingen *Stranger Things*-afleveringen op IMDb, per seizoen

Gemiddelde beoordeling op IMDb, per seizoen, selectie van zes series

NRC 070126 / YD / Bron:IMDb via RatingGraph

noemde 'audience score' op Rotten Tomatoes ligt wel weer lager.

Het werd in elk geval geen afgang, zoals het oorspronkelijke slot van de serie *Dexter* dat bijvoorbeeld wel was. Daarin onsceneerde seriemoordenaar Dexter Morgan zijn dood en begon hij een nieuw leven als houthakker. Enige rehabilitatie kwam er later via spin-offs zoals de vervolgserie *Dexter: Resurrection*. Iets wat naar alle waarschijnlijkheid niet zal gebeuren met *House of Cards*, een serie die na plotseling ontslag van Kevin Spacey wegens beschuldigingen van grensoverschrijdend gedrag, zonder hoofdrolspeler verder moest en haastig naar het einde struikelde: het vijfde seizoen kreeg nog een 8,1, het zesde en laatste seizoen kelderde naar een 4,2.

De al aangekondigde spin-off van *Stranger Things* zal vast ook nog veel kijkers krijgen, net zoals *Game of Thrones*-serie *House of the Dragon* (de derde spin-off van die franchise, *A Knight of the Seven Kingdoms*, begint op 19 januari). En dat terwijl het slotseizoen van *Thrones* eindigde met een magere 6,4. In de IMDb-lijst met scores voor de beste series ooit staat die serie op een dertiende plek. Bovenaan die lijst staat *Breaking Bad*, een iconische misdaadserie die per seizoen een betere waardering kreeg. Dat slotseizoen eindigde met een 9,4. Dat is nog een stuk hoger dan een andere ultieme serieklassieker: *The Sopranos*.

De gebroeders Duffer zullen voor nu blij zijn dat de druk van de ketel is en zich gaan richten op hun volgende grote uitdaging: bioscoopfilms maken voor Netflix-ri-vaal Paramount.

MICHEL KRIELAARS

Een Duits museum voor Anton Tsjechov

Sommige dingen zijn moeilijk te veranderen. Zoals het bordje aan het balkon van kamer 106 van het voormalige Hotel Sommer in het Zuid-Duitse kuuroord Badenweiler. Nog altijd valt daarop te lezen: ‘Hier woonde Anton Tsjechov in juli 1904’, terwijl er eigenlijk zou moeten staan: ‘Hier stierf Anton Tsjechov op 15 juli 1904’. Maar in Badenweiler was sterven taboe. Niet voor niets werd het lijk van Tsjechov in een wasmand het hotel uit gesmokkeld om zo snel mogelijk naar het dichtstbijzijnde treinstation te worden gebracht. Daar belandde het in een koelwagon, waar op ‘Oesters’ stond geschilderd. De dode schrijver verkeerde overigens in gezelschap van een even dode Russische generaal. Bij aankomst in Moskou leverde dat een Tsjechoviaanse scène op. Want toen beide doodskisten werden uitgeladen liepen de duizenden Tsjechov-fans, die hun held stonden op te wachten, achter de generaal aan, die door een militaire kapel naar zijn graf werd begeleid.

Ik bezocht Badenweiler voor het eerst in de zomer van 2004, toen ik er verslag deed van de viering van Tsjechovs honderdste sterfdag. Geschokt was ik toen door het wegmofelen van zijn dood. In januari 2026 ben ik er weer. Het kuuroord is uitgestorven. De Cassiopeia Thermen bieden hoogstens soelaas aan wat bejaarde, kettingrokende Russinnen.

En toch is er vooruitgang in Badenweiler. Dat merk ik als ik opnieuw voor het balkon van Tsjechovs sterfkamer sta. Want in het kleine plantsoen voor dat balkon is een ander bordje geplaatst, dat de waarheid omtrent zijn dood niet omzeilt. Ook staat er een grote bronzen meeuw en is er een kersenboom geplant, een knipoog naar twee van zijn toneelstukken.

Gerechtigheid is er als ik het straatnaambordje lees: Anton Tsjechov Plein staat erop

Gerechtigheid is er als ik het straatnaambordje lees bij de zij-ingang van het hotel. Anton Tsjechov Plein staat erop. Weliswaar is het plein niet meer dan een parkeerhaventje, maar toch. Het biedt toegang tot een nieuw, klein museum in een zijvleugel van het stadhuis met als naam het Literaire Museum Badenweiler ‘Anton Tsjechov Salon’.

Binnen beland ik in een hypermoderne tentoonstelling, waarin het leven van de schrijver in woord en beeld uit de doeken wordt gedaan. In een vitrine ligt ook zijn brilletje, dat ik in 2004 zag in een hoekje van het lokale Kurhaus. Daar had de onvolprezen slavist Heinz Setzer een kleine tentoonstelling gewijd aan de schrijver. Het nieuwe museum is een bekroning van zijn inspanningen om Tsjechov hier levend te houden.

De moeizame betrekkingen tussen Duitsland en Rusland verstoren dit eerbetoon geenszins. Al had het heel goed anders gekund. Want in 2014, toen de oorlog in Oekraïne net was uitgebroken, kreeg Badenweiler van het Zuid-Russische Rostov aan de Don een bronzen Tsjechov-buste cadeau van zo’n twee meter hoog. Het gemeentebestuur besloot het niet op straat te zetten, maar in de hal van het nieuwe museum in aanbouw, zodat het niet door anti-Russische vandalen vernield kon worden. Zoiets gebeurde wel in de Eerste Wereldoorlog, toen Tsjechovs buste werd omgesmolten, die sinds 1908 in het kuurpark stond.

Een beeld van een schrijver uit het land van de vijand hoorde niet thuis in Badenweiler. Gelukkig denkt men er nu anders over. Want Tsjechov, die briljante analyticus van de menselijke verhoudingen, schreef wereldliteratuur en is daardoor van iedereen.

‘Poëzie kan de mens spiegelen en tegelijkertijd troosten’

INTERVIEW NISRINE MBARKI BEN AYAD DICHTER DER NEDERLANDEN

Nisrine Mbarki Ben Ayad treedt per 1 februari aan als nieuwe Dichter der Nederlanden. Ze is gekozen vanwege haar verfrissende en verdiepende geluid. „Ik zal geëngageerd schrijven, maar op een menselijk niveau, zonder de gebeurtenissen letterlijk te benoemen.”

Door **Thomas de Veen**

Toen Nisrine Mbarki Ben Ayad gevraagd werd om twee jaar lang de titel Dichter der Nederlanden te dragen, ging ze te rade bij haar beste vrienden.

„Het duurde wel even voordat ik volledig besepte dat deze eer mij nu toekomt en het accepteerde. Ook omdat ik, als ik iets doe, er honderd procent voor ga, niet een beetje. Dan weet ik: dan moet ik ook alle consequenties dragen, als iemand die liever in de schaduw staat dan in de schijnwerpers. Maar toen zei een van m’n beste vriendinnen: ‘Dit gaat niet om jou. Het gaat om je poëzie, en om wat wij zijn, wat Nederland is op dit moment.’ Toen dacht ik: ik kan doen wat ik het liefst doe, poëzie schrijven, en ik mag het doen voor mijn land. En het gaat hierom.” Ze drukt haar hand op haar dichtbundel, die voor haar op tafel ligt in een Amsterdams café. „Om de poëzie.”

Nisrine Mbarki Ben Ayad (Tilburg, 1977) publiceerde tot nog toe een theatertekst, een dichtbundel, *Oeverloos* (2022), en daar kwam afgelopen najaar haar eerste roman *Kookpunt* bij - en een zevental vertalingen van poëzie en theaterteksten uit diverse talen. Genoeg om de selectiecommissie te overtuigen die haar voordroeg als de nieuwe Dichter der Nederlanden. „Als dichter die de complexiteit niet schuwt maar juist omarmt, biedt Mbarki Ben Ayad in deze tijd een verfrissend en verdiepend geluid”, aldus het comité, dat haar typeerde als „een dichter die zowel kritisch als verbindend is, die een spiegel durft voor te houden en daarvoor de taal effectief weet in te zetten”.

Voordat ze haar poëzie zal laten klinken - op 1 februari wordt ze in de Amstelkerk in Amsterdam feestelijk geïnaugureerd - staat ze nu zelf even in de schijnwerpers. Wie is zij, waar komt ze vandaan, en waar gaat ze naartoe?

„Het is niet zo dat de ene wereld meer waard is dan de andere wereld, zoals de buitenwereld je wil doen geloven als je opgroeit als Nederlands kind van kleur - ik ben eind jaren zeventig in een totaal witte omgeving geboren uit Marokkaanse ouders. Het Sinterklaasfeest en het Offerfeest zijn allebei deel van wie ik ben. Als je in al die verschillende werelden leeft, groei

je die ervaring al had gehad als lezer?”

„Nee, tot dat moment waren lezen en schrijven gescheiden dingen. Wat ik in die notitieboekjes schreef, was een soort denken op papier. Niet op een dagboekachtige manier, daar heb ik nooit wat in gezien: opschrijven wat er al was, waarom zou je? Ik ging altijd een stap verder, voegde iets toe. Bij mij kon de kat een gesprek voeren met de muizen in de keuken, of ik schreef aan Juliette Binoche, die ik in een film had gezien, en liet haar terugpraten. Dan werd het interessant, want het beperkte zich niet meer tot de realiteit, of tot één perspectief of visie.”

„Misschien niet in die concepten, maar het stond daar toch ook niet heel ver vanaf. Want onder dit alles ligt mijn fascinatie voor de vraag wat realiteit is, waar ik als kind al erg mee bezig was. Met: wat is werkelijkheid? En is de werkelijkheid, zoals ik hem ervaar, de werkelijkheid of een werkelijkheid? En wie beslist dat dan?”

„Ik denk dat ik het zo kan uitleggen: ik ben een reiziger, iemand die op veel plekken in de wereld heeft geleefd en gewoond en daardoor verbonden is met diverse delen van de wereld. Ik ben geboren en opgegroeid in Brabant en heb als kind een paar jaar in Marokko gewoond, tijdens mijn basisschooltijd woonde ik bij mijn grootouders in Marrakesh. Daarna kwam ik weer terug en ging ik naar de middelbare school in Den Bosch. Daarnaast speelt de koloniale geschiedenis een rol in mijn familie. Zoals voor vele Nederlanders met een diverse achtergrond.

„Die verschillende geschiedenissen en werelden maken allemaal deel uit van wie ik ben geworden, elke taal geeft je toegang tot een andere wereld en mijn wereld bestaat uit vele talen. De meerderheid van de wereldbevolking is niet eentalig, en ik wil ook niet gereduceerd te worden tot een cultuur, opvatting, wereldbeeld of taal. Ik geloof dat taal een archief van herinneringen is, in mijn geval bestaat dat archief uit zes talen - dat zijn naast het Nederlands ook Darija (Marokkaans-Arabisch), Tasjellhit (een Amazigh dialect), Frans, Engels en klassiek Arabisch. Zoals de filosoof Ngg zegt: ‘The more languages you speak, the more possibilities you have for seeing and relating to the world.’

„Het is niet zo dat de ene wereld meer waard is dan de andere wereld, zoals de buitenwereld je wil doen geloven als je opgroeit als Nederlands kind van kleur - ik ben eind jaren zeventig in een totaal witte omgeving geboren uit Marokkaanse ouders. Het Sinterklaasfeest en het Offerfeest zijn allebei deel van wie ik ben. Als je in al die verschillende werelden leeft, groei

Dat gevoel kende je misschien doordat

je op met dat besef van multipliciteit - een lelijk woord, veelvoudigheid, meervoudigheid.”

Was dat iets fijns, iets positiefs?

„Het heeft me in elk geval geleerd dat ik niet hoefde te kiezen. Als je meerdere achtergronden hebt, meerdere talen spreekt, dan moet je plek zoeken in een homogene, monolinguale samenleving die een norm oplegt. Voor mij is het nooit een optie geweest om delen van mezelf weg te cijferen of te ontkennen. Maar je kunt ook trouw blijven aan wie je bent en tegelijk leven in meerdere werelden en daar de schoonheid van inzien. Ik ben er in al mijn talen, achtergronden, rollen en complexiteiten, want dat is hoe de wereld is. Het Nederlandse systeem is niet gebouwd op deze rijke multipliciteit.”

Speelde het schrijven daarin een rol?

„Ja, het scheppen van die werkelijkheid werkte voor mij als het erkennen van die meerdere werelden. Schrijvend kon ik doen wat ik wilde, daar konden personages meertalig zijn, daar hoefde ik niet te bepalen wie precies de verteller was en was uniciteit geen issue maar een tool. Literatuur is per definitie een discipline die de dominante narratieven uitdaagt, en zeker mijn schrijven.”

In 2003, als student, stuurde ze gedichten in voor de El Hizjra Literatuurprijs, voor onontdekte literaire talenten met een Arabische achtergrond, en won. Ze werd benaderd door uitgevers die weleens kennis wilde maken - maar voor een boek was de tijd nog niet rijp, vond ze. In de jaren die volgden vervulde Nisrine Mbarki Ben Ayad talloze functies in het literaire veld, achter de schermen. Ze werkte als literair vertaler, als programmamaker bij literaire festivals, als docent, ze vervulde adviseursrollen, nam zitting in jury’s en commissies - ze werkte fulltime, werd moeder.

Vier jaar geleden verscheen *Oeverloos*. „Omdat ik toen wist dat ik het op mijn voorwaarden kon. Ik publiceer alleen werk waar ik zelf tevreden over ben en waarvan ik denk dat het iets toevoegt aan het bestaande literaire landschap. En ik heb totaal geen haast,

Toni Morrison debuteerde op haar eenenveertigste.”

En nu dan Dichter der Nederlanden. Hoe ga je dat op jouw manier doen?

„Door poëzie te schrijven - het gaat om het werk en dat gaat niet om mij, want ik acht de poëzie heel hoog. Poëzie is de kunstvorm die de mens kan spiegelen en tegelijkertijd troosten, het is de minst commerciële kunstvorm en het is steeds de poëzie waar mensen naar grijpen in grote crisis, bij een overlijden, een ramp, en als er een kind wordt geboren. Het onverklaarbare, onhoorbare, onzegbare, dat vangt poëzie in een andere vorm. Ik weet niet hoe het werkt, maar ik kan het herkennen als het er is en ik kan voelen of het gelukt is. Als ik voor die kunstvorm de ambassadeur mag zijn, vind ik dat een privilege dat niet vanzelfsprekend is, ik zal het ambt volwaardig en naar eer dragen.”

Schrijf je een gedicht als het nieuwe kabinet op het bordes staat?

„Ik zal nooit een gedicht schrijven met de naam van een politicus erin. Ik zal geëngageerd schrijven, maar op een menselijk niveau, zonder de gebeurtenissen letterlijk te benoemen. Als er een oorlog uitbreekt, zal ik niet over die oorlog schrijven, maar de oorlog zal in het gedicht zitten. Want wanneer het superexplicit wordt, sluit het heel veel andere dingen uit. Gaat het over oorlog, dan gaat het ook over de oorlog in Soedan, en die in Oekraïne en de oorlog die gewone mensen in de VS voeren tegen de ICE, en de oorlog die dakloze kinderen voeren tegen armoede, want dat is ook oorlog. Dat ene moment in onze geschiedenis is maar een voorbeeld, van iets groters - en als ik alleen dat moment benoem, sluit ik al het andere uit. Dat wil ik niet. Want mijn leed is jouw leed, ons leed is ook andermans leed.”

Wordt het dan niet... vaag?

„Oh, maar ik zal concreet zijn! In mijn dichtbundel schrijf ik: ‘in mijn woonkamer hangt een zwart-witfoto van twee jonge mensen begin jaren zeventig’, concreet maar niet specifiek, zodat iedereen daar zijn eigen beeld bij zal vormen. Mijn werk is gelaagd, maar is altijd in eenvoudige, toegankelijke taal geschreven. Ik zal op een manier schrijven dat mensen echt wel weten waarover het gaat en dat betekent misschien ook dat een Syrische vluchteling zich ermee kan verbinden, en mijn oude Brabantse buurmeisjes Esther en Petra. En mijn Palestijnse en Amerikaanse vrienden of Oekraïense collega’s, die kunnen denken: dit gebeurt ook bij ons. Zeven mensen zullen zeven verschillende versies van het gedicht lezen en ik schrijf al die versies, voor al die lezers. Dat is voor mij de kracht van poëzie, die meervoudigheid.”

De best verkochte boeken

1
Chloe Dalton:
Een haas in ons huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (-)

2
Annejet van der Zijl:
De zwevende wereld.
Hollands Diep,
352 blz. € 26,99 (1)

3
Dan Brown:
Het ultieme geheim.
Luitingh-Sijthoff,
766 blz. € 29,99 (3)

4
David Szalay:
Het vlees.
Nijgh & Van Ditmar,
296 blz. € 23,99 (-)

5
Barbara Stok:
Wat is goed leven?
Nijgh & Van Ditmar,
143 blz. € 22,99 (2)

6
Derk Sauer:
112x Derk.
DPG,
280 blz. € 22,99 (-)

7
Charie Mackesy:
Onthoud dit altijd.
KokBoekencentrum,
132 blz. € 17,99 (4)

8
Paulien Cornelisse:
In het kort.
Eigen beheer,
416 blz. € 23,50 (6)

9
Dirk De Wachter:
Wachten, een levenshouding
Lannoo,
168 blz. € 24,99 (-)

10
Geert Mak:
Wisselwachter.
Atlas Contact,
624 blz. € 36,99 (9)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS **ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BRED), PAAGMAN (DEN HAAG), SPIJKERMAN (EINDHOVEN), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)**

Een boek waarin de eerste lelijke zin pas op pagina 397 staat

COLUMNS Sylvia Witteman schrijft meesterlijk over het dagelijks leven. De associatieve uitweiding is haar fort, ze kent de geheimen van de onverwachte woordkeuze en zet bij de zelfspot even de turbo aan.

Door **Arjen Fortuin**

Simon Carmiggelt krijgen we nooit meer terug, maar gelukkig hebben we Sylvia Witteman nog. De columnist verhuisde begin vorig jaar na 25 jaar de *Volkskrant*, naar *Het Parool* - de Amsterdamse krant waar de 38 jaar geleden gestorven (ja, we worden oud) Carmiggelt sindsdien onvervangbaar is gebleven. Die overstap is prettig voor de lezers van *Het Parool*, maar ook voor de rest van Nederland, want een en ander is voor haar uitgeverij aanleiding geweest om kort na elkaar twee boeken uit te brengen: *Léés dat boek* (met stukjes over boeken) en *Maar dan heb je ook wat*, een keuze uit de ‘gewone’ columns door Mensje van Keulen. Samen negenhonderd pagina’s Witteman, schoon aan de haak; ongeveer de omvang van de door haar hevig bewonderde roman *Anna Karenina* van Tolstoj.

Niet dat Witteman, die haar werk met ijzeren consequentie aanduidt als ‘stukjes’, zich een Tolstoj waant. „Columns, zoals u weet, en dan zeker columns over alledaagsheden, gelden als een minderwaardig genre,” schrijft ze over een bundel van Martine Bijl. „Ze tellen niet mee in de literatuur. Maar dit bundeltje is een van de fijnste boeken die ik in maanden gelezen heb. Slechts een vakkundige enkeling kan zó schrijven dat je pas doorhebt dat je aan het lezen was als je het boek uit hebt.”

Voor Bijl kun je hier best Witteman lezen, zeker door dat terloopse ‘vakkundige’: Witteman gelooft niet in een heilige roeping tot het schrijverschap; en op het oog ook niet in heilige roepingen van enige andere orde. De lezer Witteman toont zich in de bundel een gretige omnivoor, die moeiteloos schakelt van een strenge bespreking van het Donald Duck Vakantieboek (‘driedubbele WTF nog aan toe; die Zwarte Jongens hebben opeens een zus!’) naar Tsjechov, Couperus of Knut Hamsun. Zoals een van haar leesvrezende zoons opmerkt, alsof hij zijn moeder heeft ontmaskerd als perfide valspellester: „Jij leest gewoon voor je plezier.”

Zo ook de Wittemanlezer. Wat dat betreft kun je in *Maar dan heb je ook wat* meteen je hart ophalen aan het al-

lereerste stukje, ‘Lunchen’ gaat over ‘het onderhouden van zakelijke betrekkingen’, dat altijd maar weer in de horeca moet gebeuren, met iets wat ze ‘zo’n man’ noemt. Zo komt terstond de dreiging van een onprofessionele belaging boven de zakenlunch te hangen.

Het werkelijke gevaar is de maaltijdsalade: „Een omvangrijk kreupelhout van uiteenlopend rauw gebladerte met als dieptepunt een vezelige prop alfalfa, dat schandelijk gewas met het mondgevoel van schaamhaar, bij uitstek geschikt voor het vullen van matrassen of de aanleg van een brandvrij plafond. Uiteraard een schalks op de bordrand gelegen Kaaps besje, zo’n schrompelig perkamenten lampionnetje met een oranje bolletje erin, wat op zich geen kwaad doet maar toch verdrietig maakt door zijn totale zinloosheid.”

Hier had ik ook de passage over de eendenborst (‘omgekomen in de kruitdamp van steranijs, koriander of dergelijke misplaatste kruiden’) of de ‘bijtende groothandelsbalsamico’ even willen aanhalen, maar dan moet u dat boek zelf maar kopen. Witteman eindigt met een waarschuwing voor de zakelijke afspraak rond borreltijd: „Over het algemeen word je de volgende morgen naakt, geboeid en geblinddoekt gevonden door een vroege wandelaar achter een struik in een troosteloze buitenwijk.” Alternatief: „Een nauwelijks minder noodlottige variant is dat je wakker wordt naast de zakenrelatie in kwestie. Die zichtbaar schrikt, want in het vale ochtendlicht valt zo’n oud wijf nog niet mee.”

De associatieve uitweiding is Wittemans fort. Ze kent de geheimen van de onverwachte woordkeuze (‘schalks’) en zet bij de zelfspot graag even de turbo aan (‘oud wijf’). Ook herinnert dit vroege stukje ons eraan dat Witteman is begonnen als eetschrijver, die zich in de loop der jaren aan levende have is gaan wijden. Dieren, familieleden en passanten op straat mogen zich in de meeste aandacht verheugen.

Geen mensenmens

In dat laatste openbaar zich overigens een verschil tussen Witteman en haar

FOTO GETTY IMAGES

grote voorganger. Waar Carmiggelt de overgrote meerderheid van de mensen die hij in zijn Kronkels opvoerde met grote mildheid portretteerde, is Witteman stellig geen mensenmens. Er sijpelt geregeld weerzin door haar beschrijvingen, zeker wanneer het gaat om jonge welgestelde Amsterdammers. En al helemaal wanneer deze zich te buiten gaan aan tuttig conformisme. Of het nu ouders zijn die hun zoontje dwarszitten bij het uitkiezen van een zinloze zwarte steen bij een marktkraampje, een jonge man die een dakloze belerend toespreekt of zeuren de mensen in het algemeen - de columnist moet er niets van hebben. („Ik zei niets, maar dacht van alles, waarin onder andere het woord ‘kutwijf’ voorkwam.”)

Vertrouwde kost voor de Wittemanlezer, die al jaren een stuk of drie van die ‘stukjes’ uit de krant kan knippen. Het grote voordeel van de achthonderd pagina’s die er nu liggen, is dat ze ook de mogelijkheid bieden om ze eens als geheel te lezen. Samen vormen ze in de eerste plaats een kruistocht tegen de orde-lijkheid, waar zeker ook morele orde-lijkheid onder valt. Met grote regelmaat keert Witteman zich tegen wat zij beschouwt als zinloos goed-foutdenken.

Je kunt de boeken ook lezen als een over vijftientwintig jaar uitgesmeerde autobiografie of als Wittemans eigen

Anna Karenina. Die roman is niet alleen een van haar eeuwige favorieten, maar ook de klassieker die begint met het omineuze ‘Alle gelukkige gezinnen lijken op elkaar, maar elk ongelukkig gezin is op geheel eigen wijze ongelukkig.’ En het gezinsleven is een van Wittemans hoofdthema’s. Voor u allerlei overspelige wanorde-lijkheden vermoedt: het gezin van Witteman maakt op mij een rommelige, maar overwegend gelukkige indruk. Van een graaf Wronski die de hoofdpersoon het hoofd op hol brengt, is dan ook geen sprake. Wel beschrijft de hoofdpersoon een ‘amourette [...] met een indertijd nogal spraakmakende Amsterdamse wethouder, bij welke gelegenheid ik de ambtsketen van de burgemeester om mijn nek had’, maar of dit een voorhuwelijks scène is, wordt niet duidelijk.

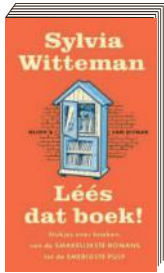
Het gezin bestaat uit een man (‘huisgenoot P’) een dochter en twee zoons, waarbij er de moeder veel aan gelegen is om zoetsappigheden te vermijden. Dat geldt ook voor de beschrijving van andere familieleden, zoals haar ‘oude vader’, een principieel recalcitrante man die een reeks kinderen verwerkte bij verschillende vrouwen, tot op zeer hoge leeftijd aan toe - een van de laatste columns in *Maar dan heb je ook wat* gaat over zijn overlijden, of eigenlijk over het regelgedoe dat onherroepelijk

volgt op de dood.

In de loop der jaren trekt het gezin naar Berlijn, Den Haag, de Verenigde Staten en Amsterdam. Vooral tijdens haar verblijf in de VS lijkt de auteur vol weemoed terug te denken aan de jaren die ze in Moskou doorbracht, de stad die verbeeldt hoe het leven in al zijn onvolmaaktheid geleefd zou moeten worden: „In Moskou, jaren eerder, placht een bevriende veearts kleine operaties aan mijn katten bij mij thuis op de keukentafel uit te voeren.”

Vieze grote pornosnor

In Amerika verwondert Witteman zich over de alomtegenwoordige politieke correctheid in haar kringen en in de columns die ze schrijft als ze eenmaal is teruggekeerd in Nederland, slaat die verwondering geregeld om in ergernis - waarbij het ook niet helpt dat ze het op Twitter regelmatig aan de stok krijgt met mensen die zich opwinden over door Witteman opgeworpen vragen als: hoe komt het dat er zoveel Marokkaanse vrouwen werken als apothekersassistenten? Het levert niet de beste stukjes op; Mensje van Keulen heeft er net wat te veel van uitverko- ren. Dan lees je in de eerste alinea over een bezoek aan het Rijksmuseum en betrap je je op de gedachte: als ze maar niet wéér gaat mokken over de betuttelende teksten op de bordjes.

Sylvia Witteman: Léés dat boek! *Stukjes over boeken, van de smakelijkste romans tot de smerigste pulp.* Nijgh & Van Ditmar, 384 blz. €17,50 ●●●●○

Sylvia Witteman: Maar dan heb je ook wat. *De beste columns, gekozen door Mensje van Keulen.* Nijgh & Van Ditmar, 544 blz. € 25,- ●●●●○

Sylvia Witteman. FOTO ELS ZWEERINK

TERUGLEZEN

‘Dit boek ontroert me nu meer dan ooit’

BERBER VAN DER WOUDE De oud-diplomaat en voorzitter van The Rights Forum herlas *La vie devant soi* (1975) dat is vertaald als *Een heel leven voor je*

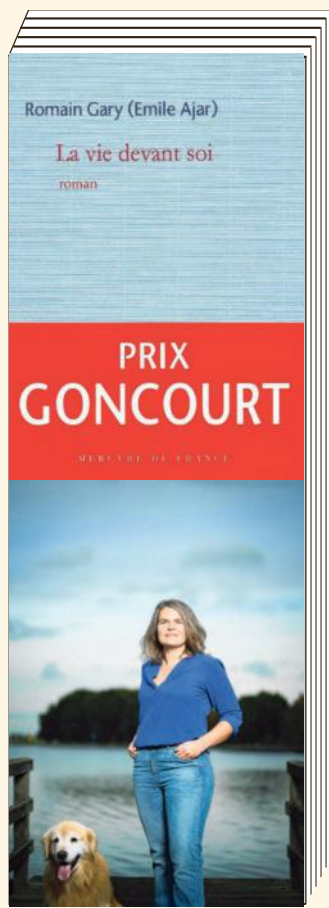
La vie devant soi van Romain Gary las ik voor mijn Franse leeslijst op de middelbare school toen ik een jaar of zestien was. Als kind woonde ik in Frankrijk, dus Frans ging me makkelijk af. In het boek zitten veel taalverhaspelingen, waarvan ik me kan voorstellen dat veel klasgenoten ze destijds niet oppikten. Door- dat ik de taal goed beheerste, begreep ik ze wel. Dat spel met de woorden maakte dat het verhaal me altijd zo is bijgebleven.

Het verhaal draait om Momo, een Algerijns jongetje dat op- groeit in de Parijse wijk Belleville bij madame Rosa, een voormalige sekswerker en Holocaustoverlevende. Zij vangt kinderen op van haar vroegere collega’s. Naarmate madame Rosa licha- melijk en geestelijk achteruit- gaat, neemt Momo steeds meer de zorg voor haar op zich. Je vraagt je af: wie zorgt er eigenlijk voor wie? Ik vond het op mijn zestiende een lief en zacht boek, dat eigenlijk over iets heel schrij- nends gaat.

Van de eerste lezing is me vooral de band tussen Momo en madame Rosa bijgebleven; ze zijn er voor elkaar aan in een wereld die hen grotendeels in de steek heeft gelaten. De tweede keer viel me juist de gemeenschap op waarin die twee leven. In het te- huis bestaat een informeel zorg- systeem, niet alleen tussen Rosa en Momo, maar ook met de an- dere kinderen en bewoners.

Het is een plek waar een ge- marginaliseerde kant van de sa- menleving samenkomt. Waar ik dat op mijn zestiende vooral zag als een omgeving vol ellende die ver weg was, zie ik nu ook de menselijke schoonheid ervan. Het verhaal is niet alleen rauw, maar ook liefdevol.

Ik ben grotendeels opgegroeid in Zeeland, in een extreem witte bubbel. Daardoor kwamen som- mige elementen uit het verhaal destijds simpelweg niet bij me binnen: ze maakten geen deel uit van mijn leefwereld. In de jaren daarna heb ik veel meer geleerd

over holocausttrauma en racis- me, die kennis heeft mijn blik op het boek veranderd.

Momo doet bijvoorbeeld uit- spraken over Afrikaanse mannen waarvan ik nu het racistische ka- rakter beter herken. Hij spreekt over ‘les Noirs’, een term die hij op straat heeft opgepikt. Dat komt niet voort uit bewuste vij- andigheid, maar uit aangeleerde vooroordelen, net zoals anderen die ook over hem hebben.

Verder ontroerde het boek me meer dan ooit. Een van de mooi- ste passages blijft die waarin ma- dame Rosa stervende is en Mo- mo tot het einde voor haar zorgt. De overgang van leven naar dood wordt nergens expliciet be- noemd en juist dat maakt het zo ontroerend. Momo blijft zorgen, zelfs als zij er al niet meer is. Dat raakte me nog meer.

We hebben hier te maken met een grootste liefde en dan niet in de romantische zin. Ik ben zelf in de tussentijd ook moeder gewor- den en heb die verschillende ge- daanten van liefde beter leren kennen. Al die gedaantes kennen ook complexiteit en een existen- tiele angst voor verlies. Hoe mooi de wereld van madame Rosa en Momo kan zijn, dat neem ik nu vooral mee.”

Sofie Bongers

Dat is nou echt ongefelo-
felijke pech: er wordt een bewuste-
loze vrouw aange-
troffen in het Stads-
bos.

Voor al natuurlijk ontzettend erg voor die vrouw, wat ook maar de reden is dat ze daar zo belandde, want dat is nog onduidelijk: een val, een aanval? (Hopelijk komt het gauw goed met haar.) Maar het is ook een erg onprettige situatie voor de idealistische actiegroep die al zo ver was met plannen om het Stadsbos terug te geven aan de nachtelijke duisternis. Weg met de lichtvervuiling! Dus: straatlan- taarns’s nachts uit, dat is van le- vensbelang voor een glimwormen- kolonie die er dan uitgezet kan worden. Dit incident met die vrouw, op een plek die al tot „duis- ternisreservaat” was omgeturnd, helpt dan bepaald niet. Olie op het vuur voor de buurtbewoners die al vonden dat het licht gewoon aan moest blijven, voor de veiligheid van de mensen.

Dan kan een van de aanjagers van de groep ‘Nachtlopers’, hoofd- persoon Mellie in Marjolijn van Heemstra’s nieuwe roman *Nacht- gids*, wel aankomen met weten- schappelijke studies „over de rela- tie tussen veiligheid en duisternis” die aantonen dat licht in feite schijnveiligheid biedt. Wie baadt in het licht, ziet ten slotte niet meer wat zich net daarbuiten be- vindt, in het donker. Maar die slag wint de reaguurder die schrijft: „Laat die duisternisknuffelaars een rondje meelopen met vrou- wen die weten wat gevaar is. Je kunt alleen om duisternis vragen als je jezelf veilig waant.”

Meewarig lezen

Het is dus een prachtig ironisch uitgangspunt, van *Nachtgids*. Je voelt meteen: dit wordt pijnlijk. Dit wordt een verhaal van gefnuik- te idealen, van goede bedoelingen die op de weerbarstige praktijk stuiten. Over de belangen van de natuur die het afleggen tegen de overheersende mensheid, en de ratio die terzijde wordt geschoven ter wille van de onderbuik – je kunt dit verhaal op vele manieren karakteriseren, maar steeds is de patstelling onvermijdelijk. Je gaat er meewarig van lezen.

Intrigerend, want Marjolijn van Heemstra (1981) heeft zich de afge- lopen jaren juist opgeworpen als voorvechter van het donker, door nachtelijke boswandelingen te or- ganiseren, om deelnemers „de be- tovering en de rust van duisternis te laten ervaren” en te laten zoe- ken naar glimwormen, die „de am- bassadeur van de duisternis” ge- noemd werden. Allesbehalve iro- nisch. In *Nachtgids* doet Mellie on- geveer hetzelfde, maar brengt het verhaal ons meteen een spannen- de stap verder: het nacht-idealis- me wordt hier niet gepredikt, maar flink op de proef gesteld.

Dat zit ’m ook in de manier waarop Van Heemstra het verhaal

In deze roman wordt de betrokkenheid bij de natuur stevig op de proef gesteld

MARJOLIJN VAN HEEMSTRA Een activiste die strijdt tegen lichtvervuiling krijgt te maken met boze tegenstanders die haar wegzetten als ‘duisternisknuffelaar’. Maar in hoeverre wil Marjolijn van Heemstra het geëngageerde wereldbeeld van haar hoofdpersoon écht tegen het licht houden?

Door Thomas de Veen

FOTO ANP / PLAINPICTURE

vertelt. Mellie is namelijk de ik-verteller, en dat geeft je als lezer de mogelijkheid om met haar mee te leven én om haar van een afstand-je te bekijken, door haar woorden te wantrouwen. Je kunt haar sym-
pathiek vinden, omdat ze strijdt voor wat nog puur en ongerept is in een mensenwereld die alleen oog voor zichzelf heeft, maar evenzogoed onsympathiek, omdat ze eigenlijk ronduit boos is over die bewusteloze vrouw die roet in het eten gooit.

Met haar idealistische vastbera-
denheid neigt ze ernaar ander-
mans leed te bagatelliseren, mis-
schien zelfs anderen te schaden. (En dat is meteen een pikante ge-
dachtegang, want dat is ook het ar-
gument waarmee bijvoorbeeld kli-

maatdemonstranten weggezet worden, die op de A12 arme auto-
mobilisten in de weg zitten.)
Van Heemstra zet Mellie óók
neer als een progressieveling die je
makkelijk kunt haten – een rijke,
wat zelfgenoegzame stedeling met
evenveel idealen als decadente
uitzonderingen daarop. Ze was
vastgelopen in haar baan als coach
voor „verandertrajecten” bij orga-
nisaties en bedrijven. Zogenaamd
was ze een „radicale hervormer”,
in de praktijk „simpelweg iemand
die mensen voor heel veel geld ge-
ruststelt”.

Daar is ze nu kwaad over, in
zwartgallige zinnnetjes als: „Al zes-
tien jaar bracht ik met al mijn inzet
vooral ‘bewustwording’ teweeeg.”
Moegestreden ontdekte ze de

nacht, waar ze zich eindelijk weer
echt „aanwezig” voelde, het bos
bevrijdde haar: „Dit was het soort
ervaring dat ik met mijn verander-
trajecten altijd in gang had willen
zetten. Losgeknipt van alle kaders
door onbekend gebied bewegen.”
Maar in haar hervonden zelfbe-
wustzijn houdt ze een blinde vlek.
De baan mag ze achter zich hebben
gelaten, toch kan de lezer aan alles
voelen dat die verneukertieve
ratrace nog steeds diep in haar ver-
ankerd zit, net als haar woede
daarover. De glimwormen worden
in feite haar volgende verandertra-
ject, zo trots vertelt ze over de or-
ganisatiestructuur van de Nachtlot-
pers, zo handig zet ze de glim-
worm in (die is „precies het soort
storytelling dat we nodig hebben”)

en zo genoeglijk wentelt ze zich in
duisternis-biologie en -sociologie
en citaatjes van gewichtige schrij-
vers die de boel ook nog intellect-
eel cachet geven.

Ze springt met verve door de
hoepeltjes van het lokale bestuur,
zozeer dat nu het glimwormen-
plan averij dreigt op te lopen, er
ook tienduizenden euro’s subsidie
terugbetaald moeten worden.
Gaat dit nog wel om de vrije na-
tuur? Wat haar liefhebbende man
en vrolijke zoontje allang ervaren,
net als de lezer, dringt maar lang-
zaam tot Mellie door: dat ze weer
aan het doordraven is, ten koste
van de leuke mens (maar gedwee
burgerlijke gezinsmoeder) die ze
ook zou kunnen zijn.

Ontploff

Die psychologische spanning
maakt *Nachtgids* pakkend, en
daarbovenop komt Van
Heemstra’s goede gevoel voor plot
(implodeert het glimwormenpro-
ject, en wat is er nou met die be-
wusteloze vrouw gebeurd?) en
voor tempo. Tijdens de speurtocht
die deze roman is, zie je de volgen-
de broodkruiel niet meteen lig-
gen, maar gauw genoeg om je aan-
dacht er voortdurend bij te hou-
den.

Maar: de zeggingskracht van
zo’n roman, met die spiegel-voor-
houdende ambitie, hangt voor een
groot deel af van hoe ver de schrij-
ver durft te gaan. Laat Van
Heemstra het uiteindelijk confron-
terend vastlopen, zoals Gaea
Schoeters in *Het geschenk*, of glori-
eus ontploffen, zoals Maurits de
Bruijn deed in *Man maakt stuk*?
Mellie flirt wel een beetje met ech-
te radicaliteit: de scherpte waar-
mee de nietsontziende gen Z’er
Wester aan Mellies houding mor-
relt („Jij doet alsof een compromis
de enige oplossing is”), is mis-
schien wel het beste wat haar
overkomt. Maar durft zij, als de
lieve, zachtaardige activist die ze
is, echt buiten uit haar comfortzo-
ne te treden?

Dat blijkt toch niet wat Van
Heemstra voor ogen had: zonder
te veel te verklappen kunnen we
stellen dat ze Mellie vooral een
stap laat zetten binnen haar com-
fortzone. Die ontknoping maakt
van *Nachtgids* definitief meer een
psychologische roman over zinge-
ving dan een confronterende ro-
man over idealen. Het menselijke
aspect prevaleert en als levens-
houding valt dat absoluut te be-
hartigen. Maar het levert wel een
wat mat slot van de roman op, dat
minder beklijft dan het probleem
van het begin.

In Van Heemstra’s vorige ro-
man, *En we noemen hem* (2017),
was het warme einde een grote
kracht: het verhaal over een foute
voorouder werd teruggebracht tot
de menselijke proporties van het
hier en nu. Nu voelt het wel erg
zachtaardig, keurig, zo badend in
het licht. Zeker voor een roman die
de berusting wilde vinden in dui-
sternis.

Katwijk, 18 december 2024. FOTO ANP HOLLANDSE HOOGTE / PHIL NIJHUIS

Een rotziekte kan vreemde sprongen maken

LITERAIRE NON-FICTIE In het autobiografische *Uitzaaien* schrijft Robert Haasnoot dat hij te horen krijgt dat hij ernstig ziek is. De kans is groot dat hij snel zal overlijden. Het levert een bijzonder boek op.

Door **Sebastian Kort**

Het is niet minder dan een klein wonder dat Robert Haasnoot (1961) erin geslaagd is om van *Uitzaaien* een volledig boek te maken, in plaats van een handje-
vol pagina’s. In het autobiografi-
sche werk krijgt hij namelijk al op
de eerste pagina’s te horen dat hij
ernstig ziek is en dat de kans
groot is dat hij snel zal overlijden:
longkanker, stadium vier. Hij
schuift de romans waar hij aan
werkte aan de kant en begint on-
middellijk over zijn ziekte te rap-
porteren. Waar collega Sander
Kollaard het onderwerp enkele
jaren terug in *Stadium IV* (2015)
nog in fictie behandelde, daar is
het Haasnoot bittere ernst waar
haast bij geboden is.

Haasnoot, die in het verleden
mooie fictie schreef die zich
vooral in en rondom Katwijk af-
speelde, heeft Amerikaanse wor-
tels maar treedt de kwade tijdjng
met een Hollandse nuchterheid
tegemeoet. In plaats van emotio-
neel te worden schiet hij in een
contemplatieve modus en dwa-
len zijn gedachten op het lieflijke
af naar zijn jeugd in de VS en naar
wat andere kunstenaars allemaal
over ziekte en de dood te zeggen
hadden.

Die reflex komt aanvankelijk
op de lezer over als een soort

muur van intellect, van een
doodsbericht – hoe toepasselijk –
het hoofd te willen bieden in
plaats van het tot het hart te laten
doordringen. De tranen komen
op den duur wel, maar alsnog be-
heerst en met mate; Haasnoot
weet zich ook al snel met zijn lot
te verzoenen. En als een volstrek-
te verrassing komt de ziekte ook
niet, want hij heeft gedurende
zijn leven flink wat sigaretten ge-
rookt. Waar hij gewoon mee
doorgaat, want als hij in het zie-
kenhuis wordt behandeld, glipt
hij af en toe naar buiten om het
op een paffen te zetten. Of op een
„dampen”, zoals hij een of ande-
re nieuwe manier van roken
noemt. Denk aan het nummer
*Smokers Outside The Hospital
Doors* van de Editors nu we toch
aan het associëren zijn.

Licht en levenslustig

Maar een rotziekte kan vreemde
sprongen maken. Eerst speelt het
verstoppertje en menen de artsen
dat Haasnoot toch geen kanker
heeft maar slechts een longont-
steking. Daarna, als het toch echt
kanker blijkt te zijn, slaan de be-
handelingen verrassend goed aan
en dient de schrijver zich weer tot
het leven te richten in plaats van
een levenseinde. Voor de duide-
lijkheid: het is inmiddels drieën-

half jaar geleden dat Haasnoots
ziekte werd geconstateerd en hij
leeft nu steeds.
Uitzaaien is een bijzonder boek.
Het heeft niets van de grimmig-
heid die je met een terminale
ziekte in verband brengt en is
eerder licht en levenslustig dan
zwaarmoedig of berouwvol (dat
roken).

Haasnoot fietst door de dui-
nen, spreekt af met familie en
vrienden en slaagt erin om woor-
den te vinden voor de gelaten-
heid die bezit van hem neemt.
Het ziekenhuis zet hij op zeker
moment zelfs neer als een soort
voorbode van de hemel. „Nee,
hier zal niemand me iets verwij-
ten. Hier wordt voor me gezorgd
en over me gewaakt. Elke hart-
slag en ademtocht wordt geregi-
streerd. Nu ik eenmaal ontmas-
kerd ben door een röntgenappa-
raat en een PET-scanner kan ik al-
le zelfbedrog laten varen, alle
verzet staken en het genot van
een bevrijdende nederlaag on-
dergaan.”

Je zou kunnen zeggen: ver-
strek dit boek aan iedereen die
terminaal ziek is. En misschien
zijn intimi van die patiënten er
nog wel meer bij gebaat. Want
doodziek zijn, dat blijkt heel an-
ders in elkaar te kunnen steken
dan je zou verwachten.

Verse Ramsj [1]

GESCHIEDENIS

S. Radlmaier/Het proces van Neurenberg 24.99/**9.90**
R. Jonkman/Eene quaeatie van vraag en aanbod. Veenbaas Alle Wytzes en zijn arbeiders in Appelscha 19.50/**7.90**
P. Serrien/De laatste getuige. Louis Boeckmans. Hoe ik Beerendonk en Buchenwald overleefde 12.50/**7.90**
P. Serrien/De laatste getuige. Eva Fastag. Hoe ik de Dossinkazerne en de Holocaust overleefde 12.50/**7.90**
C. Verhoef/Ontstolen jeugd. Het leven van een jongen in bezet Amsterdam en Arnhem, 1940-1945 28.99/**9.90**
J. Huizinga/Geschieden. Een beschouwing over de kansen op herstel van onze beschaving 22.50/**7.90**

LITERATUUR

H.F. Jeffers/De liefdesliederen van W.E.B. Du Bois 29.99/**12.50**
L. de Winter/Het lied van Europa 24.99/**7.90**
L. de Winter/Stad van de honden 21.99/**7.90**
C. Lewinsky/De stotteraar 24.99/**7.90**
H. Croiset/Lucifer onder de Linden 19.90/**7.90**
J.M. Coetzee/Mr. Foe en Mrs. Barton 22.99/**7.90**
J.M. Coetzee/Langzame man 19.99/**7.90**
D. DeLillo/Nulpunt 24.99/**7.90**
É. Zola/Het fortuin van de Rougons. De cyclus van de Rougon-Macquart Deel I 19.90/**7.90**
É. Zola/Buit maken. De cyclus van de Rougon-Macquart Deel II 19.90/**7.90**

É. Zola/De buik van Parijs. De cyclus van de Rougon-Macquart Deel III 19.90/**7.90**

Z. del Buono/De maarschalk 22.99/**7.90**
C. Vekeman/Carwash. Musical 22.99/**7.90**
S. Goldschmidt/Kukuruznik 24.99/**9.90**

BIOGRAFIEËN

M. de Ridder/De eeuw van Charlie Chaplin 30.99/**12.50**
S. Bedell Smith/George VI en Elizabeth. Het huwelijk dat de Britse monarchie redde 42.99/**12.50**
R. Willemsen/Bernard Mandeville. Een ondeugende denker? 29.90/**12.50**

Børge Ring. Een weergaloos leven in muziek en tekenfilm 19.95/**7.90**
G. Boomsma/Niemand is waterdicht. De biografie van Bert Schierbeek 39.99/**15.00**

W. Hazeu/Lussanet. Verf in het bloed 25.99/**9.90**
P. Eckhardt/De eeuw van Juliana 32.95/**12.50**

NON - FICTIE

H. van Delden/Toscane. Florence, Siena, Lucca, Chianti, Elba en meer 24.99/**9.90**

Pelgrimstochten. Lannoo’s reisboek. De 30 mooiste Pelgrimsroutes in Europa 34.99/**12.50**
J. van Duijn/De groei voorbij 18.90/**9.90**
F. Kistenkas/Recht voor natuur 19.90/**7.90**
M. Eerkens/Als ze maar gelukkig worden. Wat willen we bereiken met de opvoeding van onze kinderen? 22.99/**9.90**
J. Withey/Hoe om te gaan met angst. 40 technieken om weer controle over je leven te krijgen 19.90/**9.90**
N. Hayes/Wat denk je wel? Waarom we ons voelen en gedragen zoals we doen 22.90/**7.90**
D. Chopra e.a./Ayurvedisch kruidenboek. 40 kruiden en specerijen voor een gezond leven 24.99/**9.90**

KUNST & ARCHITECTUUR

G. Schwartz/Rembrandt met rode baret. De wilde avonturen van een bezaaidg zelfportret 29.95/**12.50**
P. Schatborn/Tekenen van warmte. Nederlandse tekenaars in Italië 39.95/**9.90**

S. Nadler/De portretschilder. Frans Hals en zijn wereld 34.99/**12.50**
S. van Lier & R. Steensma/Friese kerken. Een inleiding 15.00/**7.90**
R. Devos/Dichtbij klopt het hart der wereld. Nederland op de Expo 58 25.00/**9.90**

Jheronimus Bosch. Visioenen van een genie 24.95/**9.90**
S. Nadler/The Portraitist. Frans Hals and His World 34.99/**12.50**

Deze boeken zijn – zolang de voorraad strekt – ook verkrijgbaar bij boekhandel:

• Steven Sterk Utrecht, Servetstraat 3
T. 030 2340580

• Scheltema Amsterdam, Rokin 9
T. 020 5231411

via bol.com of te bestellen via:

www.ramsj.nl

Voor meer informatie of een gratis abonnement op de ramsjkrant: **info@ramsj.nl**

Steven Sterk

Virginia Woolf. BETTMAN/GETTY IMAGES

Als u Vita Sackville-West kent, dan is dat waarschijnlijk óf vanwege haar roem als begenadigd tuinier, óf dankzij haar reputatie als seksueel zeer actieve aristocraat, die een massa aan geliefden (man en vrouw) verslond - ‘the best-selling bisexual baroness’, zoals de *Paris Review* haar eens noemde.

‘Best-selling’, want bij leven was Sackville-West een veel succesvollere schrijver dan haar beroemdste vlam, Virginia Woolf. Woolf schreef moeilijke boeken vol lange, cryptische zinnen die vooral door gelijkgestemden werden gelezen, terwijl Sackville-West met duizelingwekkende snelheid de ene na de andere kaskraker produceerde. Maar Woolf was de betere schrijver. Haar romans worden nog steeds gelezen; die van Sackville-West hebben het slagveld van de literatuurgeschiedenis niet overleefd.

Sackville-West wist dat Woolf begaafder was als schrijver. ‘*I contrast my illiterate writing with your scholarly one, and am ashamed*’, schrijft ze aan Woolf. ‘*I don’t know whether to be dejected or encouraged when I read the works of Virginia Woolf*’, schrijft ze in een andere brief. ‘*Dejected because I shall never be able to write like that, or encouraged because somebody else can?*’

In tegenstelling tot de bundel *Love Letters: Virginia Woolf and Vita Sackville-West* (2021), waar deze twee citaten in zijn te vinden, is in *Liefst Schepsel: Brieven aan Vita Sackville-West* alleen Woolfs kant van de correspondentie opgenomen. De voetnoten geven ons wel af en toe een stukje uit een brief van Sackville-West, ter verheldering van dit of dat, waardoor we al snel kunnen concluderen dat het een bijzonder goede beslissing is geweest om het daarbij te laten. Sackville-Wests taalbeheersing laat niets te wensen over maar vergeleken bij de stijl van haar vriendin doet het toch wat armoedig aan. Want wat een souplesse tonen de brie-

ven van Woolf! Wat een humor, wat een zelfspot, wat een beeldenrijkheid, wat een fantasie. Woolf’s taal sprankelt en schittert, ze strooit met parels, juwelen, edelstenen alsof het niets is en het is ook niets, voor Woolf; haar verbeelding is een onuitputtelijke schatkist.

Deze brieven, bedoeld om te verleiden, om iemands belangstelling vast te houden, vestigen de aandacht op iets dat nog wel eens wordt vergeten: Virginia Woolf is grappig. Grappig, los, scherp, droogkomisch. Een vervelende kennis beschrijft ze als „een soort spaniël die iedereen volgt die hem slaat.” De minnaar van haar zus ziet eruit „als een ouwe hooibaal die in het midden is losgeraakt. Hij trekt onder het praten voortdurend zijn broek op.” „Gaat het goed met je?” vraagt ze Vita als ze een tijdje niks van haar heeft gehoord. „Ben je verdronken, neergeschoten, verkracht, moe?” Als er een borstbeeld van haar wordt gemaakt: „Het leven is een kwade zaak - niets dan haast en tumult en tegen mijn wil poseren voor mijn buste.” Het is moeilijk om de verleiding te weerstaan het hele boek te citeren.

Woolf wist ook dat ze de betere schrijver was van de twee - „wat hersenen en inzicht betreft is ze niet in zo hoge mate georganiiseerd als ik”, schrijft ze in haar dagboek - de aantrekkingskracht lag elders.

Tegenovergestelde werelden

Woolf en Sackville-West kwamen uit tegenovergestelde werelden. Woolf werd geboren in een wat rommelig intellectueel en kunstzinnig milieu. Haar vader was Leslie Stephen, een eminent schrijver, literaire grootheden als Thomas Hardy, Henry James en Robert Louis *Schateiland* Stevenson kwamen regelmatig op de thee. Haar tante, Julia Cameron, was een gerenommeerde fotograaf; haar zus, de kunstenaar Vanessa Bell, was getrouwd met een beroemde kunstcriticus maar woonde samen met haar minnaar

Wat een humor, zelfspot en fantasie!

De brieven van Virginia Woolf aan Vita Sackville-West

GEBUNDELDE BRIEVEN De brieven die Virginia Woolf schreef aan haar geliefde Vita, bedoeld om te verleiden, vestigen de aandacht op iets dat nog wel eens wordt vergeten: Virginia Woolf was grappig.

Door **Maria Kager**

(de ouwe hooibaal), die ook kunstschilder was. Met haar zus en een groepje rebelse intellectuelen vormde Woolf de beruchte Bloomsbury-groep, vernoemd naar de destijds armetierige buurt waar ze allemaal woonden. In Bloomsbury waren vrouwen gelijk aan mannen, kon je openlijk homo-seksueel zijn en ontspannen keuvelen over ‘copulatie’ en ‘sodomie’ (twee van Woolfs favoriete gespreksonderwerpen). Hier vierde de haveloosheid hoogtij, hier hoefde niemand zich te ‘kleden voor het diner’ - „geen avondkleding alstublieft” schrijft Woolf aan Sackville-West als ze haar in het begin van hun vriendschap bij haar thuis uitnodigt.

Sackville-West kleepte zich liever wel voor het diner; ze had niks met dit milieu, Bloomsbury noemde ze ‘Doomsbury’. Ze kwam uit een van de oudste adellijke families van Engeland. Haar vader, de derde baron Sackville van Knole, was een afstammeling van de De La Warr familie (waar de Amerikaanse staat Delaware naar is vernoemd); Vita groeide op in Knole, een huis uit 1455, geschonken aan de familie door koningin Elizabeth. Het had vierhonderd kamers, honderd schoorstenen en tweeënvijftig trappenhuisen. Sackville-West koesterde een diepe liefde voor Knole, maar toen haar vader overleed ging het naar haar oom. Zo waren de regels.

Waar Vita op Virginia viel vanwege haar genialiteit, vanwege haar „prachtige brein, die prachtige geest,” was Virginia vooral gefascineerd door Vita’s aristocratische familiegeschiedenis, door haar fabuleuze geboortehuis, vol kunst en tapijten en stoelen waar Shakespeare nog op gezeten zou kunnen hebben. Vita en haar afkomst zetten Woolfs verbeelding op een ongekende manier in beweging.

De brieven traceren hoe deze twee heel verschillende vrouwen een voorzichtige vriendschap beginnen die steeds hechter wordt. Sackville-West stapte over van haar

vaste, commerciële uitgever naar de kleine maar prestigieuze Hogarth Press van Virginia en Leonard Woolf. Zo krijgt hun vriendschap ook een professionele lading, waardoor ze elkaar vaker zien en spreken - en (gelukkig voor ons) vaker schrijven. Over wanneer hun relatie veranderde naar een seksuele verhouding is eindeloos gespeculeerd, net als over *hoe* seksueel die nou precies was, maar duidelijk is dat het op een gegeven moment overgaat van vriendschap naar passie. Dan gaan de brieven opeens niet meer alleen over boeken en gemeenschappelijke vrienden maar krijgen een veel intiemere toon. „Wat zal het heerlijk zijn”, schrijft Woolf voorafgaand aan een bezoek van haar ‘liefst schepsel’, „languit op de bank liggen en verwend worden.” „Als ik je zou zien zou je me dan zoenen?” vraagt Woolf. „Als ik in bed lag zou je -”. Want over seks schrijven vindt ze moeilijk.

Een interessante overeenkomst tussen de beide vrouwen: allebei waren ze getrouwd met een man die het niet erg vond dat ze er andere geliefden op na hielden. Leonard Woolf moedigde zijn vrouw aan om alleen te zijn met Vita en Vita schrijft aan haar echtgenoot: „Ik *ben* met haar naar bed geweest (twee keer) maar dat is alles.”

Maar twee keer is eigenlijk niet genoeg voor Vita en ze begint al snel haar heil te zoeken bij andere vrouwen. Virginia weet dit, begrijpt het maar is ook jaloers. Een „promiscue beest” noemt ze haar nu, of „Slecht, verdorven beest!” De andere vrouwen met wie Vita het bed deelt noemt ze „oesters”, „lethargische suikerlippige oesters”, geile ontuchtige oesters.” „Kijk eens Vita - zet je man aan de kant, dan gaan we naar Hampton Court”, schrijft Woolf, „daar zal ik je alle dingen die ik in mijn hoofd heb vertellen.” Arme Virginia! Eindeloos praten is *niet* wat Vita wil.

Woolf was er het type niet naar om boze, jaloerse tirades op haar geliefde af te vuren

Vita Sackville-West. SASHA HULTON ARCHIVE/GETTY IMAGES

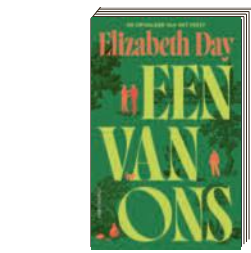

Virginia Woolf: Liefst Schepsel. Brieven aan Vita Sackville-West. Vert. Han van der Vegt. Van Oorschoot, 430 blz. € 34,99 ●●●●●

toen ze die steeds vaker in de armen van haar oesters zag verdwijnen. Ze deed iets veel beters: ze schreef *Orlando* (1928). Sackville-West was zowel de inspiratie voor als het veelvormige middelpunt van deze roman, waarin Woolf haar van eeuw naar eeuw, van geslacht naar geslacht slingert. Vita is een jonge edelman die met een zwaard om zich heen hakt, ze is *Lady Orlando* die met zigeuners door het Midden-Oosten reist, en Orlando erf uiteindelijk wel Knole - waarmee Woolf Sackville-West in fictie teruggeeft wat haar in werkelijkheid is afgenomen. Vita was extatisch over de roman (je hebt „een nieuwe vorm van Narcisme uitgevonden,” schrijft ze, „ik ben verliefd op Orlando”) en even had Woolf haar weer voor zichzelf alleen.

Dat je middels Woolfs brieven aan Sackville-West de ontstaansgeschiedenis van *Orlando* kan volgen is misschien wel een van de interessantste aspecten van *Liefst schepsel*. Zodra Woolf de woorden ‘*Orlando: A Biography*’ op ‘een schoon vel’ geschreven heeft begint haar verbeelding te tintelen: „mijn lichaam stroomde vol met verrukking en mijn geest met ideeën.” We zien haar fantaseren en verzinnen, we zien haar nadenken over ritme, over stijl, we zien haar filosoferen over het ‘buitengewone mysterieuze proces’ van kunstzinnige creatie. Het is een uniek en fascinerend kijkje in het werkende brein van een schrijver.

Maar nog even een woord over de verzorging van deze brieven. Die is namelijk perfect. Van de soepele vertaling, de noten - niet te veel en niet te weinig - en de korte, verhelderende inleidingen voorafgaand aan ieder hoofdstuk, tot aan het fijne papier, de mooie hardcover en het verrukkelijke blauw leeslintje. Alle lof voor Han van der Vegt en uitgeverij Van Oorschoot; zo hoor je Virginia Woolf aan de wereld te geven.

Elizabeth Day: Een van ons. (*One of Us*). Vert. Lidwien Biekman en Tjadine Stheeman. Ambo Anthos, 368 blz, € 24,99 ●●●●○

Soepele satire én een knappe psychologische roman ineen

ELIZABETH DAY Haar roman *Een van ons* is een heerlijk vervolg op haar bestseller *Het feest*. Vele personages komen aan bod en de kernvraag blijft: zal er ooit een einde komen aan de dominantie van de rijke patser?

Door **Judith Eiselin**

Wat een rotwijf. Verveeld, verwend, arrogant: dat was de bevoorrechte Serena Fitzmaurice, een personage uit de bestseller *Het feest* (*The Party*) van Elizabeth Day in 2017. Net goed dat ze een dreun met een champagnefles kreeg op het veertigjarige verjaardagsfeest van haar echtgenoot Ben, nadat ze weer eens iemand geschofferd had. Dat was het meest eenduidige gevoel dat die roman, standensatire, thriller en psychologische roman ineen, opriep, de andere personages waren gelaagder dan Serena en de roman als geheel bood, hoe lichtig Day het ook wist te presenteren, stof tot nadenken.

Nu is Serena terug, net als veel anderen uit dit eerdere werk. *Een van ons* (*One of Us*) heet de roman. Het is een knappe voortzetting, en deels ook onderbouwing, van wat er in het eerdere boek speelde, al is de spanningsboog net wat minder sterk. Anders dan in *Het feest* is de lezer nu van tevoren ingelicht over de drijfveren van de personages en ziet meer aankomen wat er te gebeuren staat. En toch is ook *Een van ons* weer zo sprankelend en knap van opbouw dat je het in een ruk uitleest.

Day verspringt, net als in eerder werk, van verteller: je kijkt dan weer met de een, dan weer met de

ander mee. Om te beginnen is daar Martin Gilmour, de ‘sociopaat’ uit *Het feest*, nu een narrige, eenzame bijna-vijftig die gedwongen door zijn werkgever bij een therapeut zit. Er is ‘een Incident’ geweest tijdens zijn college Kunstgeschiedenis op de matig aangeschreven universiteit waar hij werkt. Hij heeft tot ontsteltenis van zijn studenten ‘het O-woord’ (oriëntalisme) gebruikt. Martin’s wrok en woede hierover zijn groot. Buiten-nissig groot. Martin, die zichzelf ‘weezinwekkend’ noemt en stelt dat ‘eerlijk zijn niet vanzelf (gaat)’ bij hem, heeft nog een rekening uit het verleden te vereffen. Met een ander, maar nog meer met een zichzelf. Hij moet zich verzoenen met wie hij nu eenmaal is. Een (best wel) oude witte man, zij het niet zozeer een bevoorrechte.

En dan is er nog de uiterst geestige figuur Richard Take, een in ongenade gevallen parlamentslid (hij had per ongeluk zijn camera aanstaan tijdens masturbatie op zijn werk) die een onwaarschijnlijke comeback maakt door mee te doen aan een het reality-tvprogramma ‘Shit Happens’. Onder de drek, in het riool van Londen, steelt hij ieders hart. Op zo’n man, die weet wat onder het volk leeft, willen we stemmen, niet-waar?

Vastlijmen aan een schilderij

Day zit de tijdgeest in *Een van ons* dicht op de huid. Ook Serena, net als Martin nu een jaar of vijftig, begint zich achter haar oren te krabben, over de keuzes die ze in haar leven maakte óf die haar werden opgedrongen. Of allebei. Over de #MeToo-beweging, die ze aanvankelijk bespot, tot haar begint te dagen dat wat zij allemaal heeft ondergaan en doorstaan, en nóg, zo normaal wellicht niet is (er staan een paar seksscènes in de roman

die je de haren ten berge doen rijzen). Haar achttienjarige dochter Cosima is intussen lid van een actiegroep die op harde wijze aandacht vraagt voor de teloorgang van het klimaat. Ze lijmen zich vast aan schilderijen, verstoren transporten van fossiele brandstoffen, belanden als gevolg van hun acties geregeld in de gevangenis of het ziekenhuis - en dat terwijl haar vader minister van Energie is voor de Tories.

En dan is er nog de uiterst geestige figuur Richard Take, een in ongenade gevallen parlamentslid (hij had per ongeluk zijn camera aanstaan tijdens masturbatie op zijn werk) die een onwaarschijnlijke comeback maakt door mee te doen aan een het reality-tvprogramma ‘Shit Happens’. Onder de drek, in het riool van Londen, steelt hij ieders hart. Op zo’n man, die weet wat onder het volk leeft, willen we stemmen, niet-waar?

Een van ons is, net als *Het feest* - dat ik wel eerst zou lezen - kortom een lekkere, soepele satire én een knappe psychologische roman ineen. Waar de personages elkaar en zichzelf uiteindelijk terug- en deels heruitvinden, rijst op de allerlaatste pagina levensgroot de vraag of er ooit werkelijk een einde zal komen aan de dominantie van de rijke patser. Zelfs al staat die oude witte man op dat moment letterlijk in zijn hemd.

Leden van de Extinction Rebellion-performancegroep ‘Oil Slicks’ voeren een protestactie op in Londen op 20 december 2025. FOTO REUTERS/ISABEL INFANTES

De wapens zwijgen min of meer in Gaza sinds in oktober een bestand van kracht werd. Maar hoe welkom dit ook is, een definitieve oplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict blijft voorlopig nog ver buiten bereik. Ook voor president Trump. Het plan waarmee hij vrede hoopt te bereiken - en als het aan hem ligt een Nobel-prijs - stuit al op grote obstakels bij de vorming van een stabilisatiemacht die in Gaza de orde moet helpen bewaren. Welke landen durven daarvoor troepen ter beschikking te stellen en wiens militairen wil Israël daar dulden? Bovendien blijft geheel in nevelen gehuld hoe het nu verder moet met een eigen staat voor de Palestijnen.

Onderhandelaars van alle kanten kunnen intussen hun voordeel doen met het onlangs verschenen *Tomorrow Is Yesterday*. In hun interessante boek analyseren Robert Malley en Hussein Agha hoe eerdere pogingen om het langdurige conflict tussen Palestijnen en Israëliërs op te lossen, waarbij zij zelf vaak nauw betrokken waren, faalden. Malley onderhandelde de laatste decennia namens de Democratische presidenten Bill Clinton, Barack Obama en Joe Biden, terwijl Agha adviseur was van de Palestijnse leiders Yasser Arafat en Mahmoud Abbas.

De belangrijkste les die Malley en Agha trekken is dat het zinloos is nog te blijven hameren op de roemruchte twee-staten-oplossing, al wordt die door velen tot op de dag van vandaag als de meest realistische optie beschouwd. Maar volgens de auteurs is het een illusie te denken dat de Palestijnen zich verder wel koest zullen houden als er al ooit een Palestijns ministaatje in de sinds 1967 door Israël bezette gebieden gevormd zou kunnen worden.

Juist de Palestijnen die in 1948 na de stichting van Israël bij honderdduizenden van huis en haard werden verdreven en in kampen in de hele regio belandden, blijven zich volgens Malley en Agha met hun land van herkomst verbonden voelen. „Joden vergaten na tweeduizend jaar hun verbondenheid met het Heilige Land niet”, schrijven ze. „De Palestijnen zullen dat na honderd jaar ook niet doen.”

Sinds de Oslo-akkoorden van 1993, die de Palestijnen een voorproefje van zo’n staatje gunden in de vorm van enige autonomie op de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook, zweren de VS en Europa bij de twee-staten-oplossing. Schoorvoetend schaarden ook Arafat en Abbas zich achter dit concept. Israël daarentegen heeft er, voor al onder premier Benjamin Netanyahu, nooit meer dan lippendienst aan bewezen.

Ook de beide auteurs waren geruime tijd voor de twee-staten-oplossing, maar na diverse mislukkingen hebben ze die afgezworen. Ze wijzen er ook op dat de Palestijnse president Abbas in eigen kring sterk aan geloofwaardigheid heeft verloren door zich vast te klampen aan de twee-staten-oplossing. De meeste Palestijnen zien hem en zijn medewerkers als corrupt en als lakeien van hun betaalheren - de VS, andere Westerse landen en de Golfstaten. Dan hebben veel Palestijnen meer waardering voor het radicalere Hamas,

Israëlische soldaten bewaken Palestijnse vluchtelingen tijdens de Zesdaagse Oorlog in juni 1967. FOTO GAMMA-RAPHO VIA GETTY IMAGES

Een twee-staten-oplossing? Die optie is er niet meer

PALESTIJNS-ISRAËLISCH CONFLICT Robert Malley en Hussein Agha analyseren hoe eerdere pogingen om het langdurige conflict tussen Palestijnen en Israëliërs op te lossen faalden. Een duidelijke oplossing voor de toekomst hebben deze voormalige onderhandelaars ook niet.

Door **Floris van Straaten**

Hussein Agha, Robert Malley: *Tomorrow Is Yesterday*. *Life, Death, and the Pursuit of Peace in Israel/Palestine.* Farrar, Straus and Giroux, 260 blz. € 27,25 ●●●○○

dat niet voor Israël op de knieën gaat en liever doorvecht.

Rauwe kern

Door de situatie van 1967 als uitgangspunt te nemen in plaats van 1948 riskeerden de onderhandelaars volgens de auteurs „de wraak van de geschiedenis”. Daarmee werd de wereld geconfronteerd via de bloedige aanval van Hamas op Israël van twee jaar geleden. Die onderstreepte tevens het failliet van de twee-staten-oplossing. „7 oktober en de furieuze reacties die daardoor werden opgewekt verwijderden een web van onwaarheden over het Israëlisch-Palestijnse conflict en legde de kern ervan in al zijn rauwheid bloot”, schrijven ze. Bijna tachtig jaar na de stichting van Israël bleken beide zijden elkaars bloed nog steeds te kunnen drinken. Elk wederzijds vertrouwen ontbreekt. En zo zijn we terug bij af. Of, zoals de titel van het boek luidt: Morgen is gisteren.

Hard halen de auteurs ook uit naar de Amerikaanse regeringen van de

laatste drie decennia. Anders dan voorgangers als Dwight D. Eisenhower en zelfs Jimmy Carter durfde geen enkele president uiteindelijk harde druk op Israël uit te oefenen om de Joodse staat zo tot meer toegeeflijkheid te dwingen bij de vorming van een levensvatbare Palestijnse staat.

De regering-Biden durfde dat zelfs niet, toen een aanzienlijk deel van de Amerikaanse publieke opinie (veel joden inclus) zich tegen Israël keerde wegens de meedogenloze wijze waarop het ook gewone Palestijnse burgers doodde. Volgens velen waren de VS zo medeplichtig aan genocide. Biden liet het bij gratuite verbale protesten, terwijl de wapenhulp voor Israël gewoon doorging. „Als je geen vinger uitsteekt voor de Palestijnen, heb dan althans het fatsoen niet de schijn op te houden dat het je wat kan schelen”, schrijven Malley en Agha.

De oogst van drie decennia Amerikaans beleid is dan ook mager. Het enige succesje dat ze noteren zijn de Abraham-akkoorden, waarmee de vorige

regering-Trump de normalisering van de betrekkingen tussen Israël en vier Arabische staten wist te bereiken. „Het raadsel van het Amerikaanse beleid is zoveel te weten en zo weinig te begrijpen”, oordelen de auteurs. Helaas is Malley, die door Biden uiteindelijk aan de kant werd geschoven, overigens spaarzaam met details over zijn eigen betrokkenheid bij deze opeenvolgende mislukkingen.

Leiderschap gedecimeerd

Na al die kritiek is de lezer natuurlijk benieuwd wat de auteurs, met al hun onderhandelingservaring, dan zelf zien als de beste oplossing voor het Israëlisch-Palestijnse conflict. Maar ook daarover zijn ze teleurstellend kort. De vaak genoemde optie van één gezamenlijke staat voor Israëliërs en Palestijnen met gelijke rechten is momenteel door het totale gebrek aan wederzijds vertrouwen ook voor hen geen realistische optie. Het militair veel sterkere Israël is bovendien al heel lang tegen zo’n constructie uit vrees dat de

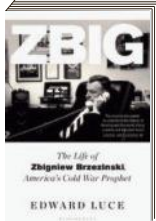
Joden al snel demografisch overvleugeld zouden worden door de Palestijnen en niet langer de dienst in zo’n staat zouden kunnen uitmaken.

Een andere mogelijkheid die ze opperen is de Westelijke Jordaanoever samen te voegen met Jordanië, zodat er een Palestijns-Jordaanse staat zou ontstaan. Israël zou dat wellicht acceptabeler vinden dan een aparte Palestijnse staat. Met de Jordaniërs heeft het ook al eerder een vredesverdrag gesloten dat voor relatieve rust tussen beide landen heeft gezorgd.

Maar dat Israël de honderdduizenden Joodse kolonisten, die juist willen dat Israël de Westelijke Jordaanoever annexeert, zomaar aan hun lot overlaat, lijkt onwaarschijnlijk. Zeker zolang de huidige extreemrechtse coalitie het daar voor het zeggen heeft. Ook is de vraag of Jordanië bereid is nog meer Palestijnen binnen zijn grenzen te herbergen, terwijl die nu al de meerderheid van de bevolking vormen.

Tot slot zou Israël tot de conclusie kunnen komen dat het wel kan leven met de huidige status quo en die gewoon probeert voort te zetten. Het beschikt immers - met Amerikaanse steun - hoe dan ook over de sterkste kaarten op het moment en van Hamas gaat nu weinig dreiging uit. Zijn leiderschap is door Israël gedecimeerd en zijn strijders hangen in de touwen.

Om echt tot een oplossing te komen zullen alle partijen minder star moeten denken dan tot nu toe, betogen de auteurs verder. Dat is ongetwijfeld waar maar tegelijkertijd ook rijkelijk onbevredigend. Als zelfs deze twee grote kenners van de regionale machtsverhoudingen en cultuur niet tot meer concrete aanzetten voor een realistische oplossing weten te komen, biedt dat weinig hoop voor de toekomst.

Edward Luce: *ZBIG*. *The life of Zbigniew Brzezinski, America's Cold War Prophet.* Bloomsbury, 545 blz. € 30,10 ●●●●○

‘Zbig’ had zelden een gebrek aan lef

BIOGRAFIE Jarenlang drukte hij zijn stempel op het Amerikaanse buitenlandbeleid: Zbigniew Brzezinski. Samen met de paus hielp hij in 1980 een inval van de Sovjet-Unie in Polen te voorkomen.

Door **Michel Kerres**

In september 1968 was de campus van Columbia University een oorlogszone. Studenten, getooid met motorhelmen, eisten de sluiting van de faculteit voor internationale betrekkingen, in hun ogen een bolwerk van de defensie-industrie. Van de academici durfde bijna niemand het gesprek aan te gaan met de demonstranten. Hoogleraar Zbigniew Brzezinski durfde wél - al nam hij op weg naar buiten nog snel een appeltje mee om zijn zenuwen te verbergen. De sfeer was gespannen, maar de ontmoeting verliep zonder incidenten. Na tien minuten rondde Brzezinski het gesprek af. „Ik moet gaan, ik moet nog een paar genocides voorbereiden.”

Zbigniew Brzezinski, kortweg Zbig, was een man met een fijn gevoel voor humor, die confrontaties zelden uit de weg ging. *Financial Times*-journalist Edward Luce schreef een vuistdikke en goed leesbare biografie over de Poolse immigrant en kenner van de Sovjet-Unie die bekendheid verwierf als de nationale veiligheidsadviseur van president Jimmy Carter. Het presidentschap van Carter van 1976 tot 1980 - ingeklemd tussen Gerald Ford en Ronald Reagan - was een Democratisch intermezzo, maar vier jaar was lang genoeg voor de president en zijn buitenland-adviseur om internationale furore te proeven én om dramatische mislukkingen mee te maken.

Luce neemt de lezer mee naar het Witte Huis als Israël en Egypte vrede sluiten, maar de lezer wordt er ook aan herinnerd dat het Witte Huis op pijnlijke wijze blind was voor het revolutionaire klimaat in Iran. Op Oudjaarsavond 1977 waren Carter en Brzezinski er op staatsbezoek. „Iran is een eiland van stabiliteit in een van de onrustigere delen van de wereld”, zei Carter tijdens het banket. Tien dagen later begonnen demonstraties die leidden tot de val van de Sjah. De gijzeling van 52 Amerikaanse burgers in de Amerikaanse ambassade in Teheran zou als een donkere wolk boven de slotfase van Carters presidentschap hangen. Een militaire reddingsoperatie mislukte en de gijzelaars kwamen pas na 444 dagen vrij, enkele uren nadat Carter geen president meer was.

Carter en Brzezinski hadden een opvallend hechte band. Carter, pindaboer uit Georgia, liet zich door Brzezinski inwijden in de internationale politiek en voer vrijwel blind op hem.

Obsessie Europa

Brzezinski (1928-2017) werd in Warschau geboren als zoon van een Poolse diplomaat die in de jaren dertig in de Sovjet-Unie en in Duitsland was gestationeerd. In 1938 werd vader Brzezinski als consul naar Montreal gestuurd. Vanuit Canada volgde de tiener Zbig de gebeurtenissen in Europa op de voet: het Molotov-Ribbentrop Pact, de Duitse inval in zijn vaderland, WOII. Europa werd een obsessie voor hem. Voor het jaar-

Amerikaanse president Jimmy Carter omringd door zijn adviseurs, waaronder minister van Buitenlandse Zaken Cyrus Vance (links) en nationaal veiligheidsadviseur Zbigniew Brzezinski (rechts) in 1979. FOTO ARTHUR GRACE/ZUMA PRESS

boek van zijn middelbare school moesten leerlingen opschrijven op welk terrein hij zichzelf als autoriteit zag. Klasgenoten noemden ‘te laat komen’ of ‘romantiek’. Zbig noemde ‘European Affairs’. Zbig maakte geen grapje, schrijft Luce. Hij hield in die dagen een dagboek bij dat leest als een kroniek van Europese geschiedenis.

De jonge Zbig zag al vroeg in dat Sovjet-leider Stalin niet te vertrouwen was. In 1943 ontmoetten de Amerikaanse president Roosevelt en de Britse premier Churchill Stalin en eisten dat de Sovjets na de oorlog de oorspronkelijke grenzen van Polen zouden respecteren. Stalin deed vervolgens vage beloften over het Poolse recht op zelfbeschikking. Vader en zoon Brzezinski in Montreal geloofden daar niets van. Zbig, toen 15 jaar, stuurde Churchill voor de zekerheid een kaart van het vooroorlogse Polen. In 1945, toen de Sovjet-Unie Duitsland uit Polen had

De aversie tegen de Sovjet-Unie van de invloedrijke adviseur was een levenslange drijfveer

verjaagd, schreef Brzezinski: „Elke Pool begrijpt dat er geen sprake is van bevrijding, maar van een nieuwe terreur.”

De aversie tegen de Sovjet-Unie werd een levenslange drijfveer. Zbig groeide uit tot Sovjet-kenner en vooraanstaand denker over totalitaire regimes. Zijn afkomst gaf hem een voorsprong op zijn academische concurrenten. Hij was niet alleen vloeiend in Pools en Russisch, hij begreep ook dat de Sovjet-Unie en het Oostblok geen monolieten waren. De volkeren die aan Moskou waren onderworpen, hadden hun hang naar onafhankelijkheid niet verloren. De nationaliteits-kwestie was de Achilleshiel van de Sovjet Unie, schreef hij in zijn master-scriptie. Als adviseur was hij daarom fel tegenstander van detente. De VS moest juist de aversie tegen Moskou in het Oostblok aanwakkeren om de Sovjet-Unie te verzwakken.

In de Carter-jaren was de Koude Oorlog alomtegenwoordig. Een van de sterkste hoofdstukken in ‘Zbig’ gaat over de bijzon-

dere relatie tussen Brzezinski en Karol Wojtyła, paus Johannes Paulus II. Hun band was zo hecht dat Brzezinski op zijn telefoon in het Witte Huis een sneltoets had met ‘P’ voor paus.

De twee machtige Polen hielpen in 1980 een inval van de Sovjet-Unie in Polen te voorkomen. Moskou had meer dan genoeg van de opstandige Polen met hun vakbond Solidarnosc. De VS hadden een spion in de Poolse legerleiding waardoor Brzezinski wist dat Warschau voorbereidingen trof voor het invoeren van de staat van beleg. Samen met de Paus probeerde hij te voorkomen dat opstandelingen Moskou een excuus zouden bieden om in te grijpen. Tegelijk probeerde hij Moskou duidelijk te maken dat zijn geboorteland te groot was om zomaar even over te nemen.

Concurrent Kissinger

Zbigs leven als academicus én als politiek adviseur werd gekenmerkt door concurrentie met die andere Europese immigrant met opvattingen over internationale verhoudingen, Henry Kissinger. Zbig, katholiek, arriveerde in 1938 uit Polen in Canada. Kissinger, Joods, arriveerde in 1938 uit Duitsland in de VS. Zbig adviseerde Carter. Kissinger werkte voor de Republikeinen Nixon en Ford. Kissinger was de beschermeling van Nelson Rockefeller. Zijn broer David nam Brzezinski onder zijn vleugels.

Kissinger geloofde dat de VS op hun re-tour waren en dat het slechts een kwestie van tijd was voordat het door de Sovjet-Unie was ingehaald. Hij was daarom een voorstander van detente en vreedzame co-existentie. Brzezinski dacht juist dat de Sovjet-Unie in verval raakte en dat Washington er alles aan moest doen om dat verval te bespoedigen. Ondanks de rivaliteit hadden de twee geregeld contact, onder andere tijdens etentjes in het dure restaurant Sins Souci in Washington. De relatie bekoelde danig toen Brzezinski de regering-Nixon een magere 6 gaf voor buitenlands beleid in het veelgelezen blad *Foreign Policy*, waarvan hij mede oprichter was. Kissinger noemde Brzezinski daarop achter gesloten deuren een *whore*. Toen dat jaren later publiek werd zei Zbig: „Henry is een vriend van me - hij bedoelde: „bore”.

Holmen stoel

Tijdloos Scandinavisch design

Adviesprijs
vanaf 259,-
189,-

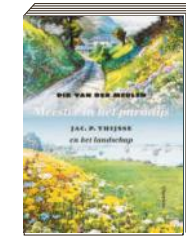

- › Elegante combinatie van strakke lijnen en zachte rondingen
- › Gemaakt van eikenhoutfineer
- › Met of zonder armleuningen

Breng rust, stijl en comfort in je huis met de Holmen stoel, ontworpen door Jakob Thau. Deze elegante stoel is geïnspireerd op de Deense eilanden, waar natuur, water en eenvoud centraal staan. Holmen betekent letterlijk "eilandje" en dat gevoel van vrijheid en harmonie ervaar je in elk detail van het ontwerp.

De Holmen stoel combineert moderne, strakke lijnen met zachte rondingen voor een verfijnde en uitnodigende uitstraling. De subtiele maritieme invloeden geven de stoel een tijdloos karakter, waardoor hij moeiteloos past in zowel moderne als klassieke interieurs. Perfect voor de eetkamer, werkkamer of als blikvanger in de woonkamer.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/fdbmobler

Dik van der Meulen: Meester in het paradijs. Jac. P. Thijsse en het landschap. Querido, 424 blz. € 34,99
●●●●○

Geen dier of plant was te min voor dé natuurschrijver van Nederland

BIOGRAFIE De geliefde natuurschrijver Jac. P. Thijsse was schoolmeester en poëet ineen. Dik van der Meulen treedt in zijn voetsporen in een biografie als reisgids. Die originele insteek is met duidelijk plezier uitgewerkt.

Door **Gemma Venhuizen**

In mijn prille jeugd waren er maar twee schrijvers. God, die de Bijbel had geschreven en Jac. P. Thijsse, die de Albums van Verkade geschreven had." Met die uitspraak vatte Jan Wolkers, een van Nederlands beroemdste Thijsse-adepten, het wel zo'n beetje samen. In de decennia voor de Tweede Wereldoorlog spaarde bijna iedereen de natuurplaatjes die bij rollen koek en beschuut werden uitgedeeld – omwille van het plakplezier maar ook vanwege de mooie natuurbeschrijvingen in de albums.

De auteur, Jac. P. Thijsse (1865-1945), was immers dé natuurschrijver van Nederland. Schoolmeester en poëet ineen. Of, zoals Dik van der Meulen hem noemt in de titel van zijn nieuwe boek: *Meester in het Paradijs*.

Een biografie als een reisgids, waarin Van der Meulen Thijsse achterna reist – van Maastricht tot Texel, van Bloemendaal tot het Naardermeer, „per trein, op de fiets en te voet, zoals hijzelf ook door Nederland trok.”

Een originele insteek, en met duidelijk plezier uitgewerkt: het boek staat vol fraaie anekdotes en prachtige kleurenillustraties (onder andere uit de Verkade-albums). Van der Meulen is een gelauwerd schrijver – met zijn biografie van Multatuli won hij in 2003 de AKO Literatuurprijs, zijn biografie van Willem III was goed voor de Libris in 2014 en zijn wervenboek *De kinderen van de nacht*, uit 2017, werd bekroond met de Jan Wolkersprijs. Ook in dit boek weet hij de juiste toon te vinden. Luchtig en diepgaand, poëtisch en puntig.

Hij overpeinst, ontrafelt, observeert en brengt Thijsse dankzij raak gekozen citaten tot leven. Zo bleek die onder alle omstandigheden oog te hebben voor natuurschoon – geen dier of plant was hem te min. In een boekje uit 1924, bedoeld ter promotie van malaria-bestrijding, bezingt hij de lof van de mug:

„Het was een goedge mug en we laten hem dus doorslurpen. Hij heeft in zijn kop een zuigerspomp zitten (...) en daardoor wordt ons bloed nu uit onze haarvaatjes in zijn maag geperst, die donker uitpuilt, zoodat de zijkanen van 't achterlijf strak uitstaan en het mooie rijtje van de ademhalingsopeningen prachtig zichtbaar

Texel, 2025 FOTO: OLIVIER MIDDENDORP

wordt. (...) Nu poetst hij zich even en vliegt loom, zacht gonzend weg.”

Waar menig biografie dreigend dik oogt en ver over de 500 pagina's gaat, heeft Van der Meulen zich met 422 bladzijden nog redelijk ingehouden – zeker als je bedenkt dat het, zoals hij zelf aankondigt in het voorwoord, eigenlijk een dubbelbiografie betreft: van Thijsse en het Nederlandse landschap.

Een grootse opzet, die aan het begin van het boek soms wat erg ambitieus aanvoelt. Zo is het eerste hoofdstuk een prachtige excursie naar de Limburgse Sint-Pietersberg, maar een summier kennis-making met Jac. P. Thijsse – het lijkt haast alsof Van der Meulen de eerdere Thijsse-biografie, van Siet zo Dijkhuizen uit 2005, al als bekend veronderstelt. Dat wringt, want zo bekend als in Wolkers'

jonge jaren is Thijsse allang niet meer. En dan is een halve pagina over vroege toeristen die stierven in Limburgse mergelgrotten een net iets té uitgebreid zijpad.

Gelukkig weet de biograaf ook na zo'n omweg altijd terug te leiden naar waar het werkelijk om gaat.

Hoe verder *Meester in het paradijs* vordert, des te duidelijker komt naar voren hoe bijzonder Thijsse was: als schrijver, als leraar maar zeker ook als natuurbeschermmer. Ongeëvenaard was zijn inzet voor het Naardermeer – „het vaakst bezochte natuurgebied van Nederland”, aldus Van der Meulen. „Niet dat de bezoekers het in de gaten hebben; die hebben zich overgeleverd aan de verpozing die de mobiele telefoon hun pleegt te bieden. Per stoptrein of intercity bewegen ze zich in grote vaart

door de plassen en rietvelden.”

Al sinds 1874 liep er een spoorlijn dwars door het gebied – en als het aan de overheid had gelegen was zelfs die hele ‘nutteloze dras’ ingepolderd en omgevormd tot een vuilnisbelt. Maar dat was buiten Thijsse gerekend: die hield in zijn columns voor het *Handelsblad* een vurig pleidooi voor behoud van het natuurgebied. En uiteindelijk richtte hij, in 1905, samen met medestanders de Nederlandse Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten op, het huidige Natuurmonumenten. Voor 155.000 gulden kocht de vereniging het Naardermeer aan, waardoor het gebied intact bleef.

Zo blijkt Van der Meulen in feite een driedubbele biografie te hebben geschreven: van Thijsse, het Nederlandse landschap en de Nederlandse natuurbescherming.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemeen nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen.
Van meesterwerken tot menselijk gedrag.

Start vanaf
januari of
september

Jaaropleiding Geschiedenis

Ga mee op een inspirerende reis door de tijd. Ontdek hoe beschavingen ontstonden, hoe grootmachten opkwamen en verdwenen, en hoe ideeën en uitvindingen onze wereld blijvend veranderden.

- > 40 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Online of in Amsterdam

Jaaropleiding Psychologie

Duik in het menselijk gedrag. Van Plato tot Freud en moderne psychologie – verken bewustzijn, identiteit, moraal en sociale invloed in 40 intensieve colleges met filosoof Rico Sneller.

- > 40 colleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

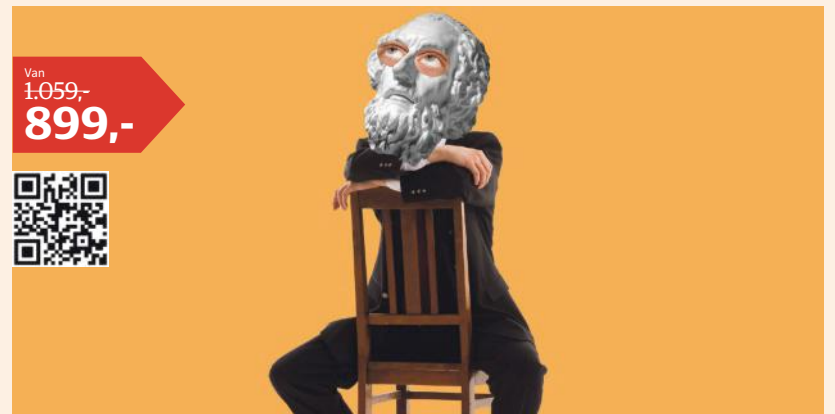
Jaaropleiding Moderne kunst

Deze diepgaande reeks geeft inzicht in de stromingen, invloedrijke kunstenaars en controversiële werken die de kunstwereld hebben gevormd. Je leert hoe kunst zich sinds 1800 heeft ontwikkeld en krijgt een compleet begrip van moderne kunst.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in januari of oktober 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Filosofie

Wat hebben grote denkers ons te zeggen over waarheid, kennis en zingeving? In de Jaaropleiding Filosofie verdiep je je in de ideeën van klassieke én hedendaagse filosofen, uit het Westen én daarbuiten. Je leert denken over levensvragen, morele dilemma's en de kunst van het leven. Voor wie met filosofie de wereld én zichzelf beter wil begrijpen.

- > 34 hoorcolleges
- > Start in september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Architectuur

Van de majestueuze piramides tot de futuristische Jeddah Tower: ontdek hoe onze omgeving is ontstaan en ontworpen door de tijd heen. Verken niet alleen de esthetiek, maar ook de technische, maatschappelijk en culturele context van de gebouwen die onze wereld vorm geven.

- > 32 hoorcolleges
- > Start in januari of september 2026
- > Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Altijd al kunst écht willen begrijpen? De Jaaropleiding Kunstgeschiedenis biedt een diepgaand overzicht van de westerse kunst, van de Oudheid tot nu, met oog voor context, betekenis en interpretatie. Ontwikkel een stevige basis en leer met nieuwe blik kijken. Schrijf je vandaag nog in!

- > 40 colleges
- > Start in januari of september 2026
- > Op locatie of online